

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор д.ю.н., проф. В.В. Волік

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 25

Київ
2023

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 10 від 27.06.2023 р.)
Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 14.05.2020 р. № 627
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України у галузі юридичних наук з
присвоєнням **категорії «Б»**.

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>

«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за **індексом ISSN**.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. В.В. Волік
Відповідальний секретар – доцент Д.М. Шебаніц
Відповідальний за англomовний супровід: викладач М. Г. Стьопін.

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. І. Ф. Хараберюш, д.ю.н., проф. Ю. О. Заїка, д.н. держ
упр., проф. Т. В. Філіпенко, д.ю.н., проф. В.І. Теремецький, к.ю.н., доц. Л.М.Князькова,
к.ю.н., доц. А.С. Політова, к.ю.н., доц. Ю.В. Камардіна.

Іноземні члени редакційної колегії: Ph.D. (Law) Томас Пападопулос (Республіка Кіпр),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Спиридон Флогітіс (Грецька Республіка).

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17, e-mail: visnyk.mdu.pravo@mdu.in.ua
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.
Тираж 100 примірників.
Замовлення № 005/23

ISSN 2518-1319 (Online)
ISSN 2226-3047 (Print)

© Маріупольський державний університет, 2023
© Автори статей, перекладачі, 2023

ЗМІСТ

Деревянко Б. В., Туркот О. А. ПРАВОВЕ СПРИЯННЯ ВІДШКОДУВАННЮ ФІНАНСОВИХ ЗБИТКІВ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРІЇВ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ, ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	5
Вахонєва Т. М., Сіньова Л. М. МЕДИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАКЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА	16
Миронова Г. А. СТАНДАРТИЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ПАЦІЄНТ ЦЕНТРИЧНІЙ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ КЛІНІЧНОГО РІШЕННЯ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	31
Резнік О. М., Бондаренко О. С. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ СТАРОСТИ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	43
Міщенко І. В., Сарибасва Г. М. РІШЕННЯ ЩОДО ЗОБОВ'ЯЗУЮЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ	52
Мельник С. М. ФОРМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	62
Шульга А. М., Передерій О. С., Григоренко Є. І. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОПОРЯДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	69
Князькова Л. М. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ЗАХИЩАЛИ СУВЕРЕНІТЕТ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ	76
Камардіна Ю. В., Чинчін К. І. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	85
Косиця О. О., Волік В. В. ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ СУДІВ В УКРАЇНІ	94
Заїка Ю. О. ЗМІНА ЧЕРГОВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ ЯК ВИЯВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	101
Старинський М. В. ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЯК ПРЕДСТАВНИКА ЖИТЕЛІВ ВІДПОВІДНОГО СТАРОСТИНСЬКОГО ОКРУГУ	108
Репецький В. М., Грабинський М. І. НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ І ЮРИСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	116
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	126
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ПРАВО».....	130
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	133

CONTENTS

Derevyanko B., Turkot O. LEGAL SUPPORT FOR COMPENSATION OF THE FINANCIAL LOSSES EXPERIENCED BY UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCERS: ROLE OF THE STATE, THE EUROPEAN UNION, INTERNATIONAL ORGANIZATIONS	5
Vakhonieva T., Sinova L. MEDICAL AND REHABILITATION INSTITUTIONS AS SUBJECTS OF LAW	16
Myronova G. STANDARDIZATION OF MEDICAL CARE IN THE PATIENT-CENTRIC MODEL OF CLINICAL DECISION-MAKING: ISSUES OF LEGAL DOCTRINE AND COURT PRACTICE ...	31
Reznik O., Bondarenko O. THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE INSTITUTE OF HEADMAN IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE	43
Mishchenko I., Sarybaieva G. DECISIONS ON BINDING INFORMATION IN THE CONTEXT OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH EU LEGISLATION: PROBLEMATIC ASPECTS OF LEGAL REGULATION	52
Melnyk S. FORMS OF ADMINISTRATION OF DIGITAL TRANSFORMATION AND INFORMATION SECURITY IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE.....	62
Shulga A., Perederii O., Hryhorenko Y. FACTORS OF FORMING AND TRANSFORMATION OF LAW AND ORDER OF EUROPEAN UNION : THEORETICAL LEGAL ASPECT	69
Knyazkova L. SOME ISSUES OF PROVISION OF HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS WHO DEFENDED THE SOVEREIGNTY, INDEPENDENCE AND TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE.....	76
Kamardina Y., Chinchin K. DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE	85
Kosytsia O., Volik V. JUDICIAL INTEGRITY AS A CRITERION FOR EVALUATION THE WORK OF COURTS IN UKRAINE	94
Zaika Y. CHANGING THE SEQUENCE OF INHERITANCE BY LAW AS A MANIFESTATION OF SOCIAL JUSTICE	101
Starynskyi M. LEGAL NATURE OF AUTHORITIES OF THE STAROSTINY AS A REPRESENTATIVE OF RESIDENTS OF THE CORRESPONDING STAROSTINY DISTRICT	108
Repetskyi V., Hrabynskyi M. DIRECTIONS OF LAWYERS AND INTERNATIONAL LAWYERS TEACHING MODERNIZATION ACCORDING TO THE POSITIVE FOREIGN EXPERIENCE	116
CONTRIBUTORS	126
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. SERIES: LAW»	130
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORK.....	133

УДК 338.436.33:34.03

Б.В. Деревянко
О.А. Туркот

**ПРАВОВЕ СПРИЯННЯ ВІДШКОДУВАННЮ ФІНАНСОВИХ ЗБИТКІВ
УКРАЇНСЬКИХ АГРАРІЇВ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ, ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ,
МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ¹**

У статті було поставлено мету – на основі аналізу сучасної ситуації, нормативних, наукових та інших джерел визначити роль держави, Європейського союзу, міжнародних організацій у процесах правового сприяння відшкодуванню фінансових збитків, завданих українським аграріям воєнними діями, розпочатими внаслідок агресії російської федерації проти України, та окреслити перспективи. На основі проведеного дослідження було визначено роль держави у процесах правового сприяння відшкодуванню фінансових збитків як важливу, проте таку, що має у більшій мірі консультативний і допоміжний характер. Державою сформовано мінімально необхідну нормативну базу, що регламентує порядок документування громадянами і суб'єктами господарювання завданих їм російською агресією збитків. Держава починає звільнення від сплати податків на нерухоме майно і земельні угіддя, які знаходяться у тимчасовій окупації, зоні ведення активних бойових дій, є замінованими або отруєними тощо. Показано, що держави-члени ЄС об'єктивно зацікавлені в ефективній роботі суб'єктів АПК України, оскільки в іншому випадку їм загрожує мігрантська криза з найбільш розвинутих країн Африки та Азії. Цими країнами розпочато роботу із гуманітарного розмінування і надання точкової допомоги окремим регіонам та суб'єктам господарювання у них. Так, суб'єктам АПК України надається допомога на придбання та ремонт сільськогосподарської техніки, паливно-мастильних матеріалів, насінневого матеріалу, добрив тощо. Не меншу допомогу надають і міжнародні організації.

Перспективи поглиблення допомоги у відшкодуванні фінансових збитків українських аграріїв з боку держави, країн-членів ЄС і міжнародних організацій полягають у підвищенні ролі держави як гаранта за договорами позики, оренди, лізингу, а також в оперативному інформуванні інших держав, міжнародних організацій про українських суб'єктів АПК-реципієнтів. Запропоновано нормативно закріпити таке зобов'язання на місцеві територіальні громади та торгово-промислові палати.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, фермери, збитки, рухоме і нерухоме майно, земля, військове вторгнення, країни-члени ЄС, міжнародні організації, гуманітарне розмінування, оподаткування, деокуповані території, продовольча безпека.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-5-15

Постановка проблеми та її актуальність. Протягом усього періоду незалежності Україна періодично зазнає значних фінансових потрясінь, викликаних абсолютно різними негативними причинами. Це і гіперінфляція та спад виробництва

¹ Статтю підготовлено в рамках наукових тем «Правове забезпечення соціального спрямування економіки України та бізнесу в сучасних умовах цифровізації, глобалізації, появи нових загроз суспільному благополуччю» (державна реєстрація № 0122U000064 (2022–2025), «Правова модель трансформації «зеленої» енергетики України в умовах повоєнного відновлення» (державна реєстрація № 0122U200491 (2022–2024) та «Правове регулювання функціонування агробізнесу в Україні» (державна реєстрація № 0119U100252 (2021–2024)).

початку – середини 1990-х, викликані розвалом неефективної радянської економіки. Це і надповільне зростання економіки у кінці 1990-х – початку 2000-х, викликане кабальними цінами на енергоносії для населення і суб'єктів господарювання, встановленими внаслідок змови українських та російських чиновників та олігархів. Це й економічний спад середини-кінця 2000-х, викликаний потрясінням президентських виборів 2004 року та фінансовою кризою 2008 року. Це й об'єктивне падіння економічних показників розвитку держави внаслідок агресивної діяльності російської федерації, відкрито розпочатої ще наприкінці 2013 року, посилене пандемією COVID-19 та відвертим військовим вторгненням російської федерації.

Найбільший тягар фінансових негараздів припадає саме на суб'єкти господарювання. Вони повинні постійно прораховувати спроможність здійснювати господарську діяльність з урахуванням оподаткування і зростання собівартості багатьох ресурсів. Чи не найбільше від військової агресії постраждали фінансові інтереси фермерів та інших суб'єктів господарювання агропромислового комплексу (далі – АПК України).

Основним та найважливішим засобом виробництва більшості суб'єктів господарювання в АПК України є земля. І саме внаслідок мінувань, обстрілів, застосування різноманітних хімічних речовин значні площі родючих українських земель не можуть використовуватися для вирощування товарної сільськогосподарської продукції. Представники міжнародної організації з розмінування HALO Trust та інших міжнародних організацій вважають, що території, забруднені мінами та вибуховими речовинами в Україні, можуть мати площу, що дорівнює площі Великої Британії. Крім подолання цієї проблеми існує велика кількість проблем, пов'язаних із знищенням нерухомого та знищенням чи розкраданням рухомого майна сільськогосподарських виробників на прифронтових та нині деокупованих територіях, розкраданням або знищенням врожаю та насінневого фонду тощо. А питання про відшкодування фінансових збитків суб'єктам господарювання на тимчасово окупованих територіях взагалі не на часі до моменту деокупації. Відповідно, окремим підприємцям (зокрема фермерам) доведеться чекати на деокупацію, іншим – на розмінування території, повернення вартості зруйнованого або викраденого тощо. А це може затягнутися на роки. Зрозуміло, що власноруч фермери не відновлять завдані їм збитки та не повернуть земельним фондам безпечність. Це потребує значних фінансових, технологічних, професійних та інших ресурсів, які є у держави, інших держав та міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Піднята проблема потребує напрацювань у межах різних галузей знань та розгляду її науковцями і практиками з метою вдосконалення механізмів оцінки завданих російською агресією збитків українським аграріям, порядку їх визначення і фіксування, а також визначення напрямів правового сприяння відшкодуванню фінансових збитків за допомогою держав та міжнародних організацій.

Окремим аспектам піднятої проблеми уже присвячували увагу українські вчені та практики. Зокрема можна назвати таких дослідників, як: Л. Вдовенко (Вдовенко, 2022), А. Гевко (Гевко, 2022), Т. Добрунік (Добрунік та Кузнєцова, 2022), В. Жадобін (Жадобін, 2022), Ю. Кіндзерський (Кіндзерський, 2022), Д. Кучеренко (Кучеренко та Артюшенко, 2023), В. Сніжна (Сніжна, 2023), В. Тимкован (Тимкован, 2023) та ін. У наших попередніх роботах, написаних напередодні повномасштабного російського вторгнення в Україну, піднімалися проблеми порушення прав сільськогосподарських виробників та пошуку способів протидії цим порушенням (Derevyanko et al., 2020), (Деревянко та Туркот, 2021), (Деревянко, 2021, с. 8–18). Але зрозуміло, що проблеми відшкодування збитків, завданих активними військовими діями з боку російської федерації, на той час

ще не піднімалися. У працях названих вище дослідників у більшій мірі ставилися питання щодо вірного документування негативних наслідків, завданих російською агресією. Питання повномасштабної участі у процесах відновлення порушеного становища та відшкодування аграріям завданих збитків, а також допомоги їм з боку держави, інших держав та міжнародних організацій зараз лише починають фрагментарно ставитися в окремих дослідженнях.

Метою статті є: на основі аналізу сучасної ситуації, нормативних, наукових та інших джерел визначити роль держави, Європейського союзу, міжнародних організацій у процесах правового сприяння відшкодуванню фінансових збитків, завданих українським аграріям воєнними діями, розпочатими внаслідок агресії російської федерації проти України, та окреслити перспективи.

Виклад основного матеріалу.

Велика кількість українських сільськогосподарських виробників зазнала збитків внаслідок російської агресії. Особливо значних збитків зазнали селянські і фермерські господарства, які знаходяться у зоні ведення бойових дій, які перебували під окупацією та які досі знаходяться під тимчасовою окупацією. При цьому останні продовжують нести збитки, рівно як і ті, землі яких ще потрібно розмінувати та/або знезаражувати, об'єкти нерухомості яких треба відновлювати, рухоме майно яким треба повертати, збитки треба компенсувати тощо.

Сьогодні роль держави у питаннях відшкодування збитків, завданих внаслідок військових дій аграріям, у більшості зводиться до організації фіксування фактів завдання збитків, надання консультативної допомоги тощо. У випадку вилучення майна сільськогосподарських підприємств чи фермерських господарств державними органами України відшкодувати завдані збитки у крайньому випадку буде можливо у судовому порядку. Нормативними підставами, що виправдовують державу, тут мають бути положення Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (Верховна Рада України, 2009) та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (Верховна Рада України, 2012). Але держава повинна відшкодувати суб'єктам АПК України завдані їм збитки.

Певним позитивом з точки зору визначення технічних аспектів документування завданих збитків можна вважати прийняття майже через місяць після початку повномасштабного військового вторгнення російських військ в Україну постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (Кабінет Міністрів України, 2022а).

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» визначено процедуру подання інформаційних повідомлень про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, викликаних військовою агресією російської федерації (Кабінет Міністрів України, 2022б).

Очевидно, що у напрямку розвитку, уточнення і доповнення названих постанов КМУ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України наказом від 4 квітня 2022 року № 167 затвердило Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2022).

Наявність названих нормативних актів дещо спрощує документування суб'єктами господарювання завданих їм збитків. Для фіксування збитків, які завдані аграрним підприємствам внаслідок війни, спровокованої агресією російської федерації, в Україні функціонують відповідні бази даних (Кучеренко та Артюшенко, 2023). Оперативне створення і функціонування таких баз є важливим, адже до моменту завершення бойових дій значна частина доказів може зникнути, що ускладнить доведення завдання шкоди агресором.

Сьогодні функціонує певний перелік ресурсів, на які аграрні підприємці у режимі он-лайн можуть виставити докази завданої їм шкоди внаслідок протиправних дій російської федерації: «Російсько-українська війна: докази» (<https://dokaz.gov.ua/>); «Офіс генерального прокурора» (<https://warcrimes.gov.ua/>); «електронна платформа для збору інформації про завдані збитки аграрному сектору України від війни з росією» (<https://damagedagro.in.ua/>) (Сніжна, 2023); «Росія заплатить» (<https://damaged.in.ua/>) (Жадобін, 2022). Крім названих електронних ресурсів сьогодні важливим і цілком можливим є фіксація пошкодженого нерухомого майна українських суб'єктів господарювання, зокрема й аграрних, за посередництва порталу «Дія». Для цього необхідно буде здійснити вхід на портал з профілю суб'єкта господарювання (юридичної особи) та у графі «нерухомість» вказати «інше майно» й описати його. Обов'язково слід долучити фотографії пошкоджених об'єктів нерухомого майна у файлах у *pdf-формату. Документувати завдані збитки слід оперативно і постійно, оскільки з плином часу докази завдання збитків державою-агресором можуть знищуватися, а свідки – змінювати місце проживання або померати. За даними заступника Голови Комітету нацбезпеки, оборони та розвідки Ю. Арістова станом на квітень 2023 року сума прямих та лише задокументованих матеріальних втрат, завданих військовою агресією російської федерації, становить 143,8 млрд. доларів США, з яких 6,1 % припадає на суб'єктів АПК та земельні ресурси. Безумовно, це дуже занижені відсутністю належного документування дані.

Названий вище наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року № 167 є чи не найважливішим для сільськогосподарських виробників, адже матеріальні та фінансові збитки у сфері агропромислового виробництва завдаються не лише через пошкодження або знищення споруд, об'єктів нерухомості; пошкодження, знищення чи викрадення рухомого майна, урожаю, посівного матеріалу, паливно-мастильних матеріалів тощо, а й унаслідок потрапляння ракет, мін, снарядів, різних вибухових чи хімічних речовин. Перед відступом під тиском ЗСУ російські окупанти навмисно завдавали шкоди сільськогосподарським угіддям та мінували їх. Також стали відомими факти викрадення українського гумусу та продаж його у мішках у торгових точках на території російської федерації – злочин, вперше вчинюваний німецькими фашистами ще у другу світову війну, який взяли на озброєння сучасні фашисти зі сходу. Значна кількість мін та снарядів закопана у землі у прикордонних районах Луцької та Волинської областей, де не проводилися військові дії.

Зрозуміло, що тимчасове виведення із використання у сільськогосподарському виробництві значних площ земель завдає серйозних збитків українським аграріям та підвищує загрози продовольчій безпеці світу (у першу чергу загрожуючи голодом у найбільш вразливих країнах Африки та Азії). І саме початок російською федерацією активних бойових дій на території України показав роль вітчизняного сільськогосподарського виробника у забезпеченні продовольчої безпеки світу. Земельні ресурси належать до невідновлювального ресурсу. Звичайно, можна рекультивувати землі пустель, боліт, сміттєзвалищ тощо. Однак собівартість продукції, вирощеної на такій землі, буде

надзвичайно високою. Зазвичай відбувається навпаки – з кожним роком світові пустелі поглинають значні площі колись родючих земель.

Наведене вище підтверджує аксіоматично велику важливість українських сільськогосподарських ресурсів, насамперед землі як основного засобу виробництва, її дефіцитність у масштабах світу. Це сприятиме внутрішньому та іноземному інвестуванню у відновлення безпечності використання земель сільськогосподарськими виробниками України. Проблему розмінування сільськогосподарських угідь, рівно як і інших територій України, має вирішувати держава. У відкритих джерелах періодично з'являються приклади модифікації аграріями тракторів для розмінування полів (як, наприклад, у селі Гракове Харківської області), але це є поодинокими випадками. Діяльність із гуманітарного розмінування не є дешевою. Тому уже зараз в Україні планують запустити виробництво обладнання для цього. КМУ запустив оновлену державну програму з гуманітарного розмінування, а Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України в рамках цієї програми відповідає за запуск локального виробництва техніки та обладнання для гуманітарного розмінування. Це можливість для українських виробників освоїти виробництво такої техніки та обладнання. Зараз – для своєї країни, а пізніше – для інших, оскільки, на жаль, війни у світі ще будуть тривати. Але якщо сказане є перспективою недалекого майбутнього, то сьогодні активно здійснюється гуманітарне розмінування деокупованих та окремих прифронтових територій України як силами ЗСУ, так і саперними підрозділами інших держав (значні території на півночі Київської області було розміновано за активної участі саперів із Республіки Польща). Останнім це є цікавим з точки зору підтримання наявних та вироблення нових практичних вмінь і навичок фахівцями. Проблема розмінування є складною, важливою, дуже витратною, проте не єдиною для сільськогосподарських виробників, які зазнали матеріальних і фінансових втрат внаслідок злочинних дій російської федерації. Не менш важливою є проблема відшкодування завданих фермерам збитків і фінансування відновлення ефективного виробництва.

Очевидно виправдано вважається, що необхідно фінансово підтримувати сільськогосподарського виробника, оскільки саме результати його роботи є найбільш прибутковими (Вдовенко, 2022). Протягом останніх десятиліть найбільш стабільним зростання цін було саме на продукти харчування та питну воду. Це викликано об'єктивним фактором – зростанням чисельності населення Землі. А отже, за умови ведення економіки мирного часу за кілька років сільськогосподарські товаровиробники в Україні навряд чи потребували б державної допомоги. Скоріше навпаки – ставки податків на їх доходи та прибутки можливо було б дещо підвищити. Але в сьогоденнішніх реаліях держава має сприяти відновленню діяльності таких виробників. Очевидно, що це не повинна бути екстенсивна підтримка у вигляді надання кабальних кредитів або завезення із-за кордону фізично та/або морально застарілого обладнання. Тут скоріше мають вживатися заходи з модернізації інфраструктури, стимулювання трансферу технологій із економічно розвинених країн тощо (Кіндзерський, 2022). Також вкрай необхідним були б розробка та впровадження програми державної підтримки у наданні сільськогосподарського інвентарю (Тимкован, 2023), тобто підтримки не лише сільськогосподарського товаровиробника, а й промисловця, який забезпечить його сучасними засобами виробництва, а говорячи точніше – засобами праці – новітніми машинами та обладнанням. Тут мається на увазі підтримка українського виробника таких машин. Але в сучасній ситуації відмовлятися від допомоги виробників із Нідерландів, ФРН та інших країн - членів ЄС також українські аграрії не будуть. Ця допомога має полягати у наданні пільгових умов придбання сільськогосподарської техніки. І країни ЄС у цьому є об'єктивно зацікавлені, адже зниження виробництва та

експорту товарної сільськогосподарської продукції з України призведе до мігрантської кризи з багатьох найбільш бідніших країн Африки та Азії до країн ЄС. Багато економічно розвинених країн світу або їх адміністративних одиниць (міст чи регіонів) на сьогодні добровільно взяли на себе зобов'язання із повоєнного або післявоєнного відновлення окремих міст та регіонів України. Видається, що у межах таких проєктів з відновлення може бути надано певну фінансову, матеріальну, організаційну, технологічну тощо допомогу суб'єктам господарювання АПК окремих областей та регіонів України. Нещодавно у відкритих ЗМІ з'явилася інформація, що Нідерланди вирішили надати 100 млн. євро для фінансування ферм в Україні та на закупівлю генераторів для них. Із цих грошей 40 млн. євро буде використано для закупівлі сільськогосподарськими підприємствами України зерна та на фінансування заміни зламаної техніки. Зрозуміло, що така допомога українським фермерам певною мірою запобігає неконтрольованому потоку мігрантів до Західної Європи, кінцевою метою багатьох із яких є отримання притулку у Нідерландах з отриманням житла, допомоги та певного соціального пакету за рахунок платників податків цього королівства.

Держава Україна може виступити гарантом виконання відповідних договорів лізингу чи оренди, може виступити кредитором українського аграрія, може тимчасово скасувати ввізні мита на ввезення нової інноваційної сільськогосподарської техніки чи надати певні інвестиційні пільги тощо. Також у науковій періодиці висловлюються думки стосовно потреби у наданні фінансової підтримки державою окремим категоріям суб'єктів господарювання під час дії режиму воєнного стану, а також надання пільг з оподаткування податком на додану вартість (Добрунік та Кузнецова, 2022). Вважаємо, що відповідям на питання про оподаткування податком на додану вартість мають присвячуватися окремі глибокі дослідження (тим більше, що це непрямий податок). А ось прийняття 11 квітня 2023 року Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» (реєстраційний № 7632) слід підтримати, особливо в частині звільнення аграріїв від сплати податків на заміновані, забруднені та окуповані землі, а також в частині надання інших податкових пільг (Верховна Рада України, 2023).

Різноманітні міжнародні організації, починаючи від ООН і закінчуючи міжнародними благодійними установами, заснованими приватними особами, зацікавлені у відновленні повноцінної роботи АПК України не менше, ніж держава Україна та держави - члени ЄС. ООН та більшість цих організацій крім інтересів європейських країн та США зацікавлені у забезпеченні інтересів і інших країн, зокрема найбільш бідніших країн Африки та Азії, які найбільше залежні від продукції українського АПК. Тому основним завданням українських агровиробників і держави буде доведення інформації про потреби тих чи інших українських суб'єктів господарювання АПК України, передача їх контактів потенційним спонсорам та інвесторам. Доречно до цієї діяльності активніше залучати українські торгово-промислові палати, а також місцеві територіальні громади.

Висновки. Одним із наслідків агресивної війни, розв'язаної російською федерацією проти України ще з 2014 року та ескальованої 24 лютого 2022 року, є зниження можливостей багатьох сільськогосподарських виробників здійснювати звичну господарську діяльність. У справі правового забезпечення відшкодування завданих українським аграріям збитків та відновлення їх діяльності уже починають брати участь держава, країни ЄС та міжнародні організації. Їх роль у цих процесах визначальна, оскільки процеси рекультивациі замінованих та заражених земель аграрії не можуть виконати самостійно, рівно як і не можуть швидко відновити пошкоджені, знищені або

викрадені інші засоби виробництва і продукцію (техніку й обладнання, паливо, нерухоме майно, урожай, посівний матеріал тощо).

Держава оперативно сформувала мінімально необхідну нормативну базу, що регламентує документування завданих збитків, названу у статті, а також виконує консультативну й організаційну функції стосовно такого документування. Також державою протягом останнього часу приймаються закони, що звільняють аграріїв від сплати податків на заміновані, забруднені та окуповані землі, та надаються їм інші податкові пільги. Держави - члени ЄС, окремі інші держави та їх окремі територіальні суб'єкти з власної ініціативи беруть зобов'язання з повоєнного або післякупаційного відновлення окремих регіонів, міст, селищ, сіл України, маючи як гуманітарні, так і соціальні, економічні та інші інтереси (починаючи із необхідності запобігання міграційній кризі до країн ЄС). Міжнародні організації (політичні, благодійні та інші) часто мають ще вищий ступінь зацікавленості у допомозі українському АПК. Ефективність їх допомоги, спрямованої саме на відновлення та збільшення обсягів виготовлення продовольчої продукції в Україні, підвищиться внаслідок отримання своєчасної об'єктивної інформації про потенційних українських реципієнтів. Виглядає доцільним нормативне покладання зобов'язання із такого інформування на місцеві територіальні громади та торгово-промислові палати.

Загалом подолання проблеми гуманітарного розмінування потребує розробок у напрямку визначення правового статусу організацій із розмінування, регламентації ліцензування такої діяльності, відповідальності за результати тощо; подолання проблеми забезпечення продовольчої безпеки не може вирішитися простими пропозиціями у кількох наукових роботах. Ця проблема є перманентною через об'єктивні фактори розвитку людства, його економіки і технологій. І ще більш важливою частиною цієї проблеми є максимально можливе відновлення виробництва органічної продукції, у тому числі і за посередництва економічних, нормативних та інших важелів. На пошуки оптимальних напрямів подолання цих проблем мають спрямовуватися майбутні наукові розвідки.

Бібліографічний список:

- Вдовенко, Л. О., 2022. Інструменти державної фінансової підтримки аграрного сектора в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-82>
- Верховна Рада України, 2009. Закон України Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності № 1559-VI, 2009. *Відомості Верховної Ради України*, 1 ст. 2.
- Верховна Рада України, 2012. Закон України Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 15 ст. 99.
- Верховна Рада України, 2023. *Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно* [online] Доступно: <<https://www.rada.gov.ua/news/razom/235340.html>>
- Гевко, А., 2022. Як аграріям правильно фіксувати збитки? *BARGEN* [online] Доступно: <<https://bargen.com.ua/2022/08/16/yak-agrariyam-pravylno-fiksuvaty-zbytky/>>
- Деревянко, Б. В. та Туркот, О. А., 2021. Про протидію збиранню чужого врожаю «рейдерами». *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*, 1, с. 132–141. Маріуполь. Доступно: <<http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10431>>

- Деревянко, Б. В., 2021. *Господарське право: особлива частина (правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки)*: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». Доступно: <<http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11521>>
- Добрунік, Т. П. та Кузнєцова, О. В., 2022. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*, 42. DOI: <<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25>>
- Жадобін, В., 2022. Як аграріям зафіксувати збитки, завдані росією. *Економічна правда* [online]. Доступно: <<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/20/691641/>>
- Кабінет Міністрів України, 2022а. Постанова Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації № 326 [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2022б. Постанова Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації № 380. [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>>
- Кіндзерський, Ю., 2022. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*, 32(2). DOI: <<https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101>>
- Кучеренко, Д. та Артюшенко, О., 2023. Фіксація шкоди, завданої агрокомпаніям війною в Україні. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, с. 39–40. [online], Доступно: <<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/782>>
- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2022. Наказ про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» № 167. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>>
- Сніжна, В., 2023. Правові механізми відшкодування збитків аграріїв через воєнну агресію рф. *LIGA ZAKON* [online] Доступно: <https://biz.ligazakon.net/analytics/218308_pravov-mekhanzmi-vdshkoduvannya-zbitkv-agrarv-cherez-vonnu-agresyu-rf>
- Тимкован, В.І., 2023. Розробка плану дій для підтримки та розвитку аграрного сектору національної економіки. *Економіка та суспільство*. 47. DOI: <<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-51>>
- Derevyanko, B., Pashkov, V. M., Olha Turkot, A., Zahrisheva, N. V. and Bisiuk, O. S., 2020. Addressing the issue of corporate raiding in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(1), pp. 171–180. DOI: 10.21511/ppm.18(1).2020.15

References

- Derevianko, B. V. and Turkot, O. A., 2021. Pro protydiuu zbyranniю chuzhoho vrozhaiu «reideramy» [On countering illegal harvesting by "raiders"]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 1, p. 132–141. Mariupol. Availabel at: <<http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10431>> (in Ukrainian).
- Derevianko, B. V., 2021. *Hospodarske pravo: osoblyva chastyna (pravove rehuliuвання hospodarskykh vidnosyn v okremykh haluziakh ekonomiky) [Economic law: a special part (legal regulation of economic relations in certain sectors of the economy)]*: navchalnyi posibnyk. Odessa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Availabel at: <<http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11521>> (in Ukrainian).

- Derevyanko, B., Pashkov, V. M., Olha Turkot, A., Zahrisheva, N. V. and Bisiuk, O. S., 2020. Addressing the issue of corporate raiding in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(1), pp. 171–180. DOI: 10.21511/ppm.18(1).2020.15
- Dobrunik, T. P. and Kuznietsova, O. V., 2022. Problemy i napriamky rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Problems and directions of the development of the agricultural sector of Ukraine in conditions of economic instability]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 42. DOI: <<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25>> (in Ukrainian).
- Hevko, A., 2022. Yak ahrariiam pravylno fiksuvaty zbytky? [How can farmers correctly record losses?]. *BARGEN*. Availabel at: <<https://bargen.com.ua/2022/08/16/yak-agrariyam-pravylno-fiksuvaty-zbytky/>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022a. Postanova Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii № 326 [Resolution on Approval of the Procedure for Determining Damages and Damages Caused to Ukraine as a Result of Armed Aggression by the Russian Federation No. 326] [online] Availabel at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022b Postanova Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii № 380 [Resolution on the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed real estate as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by military aggression of the Russian Federation No. 380] [online] Availabel at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kindzerskyi, Yu., 2022. Povoienne vidnovlennia promyslovosti Ukrainy: vyklyky ta osoblyvosti polityky [Postwar recovery of Ukraine's industry: challenges and features of policy]. *Ekonomichniy analiz*, 32(2). DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101> (in Ukrainian).
- Kucherenko, D. and Artiushenko, O., 2023. Fiksatsiia shkody, zavdanoi ahrokompaniiam viinoiu v Ukraini [Fixing the damage caused to agricultural companies by the war in Ukraine]. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, p. 39–40. Availabel at: <<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/782>> (in Ukrainian).
- Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy, 2022. Nakaz pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiru shkody, zavdanoi zemli, gruntam vnaslidok nadzvychainykh sytuatsii ta/abo zbroinoi ahresii ta boiovykh dii pid chas dii voiennoho stanu» № 167 [Order on the approval of the Methodology for determining the amount of damage caused to land and soil as a result of emergency situations and/or armed aggression and hostilities during martial law" No. 167]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, 2022. Availabel at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>> (in Ukrainian).
- Snizhna, V., 2023. Pravovi mekhanizmy vidshkoduvannia zbytkiv ahrariiv cherez voiennu ahresiiu rf [Legal mechanisms for compensating farmers for losses due to military aggression of the russian federation]. *LIGA ZAKON*. Availabel at: <https://biz.ligazakon.net/analytics/218308_pravov-mekhanzmi-vidshkoduvannya-zbitkv-agrarv-cherez-vonnu-agresyu-rf> (in Ukrainian).
- Tymkovan, V. I., 2023. Rozrobka planu dii dlia pidtrymky ta rozvytku ahrarnoho sektoru natsionalnoi ekonomiky [Development of an action plan to the support and development of the agricultural sector of the national economy]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-51> (in Ukrainian).

- Vdovenko, L. O., 2022. Instrumenty derzhavnoi finansovoi pidtrymky ahrarnoho sektora v umovakh voiennoho stanu [Instruments of state financial support of the agricultural sector under the conditions of martial state]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-82> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy, 2009. Zakon Ukrainy Pro vidchuzhennia zemelnykh dilianok, inshykh ob'ektiv nerukhomoho maina, shcho na nykh rozmishcheni, yaki perebuvaiut u pryvatnii vlasnosti, dlia suspilnykh potreb chy z motyviv suspilnoi neobkhidnosti № 1559-VI [Law of Ukraine On Expropriation of Land Plots and Other Real Estate Objects Located on Them That Are Privately Owned for Public Needs or for Public Necessity № 1559-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1 st. 2 (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy, 2012. Zakon Ukrainy Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu № 4765-VI. [Law of Ukraine On the Transfer, Compulsory Expropriation or Expropriation of Property under the Legal Regime of Martial Law or a State of Emergency № 4765-VI], 2012. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 15 st. 99 (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy, 2023. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala Zakon pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zvilnennia vid cplaty podatku na nerukhome maino, vidminne vid zemelnoi dilianky, za znyshchene chy poskodzhene nerukhome maino [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on exemption from paying tax on immovable property, other than a land plot, for destroyed or damaged immovable property] [online] Availabel at: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/235340.html> (in Ukrainian).
- Zhadobin, V., 2022. Yak ahrariiiam zafiksuvaty zbytky, zavdani rosiieiu [How to record losses caused by russia for farmers]. *Ekonomichna pravda*. Availabel at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/20/691641/> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 27.04.2023

Derevyanko B.

Turkot O.

**LEGAL SUPPORT FOR COMPENSATION OF THE FINANCIAL LOSSES
EXPERIENCED BY UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCERS:
ROLE OF THE STATE, THE EUROPEAN UNION,
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**

The aim of the article is to identify the role of the state, the European Union, and international organizations in the processes of legal support for reimbursement of the financial losses experienced by Ukrainian agricultural producers because of hostilities and aggression of the Russian federation against Ukraine, and to outline prospects by analyzing the current situation, regulatory, scientific and other sources. The conducted research confirms important position of the state in providing legal support for financial loss compensation, however, proves its mainly advisory and assisting character. The government has shaped the minimum necessary legal basis regulating the order of documenting losses caused by Russian aggression to citizens and business entities. The state has also initiated the process of exemption from taxes on the property and lands which are temporary occupied, located in the zones of active hostilities, are mined or poisoned, etc. It is confirmed that the EU member-states are objectively interested in effective work of Ukraine's AIC enterprises, because otherwise there is a hazard of migration crisis from the poorest countries of Africa and Asia. These EU states have

launched a program of humanitarian mine clearance and specific aid for some regions and business entities on their area. Thus, entities of Ukraine's AIC receive support for purchasing and repairing agricultural machinery, fuel and lubricants, seeding material, fertilizers, etc. Significant support is also provided by international organizations.

The amount of aid which is provided by the government, the EU member-states and international organizations and which is intended to compensate financial losses for Ukrainian agricultural producers can be increased by the state performing as a guarantor under agreements of loan, rent, leasing, as well as by proper informing other countries and international organizations about Ukrainian AIC entities which are potential recipients of the aid. It is proposed to delegate such liabilities to local territorial communities and chambers of commerce and industry.

Key words: *agro-industrial complex, farmers, losses, movable and immovable property, land, military invasion, EU member-states, international organizations, humanitarian mine clearance, taxation, deoccupied area, food safety.*

УДК 349.2

Т. Вахонсва
Л. Сіньова

МЕДИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАКЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА

Досліджено правове становище закладів у сфері охорони здоров'я та реабілітації. Визначені основні тенденції реформування сфери функціонування закладів охорони здоров'я, охарактеризовані основні їх види, організаційно – правові форми та форми власності. Вказано, що законодавство про охорону здоров'я однаково розповсюджує свою дію на різні види медичних закладів при цьому в залежності від виду та організаційно-правової форми можуть бути законодавством встановлені певні обмеження або додаткові зобов'язання (фінансового, адміністративного або господарчого характеру тощо). Розглянуто особливості діяльності державних закладів охорони здоров'я, які є суб'єктами господарювання, що відносяться до державного сектора економіки і управління такими закладами здійснює виключно держава відповідно до засад внутрішньої і зовнішньої політики. Проаналізовано порядок утворення та функціонування комунальних підприємств, які здійснюють свою діяльність на некомерційній основі, тобто медичні заклади, які працюють як комунальні некомерційні підприємства самостійно здійснюють свою господарську діяльність, яка спрямована на досягнення відповідних економічних, соціальних та інших результатів та без мети одержання прибутку. Зазначено, що мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням планів розвитку госпітальних округів, потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Відзначено, що приватні заклади охорони здоров'я не обмежені у виборі організаційно-правової форми. Приватні медичні заклади створюються у більшості випадків як комерційні суб'єкти господарської діяльності у вигляді унітарних або корпоративних комерційних підприємств шляхом створення господарських товариств. Потребує подальшого дослідження порядок та механізми взаємодії різних видів медичних закладів та закладів реабілітаційної допомоги, деталізація принципів їх функціонування.

Ключові слова: медичний заклад, заклад реабілітаційної допомоги, госпітальний округ, державний медичний заклад, комунальний медичний заклад, приватний медичний заклад, державна медична установа.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-16-30

Вступ. Реформування системи охорони здоров'я України спрямоване насамперед на вдосконалення медичного обслуговування та покращення рівня надання медичної та реабілітаційної допомоги. Медичне обслуговування здійснюють заклади охорони здоров'я та фізичні особи – підприємці, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію у встановленому законом порядку. Медичне обслуговування населення закладами охорони здоров'я (фізичними особами-підприємцями) надається шляхом надання комплексу різноманітних медичних послуг, які, в кінцевому результаті, пацієнт отримує у вигляді медичної допомоги, що є діяльністю професійно підготовлених медичних працівників. Заклади охорони здоров'я є важливими суб'єктами відносин щодо медичного обслуговування та надання медичних послуг. Якщо медичну

(реабілітаційну) допомогу надають конкретні професійні медичні працівники (фізичні особи), то надання медичного обслуговування (послуг) здійснюється мережею закладів охорони здоров'я, що забезпечують відповідні потреби населення на відповідній території, а також конкретними медичними (реабілітаційними) закладами, що входять до системи закладів охорони здоров'я. Відповідно до ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (Закон України № 2801-ХІІ, 1992) **заклад охорони здоров'я** визначається як юридична особа незалежно від форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основними завданнями яких є забезпечення медичного обслуговування населення та (або) надання реабілітаційної допомоги на основі відповідної ліцензії та забезпечення професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників і фахівців з реабілітації.

Таким чином, різні за формою власності юридичні особи здійснюють медичне обслуговування та надання різноманітних медичних послуг, є окремими суб'єктами права, мають свій особливий господарський, фінансовий, адміністративний, трудовий та цивільно-правовий статус тощо, що потребує додаткового дослідження, враховуючи останні тенденції реформування законодавства про охорону здоров'я і його співвідношення із нормами цивільного, господарського та іншого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Кожний громадянин України має право на вільний вибір закладу охорони здоров'я (ч. 1, п. «д», ст. 6 Основ) у зв'язку з чим держава гарантує створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я (ч.1, п. «а», ст. 7 Основ), а органи державної влади і місцевого самоврядування сприяють розвитку закладів охорони здоров'я усіх форм власності (ч. 1 ст. 16 Основ) при цьому держава підтримує господарську діяльність у сфері охорони здоров'я (ч. 2 ст. 17 Основ).

Заклади охорони здоров'я *можуть бути засновані на різних формах власності* (державна, комунальна, приватна, змішана) та *функціонувати у різних організаційно-правових формах*. Так, організаційно-правова форма господарювання є формою здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу державних прибутків, можливі джерела фінансової діяльності тощо. Таким чином, форма власності та організаційно-правова форма є важливим компонентом, що визначає правовий статус будь-якого медичного (реабілітаційного) закладу як суб'єкта господарювання.

Заклади охорони здоров'я створюються та функціонують як юридичні особи, в той час як здійснення медичного обслуговування можливе, за певних умов, також фізичними особами-підприємцями. Слід відзначити, що порядок створення, припинення закладів охорони здоров'я, особливості діяльності та класифікація закладів визначаються законом. Створення медичного закладу у якості юридичної особи, незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, передбачає обов'язкову реєстрацію відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (Закон України № 755-IV, 2003). Державна реєстрація здійснюється із врахуванням Державного класифікатора України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (ДК 002:2004) (Держспоживстандарт України, 2004).

Законодавство про охорону здоров'я однаково розповсюджує свою дію на різні види медичних закладів, однак, в залежності від виду та організаційно-правової форми можуть бути законодавством встановлені певні обмеження або додаткові зобов'язання (наприклад, фінансового, адміністративного або господарчого характеру тощо).

Державні заклади охорони здоров'я (засновані на державній формі власності). Державні заклади охорони здоров'я є суб'єктами господарювання, що відносяться до державного сектора економіки і управління такими закладами здійснює виключно держава відповідно до засад внутрішньої і зовнішньої політики. За організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної власності можуть утворюватися та функціонувати як *казенні підприємства* або *державні установи* (ч. 13 ст. 16 Основ).

Правовий статус *казенних підприємств* визначено ст. 76-77 Господарського кодексу України (Господарський кодекс, 2003). Згідно із ч. 1 ст. 76 ГК України казенні підприємства створюються в тому числі і у галузях економіки, в яких здійснюється медичне обслуговування населення. Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Щодо закладів охорони здоров'я, центральним органом, що здійснює управління, виступає, як правило, Міністерство охорони здоров'я України; управління окремими реабілітаційними закладами, враховуючи вид та специфіку реабілітаційних заходів, може здійснювати Міністерство освіти і науки України або інші центральні органи державної виконавчої влади; управління відомчими державними медичними закладами може здійснювати Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України та інші. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства.

Майно казенного підприємства закріплюється за ним *на праві оперативного управління*. Правом оперативного управління, відповідно до ст. 137 ГК України, визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених законодавством, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Таким чином, казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить. Статут казенного підприємства розробляється, як правило, на підставі Типового статуту (Кабінет Міністрів України, 1998) та затверджується органом, до сфери управління якого входить казенне підприємство.

Функціонування медичних (реабілітаційних) закладів у якості *державної установи* передбачає таку організаційну структуру, що утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління. Установа, як організаційно-правова форма юридичних осіб, передбачена ч. 3 ст. 83 Цивільного кодексу України (Цивільний кодекс, 2003), де вказано, що установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Аналізуючи норми цивільного та господарського законодавства, державна установа може поряд із своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України). У більшості випадків державні установи – організації, що

здійснюють соціально-культурну, наукову, навчально-виховну та інші види невиробничої діяльності з метою створення духовних цінностей і фінансуються цілком чи частково за рахунок державного бюджету, тобто в основному це все ж-таки неприбуткові організації, до яких також відносяться медичні заклади різних видів та спрямованості.

Створення державної установи здійснюється на підставі індивідуального або спільного установчого акту, складеного засновником (засновниками) (ч. 3 ст. 87 ЦК України). В даному випадку засновником (засновниками) державної установи є відповідного рівня органи державної влади, які і складають зазначений установчий акт у якому обов'язково вказується мета, визначається майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою (ч. 3 ст. 88 ЦК України). Таким чином, господарська основа діяльності державної установи визначається компетентними органами державної влади, в тому числі управління майном здійснюється на підставі Закону України «Про управління об'єктами державної власності» (Закон України № 185-V, 2006). Державні заклади охорони здоров'я не підлягають приватизації. Заклади охорони здоров'я державної форми власності, що діють в організаційно-правовій формі установи, можуть бути реорганізовані, у тому числі шляхом перетворення, за рішенням власника або уповноваженого органу управління (ст. 16 Основ).

Комунальні заклади охорони здоров'я (засновані на комунальній формі власності). За організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я комунальної власності можуть утворюватися та функціонувати як **комунальні некомерційні підприємства** або **комунальні установи**. Заклади охорони здоров'я комунальної власності можуть утворюватися та функціонувати *шляхом здійснення співробітництва територіальних громад* у формах, передбачених законом, у тому числі як **спільне комунальне підприємство** (ч. 14 ст. 16 Основ).

Комунальні некомерційні підприємства утворюються як самостійні суб'єкти господарювання на підставі рішення компетентних органів державної влади (органів місцевого самоврядування) для задоволення потреб населення у медичному обслуговуванні та отриманні медичних, реабілітаційних та інших послуг тощо. Діяльність таких підприємств здійснюється на некомерційній основі, тобто медичні заклади, які працюють як комунальні некомерційні підприємства самостійно здійснюють свою господарську діяльність, яка спрямована на досягнення відповідних економічних, соціальних та інших результатів та без мети одержання прибутку. Комунальне некомерційне підприємство отримує майно, як правило, на праві оперативного управління (ст. 137 ГК України).

Комунальна установа утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління. Комунальні заклади охорони здоров'я не підлягають приватизації. Заклади охорони здоров'я комунальної форми власності, що діють в організаційно-правовій формі установи, можуть бути реорганізовані, у тому числі шляхом перетворення, за рішенням власника або уповноваженого органу управління (ст. 16 Основ).

Спільне комунальне підприємство – це підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва (ч. 1 ст. 63 ГК України). Створення та функціонування таких підприємств здійснюється за участю декількох компетентних органів місцевого самоврядування різних територіальних громад за їх домовленістю на підставі Закону України «Про місцеве самоврядування» (Закон України № 280/97-ВР, 1997). Органи

місцевого самоврядування здійснюють планування розвитку мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності, приймають рішення про створення, припинення, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я самостійно з урахуванням плану розвитку госпітального округу.

Мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням планів розвитку госпітальних округів, потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена (ч. 3 ст. 16 Основ).

Приватні заклади охорони здоров'я (засновані на приватній формі власності). Відповідно до ч. 15 ст. 16 «Основ законодавства про охорону здоров'я» заклади охорони здоров'я приватної форми власності не обмежені у виборі організаційно-правової форми. Приватні медичні заклади створюються у більшості випадків як комерційні суб'єкти господарської діяльності у вигляді унітарних або корпоративних комерційних підприємств шляхом створення господарських товариств.

Таким чином, заклади охорони здоров'я, що створюються на основі державної та комунальної форми власності, відповідно до законодавства України про охорону здоров'я, можуть функціонувати у якості підприємств (казенні підприємства, комунальні некомерційні підприємства, спільні комунальні підприємства) та установ (державні установи, комунальні установи). Їх створення здійснюється на підставі рішення (розпорядчого акту) компетентних органів державної влади з метою реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я населення, основою якої є забезпечення належного рівня медичного (реабілітаційного) обслуговування населення та надання якісної та своєчасної медичної допомоги. У зв'язку з цим державні та комунальні медичні (реабілітаційні) заклади функціонують як некомерційні суб'єкти господарювання, тобто створюються без мети одержання прибутку, хоча можуть здійснювати окремі види підприємницької діяльності у відповідності із своїми цілями та з дозволу органів підпорядкування. Порядок здійснення господарської діяльності та способи управління майном визначається органами державної влади відповідно до підпорядкування медичного (реабілітаційного) закладу. Будь-який заклад охорони здоров'я провадить свою діяльність на підставі статуту (положення), що затверджується власником закладу (уповноваженим ним органом). Приватні медичні (реабілітаційні) заклади не обмежені законодавством у своїй господарській діяльності тією чи іншою організаційно-правовою формою і тим самим відрізняються від інших медичних (реабілітаційних) закладів, однак медична (реабілітаційна) діяльність таких закладів повинна відповідати єдиним стандартам та законодавчим вимогам (нормативам), які забезпечують належний рівень послуг (допомоги) незалежно від власності та організаційно-правової форми функціонування закладу охорони здоров'я.

Оскільки державні та комунальні медичні (реабілітаційні) заклади є юридичними особами публічного права, то на винесення рішення про створення таких закладів впливають норми законодавства про охорону здоров'я, які покладають на органи державної влади певні зобов'язання та повноваження, а також наділяють такі органи певними правомочностями, що надають можливість виконати вказані зобов'язання.

Відповідно до ч. 4 ст. 16 «Основ законодавства про охорону здоров'я», з метою забезпечення територіальної доступності якісної медичної допомоги населенню створюється госпітальний округ. **Госпітальний округ** визначається як сукупність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб – підприємців, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження

господарської діяльності з медичної практики, що забезпечують медичне обслуговування населення відповідної території. Госпітальний округ не є окремим організаційно-правовим рівнем організації виконавчої влади, окремою юридичною особою чи суб'єктом господарювання.

У межах госпітального округу визначаються опорні заклади охорони здоров'я. **Опорні заклади охорони здоров'я** – це багатопрофільні заклади охорони здоров'я державної та комунальної форми власності, які відповідають або можуть бути підвищені до рівня багатопрофільної лікарні інтенсивного лікування першого або другого рівня.

Створення госпітальних округів визначається «Порядком створення госпітальних округів» (Кабінет Міністрів України, 2019а) (встановлює механізм створення, управління та функціонування госпітальних округів) та перелік опорних закладів охорони здоров'я затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, зазначений **Порядок** закріплює основні принципи створення госпітальних округів: 1) безпечність та якість медичної допомоги на основі доказової медицини; 2) своєчасність доступу до медичної допомоги; 3) економічна ефективність, яка полягає у забезпеченні максимально можливої якості медичної допомоги за умови раціонального та ощадливого використання ресурсів. Вбачається, що у межах госпітального округу забезпечується: реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я; систематична взаємодія між суб'єктами госпітального округу; поступове формування спроможної мережі госпітального округу для гарантованого своєчасного доступу населення до медичної допомоги належної якості; ефективне використання ресурсів системи охорони здоров'я та інвестицій для розвитку спроможної мережі госпітального округу; транспортна доступність до закладів охорони здоров'я, що забезпечують надання медичної допомоги; модернізація системи надання медичної допомоги.

Порядок визначає механізми управління у госпітальному окрузі, що передбачає створення госпітальної ради як консультативно-дорадчого органу. До складу госпітальної ради входять представники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо. До завдань госпітальної ради належить розроблення пропозицій та рекомендацій щодо: визначення спроможної мережі госпітального округу; плану розвитку госпітального округу; реорганізації і перепрофілювання закладів охорони здоров'я, що забезпечують надання вторинної (спеціалізованої) та госпітального етапу екстреної медичної допомоги в межах госпітального округу; переліку опорних закладів охорони здоров'я у госпітальному окрузі; інших питань, які належать до компетенції суб'єктів госпітального округу щодо забезпечення надання в ньому медичної допомоги. Положення про госпітальну раду затверджується МОЗ України (Міністерство охорони здоров'я України, 2020).

Порядок закріплює механізми функціонування госпітального округу, що зобов'язує формування спроможної мережі госпітального округу, яка складається з опорних закладів охорони здоров'я та інших закладів охорони здоров'я, у тому числі багатопрофільних дитячих лікарень, перинатальних центрів, спеціалізованих центрів та закладів охорони здоров'я, які надають медичну допомогу при онкологічних, інфекційних захворюваннях, туберкульозі та інших соціально значущих хворобах. **Спроможна мережа госпітального округу** – сукупність закладів охорони здоров'я, які провадять в установленому законом порядку господарську діяльність з медичної практики та мають *функціональні потужності*, здатні забезпечувати надання якісної, комплексної, безперервної і орієнтованої на пацієнта медичної допомоги відповідно до соціально-демографічних характеристик населення, особливостей його розселення на відповідній території. При цьому *функціональні потужності* передбачають наявність

персоналу з відповідним освітнім, кваліфікаційним рівнем та матеріально-технічною базою, що відповідають встановленим законодавством вимогам.

Викладене вказує на те, що державні та комунальні заклади охорони здоров'я, з одного боку, є самостійними суб'єктами господарювання, але, з іншого боку, вони створюються як суб'єкти публічного права у відповідності із визначеними законодавством принципами, цілями та завданнями тощо і входять до єдиної системи органів охорони здоров'я та функціонують в межах та за принципами функціонування госпітального округу, що повинно забезпечувати доступність якісної медичної допомоги на різних рівнях та різних видів.

Створення державних та комунальних закладів охорони здоров'я має на меті забезпечення дотримання права кожного громадянина на безоплатну медичну допомогу, до якої, відповідно до ст. 8 Основ законодавства про охорону здоров'я належить: екстрена та невідкладна, первинна, вторинна (спеціалізована), третинна (високоспеціалізована), паліативна медична допомога (зокрема психологічна), а також допомога у проходженні медичної реабілітації (ст. 27 Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (Закон України № 1053-ІХ, 2020) тощо. Відповідно, функції закладів охорони здоров'я у складі госпітального округу визначаються на основі видів медичної допомоги, що надається в кожному закладі охорони здоров'я, а також функціональних потужностей таких закладів. Основні види медичних, реабілітаційних та інших закладів охорони здоров'я визначені у «Переліку закладів охорони здоров'я» (Міністерство охорони здоров'я України, 2002). При створенні того чи іншого виду медичного закладу найменування закладу охорони здоров'я повинно відповідати найменуванню у зазначеному переліку закладів.

Відповідно до вищезазначеного *Переліку* до закладів охорони здоров'я насамперед відносяться лікувально-профілактичні заклади, які включають **лікарняні заклади** таких видів:

1) багатoproфільні (Госпіталь ветеранів війни, Дитяча басейнова лікарня на водному транспорті, Дитяча лікарня (республіканська, обласна, міська, районна), Дитяче територіальне медичне об'єднання, Дільнична лікарня (у т.ч. сільських, селищних та міських рад), Лікарня (республіканська, обласна, центральна міська, міська, центральна районна, районна), Лікарня на водному транспорті (центральна, басейнова, басейнова, портова), Лікарня на залізничному транспорті (центральна, дорожня, відділкова, вузлова, лінійна, дитяча), Лікарня нафтопереробної промисловості України, Лікарня професійних захворювань, Лікувально-діагностичний центр та інші);

2) однопрофільні (Дерматовенерологічна лікарня, Інфекційна лікарня, Косметологічна лікарня, Лікарня відновного лікування, Онкологічний диспансер, Отоларингологічна лікарня, Офтальмологічна лікарня, Протитуберкульозний диспансер, Травматологічна лікарня, Туберкульозна лікарня, Фізіотерапевтична лікарня, Шкірно-венерологічний диспансер);

3) спеціалізовані (Гастроентерологічний диспансер, Дерматовенерологічна лікарня (у т.ч. дитяча), Дитячий кардіоревматологічний диспансер, Ендокринологічний диспансер, Інфекційна лікарня (у т.ч. дитяча), Кардіологічний диспансер, Косметологічна лікарня, Лікарня відновного лікування (у т.ч. дитяча), Лікарсько-фізкультурний диспансер, Онкологічний диспансер, Отоларингологічна лікарня, Офтальмологічна лікарня, Протитуберкульозний диспансер, Травматологічна лікарня, Трахоматозний диспансер, Туберкульозна лікарня (у т.ч. дитяча), Фізіотерапевтична лікарня, Центр з профілактики та боротьби зі СНІДом та інші);

4) особливого типу (Лікарня «Хоспіс» (республіканська, обласна, міська, районна), Обласне дитяче патолого-анатомічне бюро, Патолого-анатомічне бюро

(республіканське, обласне, міське), Патолого-анатомічний центр України, Спеціалізований диспансер радіаційного захисту населення (Український, республіканський, обласний, міський), Спеціалізована поліклініка Українського науково-дослідного протичумного інституту ім. І. І. Мечнікова, Українська алергологічна лікарня, Український лепрозорій, Центр реабілітації репродуктивної функції людини (республіканський, обласний), Державна наукова установа «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами, Спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги).

До лікувально-профілактичних закладів також віднесено **Переліком амбулаторно-поліклінічні заклади** (Амбулаторія, Амбулаторія загальної практики – сімейної медицини, Басейнова стоматологічна поліклініка, Дитяча міська поліклініка, Дитяча стоматологічна поліклініка (обласна, міська, районна), Діагностичний центр (різного профілю), Жіноча консультація та інші); **заклади переливання крові, швидкої та екстреної медичної допомоги** (Обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, Республіканський територіальний центр екстреної медичної допомоги, Станція переливання крові (республіканська, обласна, міська), Станція швидкої медичної допомоги, Українська станція виїзної екстреної консультативної медичної допомоги та інші); **санаторно-курортні заклади** (Бальнеологічна лікарня (у т.ч. дитяча), Грязелікарня (у т.ч. дитяча), Дитячий оздоровчий центр, Курортна поліклініка, Міжнародний дитячий медичний центр, Санаторій (у т.ч. дитячий, однопрофільний, багатoproфільний, спеціалізований), Санаторій для дітей з батьками, Санаторій-профілакторій).

Вищезазначений «Перелік закладів охорони здоров'я» до таких закладів також відносить **санітарно-профілактичні заклади**, що включають: **санітарно-епідеміологічні заклади** (Дезінфекційна станція з профілактичної дезінфекції, Дезінфекційна станція (обласна, міська), Об'єднання (підприємство) «Профдезінфекція» (обласне, міське), Об'єднання «Меддезінфекція» (обласне, міське), Протичумна станція, Санітарно-епідеміологічна станція (центральна, республіканська, обласна, міська, міжрайонна, районна) та інші); **заклади санітарної просвіти** (Центр здоров'я (Український, республіканський, обласний, міський, районний)); **заклади громадського здоров'я** (Лабораторний центр (обласний, міський, на водному, залізничному, повітряному транспорті) Міністерства охорони здоров'я України, Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, Центр громадського здоров'я (обласний, міст Києва та Севастополя) та інші); **центр превентивної медицини Державного управління справами**.

Згідно із ч. 4, п. 2), ст. 9 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», надавачами реабілітаційної допомоги є реабілітаційні заклади, відділення, підрозділи, інші уповноважені суб'єкти господарювання. Визначення їх надавачами реабілітаційної допомоги не зовсім коректне, оскільки таку допомогу надають фахівці з реабілітації, а реабілітаційні заклади здійснюють обслуговування та надають реабілітаційні послуги.

У відповідності із ст. 11 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», **реабілітаційний заклад, відділення, підрозділ** – це юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що надає реабілітаційну допомогу на підставі ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право здійснення реабілітації у сфері охорони здоров'я. Функціонування реабілітаційних відділень, підрозділів здійснюється на підставі «Типового положення про реабілітаційне відділення, підрозділ» (Кабінет Міністрів України, 2021b).

До реабілітаційних закладів належать:

- 1) реабілітаційні лікарні та реабілітаційні центри незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах;
- 2) амбулаторні реабілітаційні заклади незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах;
- 3) центри психологічної реабілітації та (або) травматерапії;
- 4) протезно-ортопедичні підприємства незалежно від підпорядкування і форми власності;
- 5) заклади комплексної реабілітації, включаючи заклади медико-психологічної реабілітації.

До реабілітаційних відділень, підрозділів належать:

- 1) палати гострої реабілітації у лікарнях різного профілю, багатoproфільних лікарнях інтенсивного лікування системи охорони здоров'я незалежно від форми власності;
- 2) стаціонарні відділення післягострої та довготривалої реабілітації у лікарнях різного профілю системи охорони здоров'я незалежно від форми власності;
- 3) амбулаторні відділення післягострої та довготривалої реабілітації у лікарнях різного профілю системи охорони здоров'я незалежно від форми власності;
- 4) стаціонарні відділення післягострої та довготривалої реабілітації, створені на базі санаторно-курортних установ незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форми власності.

Здійснення державними, комунальними та приватними закладами охорони здоров'я медичної та іншої визначеної законом діяльності передбачає наявність ліцензії (ст. 17 Основ). Таким чином, медична практика підлягає ліцензуванню, що встановлено Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та більш детально врегульовано Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (Закон України № 222-VIII, 2015) та «Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з медичної практики» (Кабінет Міністрів України, 2016) тощо. Дія вказаних Ліцензійних умов поширюється на всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб – підприємців, які провадять господарську діяльність з медичної практики. Окрім ліцензійних умов діяльність реабілітаційних закладів (відділень, підрозділів) здійснюється «Порядком організації надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я» (Кабінет Міністрів України, 2021а).

Для отримання ліцензії на здійснення медичної практики заклад охорони здоров'я, що є суб'єктом господарювання, повинен мати затверджені в установленому законодавством порядку:

- 1) статут закладу охорони здоров'я або положення про заклад охорони здоров'я (залежно від організаційно-правової форми);
- 2) штатний розпис;
- 3) положення про його структурні підрозділи (зокрема відокремлені);
- 4) посадові інструкції працівників;
- 5) правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я;
- 6) клінічні маршрути пацієнта розроблені відповідно до клінічних протоколів та стандартів медичної допомоги (медичних стандартів), затверджених МОЗ.

У «Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з медичної практики» визначені організаційні та кадрові вимоги щодо провадження такої діяльності. Організаційні вимоги (пункт 13) містять досить детальний перелік зобов'язань ліцензіата (медичного закладу – юридичної особи, підприємця – фізичної

особи), тим самим визначаючи правовий статус закладу охорони здоров'я не тільки як суб'єкта господарювання, а також як важливого суб'єкта (учасника) відносин з медичного обслуговування та надання медичних послуг. Саме заклади охорони здоров'я різних видів та профілів є надавачами медичних послуг, які надаються в розрізі діяльності з медичного обслуговування.

Так, здійснення медичної практики передбачає насамперед дотримання та виконання наступних зобов'язань:

- провадити медичну практику за спеціальностями, які зазначалися в документах, що додаються до заяви про отримання ліцензії, або повідомленні про зміни;
- мати у наявності прилади, обладнання, оснащення відповідно до профілю та рівня надання медичної допомоги;
- забезпечити умови для вільного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до приміщень;
- затвердити перелік законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки, що перебувають в експлуатації, та своєчасно з дотриманням встановлених міжповірочних інтервалів подавати такі засоби вимірювальної техніки на періодичну перевірку;
- призначити уповноважену особу за вхідний контроль якості лікарських засобів;
- забезпечувати внутрішньо-лабораторний і зовнішній контроль якості лабораторних вимірювань (у разі наявності в структурі закладу лабораторії);
- здійснювати контроль якості надання медичної допомоги;
- надавати медичну допомогу, медичні послуги відповідно до клінічних протоколів та стандартів медичної допомоги (медичних стандартів);
- надавати якісну та своєчасну медичну допомогу та медичні послуги пацієнтам;
- безоплатно надавати відповідну невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях;
- надавати пацієнту (законному представнику) в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету здійснення запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я;
- зберігати лікарську таємницю;
- здійснювати медичне втручання після отримання згоди на медичне втручання, крім випадків надання невідкладної медичної допомоги;
- забезпечити наявність, доступність та укомплектованість аптек для надання невідкладної медичної допомоги;
- інформувати територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного законодавства, про надзвичайні події та ситуації, що становлять загрозу для здоров'я населення, санітарного та епідемічного благополуччя, у визначені МОЗ строки;
- дотримуватися правил зберігання та здійснення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах;
- дотримуватися порядку видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян;
- дотримуватися встановлених санітарних норм, зокрема щодо профілактики внутрішньо-лікарняних інфекцій, вивезення, знищення побутового сміття та медичних відходів та інші.

Зауважимо, що заклади охорони здоров'я здійснюють медичне обслуговування населення та надання медичних послуг у відповідності із закріпленою законодавством системою стандартів, під наглядом і контролем органів державної влади та шляхом фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а

також коштів юридичних та фізичних осіб та з інших джерел, не заборонених законом. Так, відповідно до ч. 5, ч. 6, ст. 18 Закону України «основи законодавства про охорону здоров'я», медична (реабілітаційна) допомога надається безоплатно за рахунок бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я (реабілітаційних закладах) та фізичними особами – підприємцями з якими головними розпорядниками бюджетних коштів укладені договори про медичне обслуговування населення.

Замовником медичного обслуговування виступає держава або органи місцевого самоврядування, відповідно, заклади охорони здоров'я є надавачами зазначених послуг і стороною адміністративно-правового договору із розпорядником бюджетних коштів, яким виступає Національна служба здоров'я України (НСЗУ). Медичні та реабілітаційні заклади є учасниками соціально-забезпечувальних правовідносин, діяльність яких пов'язана із забезпеченням виконання Програми медичних гарантій. Порядок укладення договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій та порядок визначення тарифів для оплати медичних послуг і лікарських засобів встановлюються Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (Закон України № 2168-VIII, 2017), відповідно, затверджено спеціальний «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті на реалізацію програми державних гарантій медичного обслуговування населення» (Кабінет Міністрів України, 2019).

Висновки. Основною метою державних та комунальних закладів охорони здоров'я є реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я, насамперед, здійснення медичного (реабілітаційного) обслуговування населення із використанням інструментарію державних фінансових гарантій такого обслуговування. Основною метою приватних медичних та реабілітаційних закладів – є отримання прибутку власниками таких закладів, що не виключає такі заклади із єдиної системи медичних (реабілітаційних) закладів та передбачає можливість використання ними у спеціальному порядку інструментів державного фінансового гарантування медичного обслуговування населення, що дозволяє пацієнтам отримати безоплатну допомогу також у приватних медичних закладах.

Пацієнти, в результаті діяльності медичних закладів з медичного обслуговування та надання медичних послуг, отримують медичну допомогу, яка, відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», надається професійно підготовленими медичними працівниками, які перебувають із закладами охорони здоров'я у трудових відносинах. Медичні заклади, які виступають у таких відносинах роботодавцями, забезпечують організацію надання медичної допомоги на професійній основі, несуть відповідальність за своєчасність та якість надання такої допомоги, а також повинні забезпечувати виконання всіх зобов'язань, що випливають із їх статусу як сторони трудового договору (створення безпечних та здорових умов праці медичних працівників, дотримання норм робочого часу та часу відпочинку, належна оплата праці, оцінка та підтримання професійних якостей медичних працівників, соціальне страхування тощо).

Зклади охорони здоров'я є суб'єктами господарського права – як суб'єкти господарювання; є суб'єктами цивільного права – як надавачі медичних (реабілітаційних) послуг (є стороною договору про надання медичних (реабілітаційних) послуг, є учасником відносин, що відповідає за дотримання медичним (реабілітаційним) закладом майнових та особистих немайнових прав пацієнтів тощо); є суб'єктами трудового права – як роботодавці медичних працівників та фахівців з реабілітації, що безпосередньо надають медичну допомогу; є суб'єктом соціально-забезпечувальних відносин – як учасник реалізації програми державних гарантій медичного

обслуговування населення; як суб'єкт адміністративного права – як сторона договірних відносин про медичне обслуговування населення з головним розпорядником бюджетних коштів на виконання програми медичних гарантій, як суб'єкт господарювання, діяльність якого підлягає ліцензуванню та як юридична особа публічного права (для державних та комунальних підприємств та установ) тощо.

Бібліографічний список

- Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>>
- Держспоживстандарт України, 2004. Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (ДК 002:2004). Затверджено наказом Держспоживстандарту України від 28 травня 2004 року № 97. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text>>
- Закон України Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-XII від 19 листопада 1992 року. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>>
- Закон України Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення № 2168-VIII від 19 жовтня 2017 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>>
- Закон України Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань № 755-IV від 15 травня 2003 року. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>>
- Закон України Про ліцензування видів господарської діяльності № 222-VIII від 2 березня 2015 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>>
- Закон України Про місцеве самоврядування в Україні № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>>
- Закон України Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я № 1053-IX від 03 грудня 2020 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>>
- Закон України Про управління об'єктами державної власності № 185-V від 21 вересня 2006 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 1998. Постанова Про Типовий статут казенного підприємства від 16 червня 1998 року № 914. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-98-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2016. Постанова Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики № 285 від 2 березня 2016 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2019а. Деякі питання створення госпітальних округів № 1074 від 27 листопада 2019 р. (в редакції із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 589 від 19.06.2020). *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2019б. Постанова Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на реалізацію програми державних

- гарантій медичного обслуговування населення № 1086 від 24 грудня 2019 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2019-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2021а. Порядок організації надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я. Затверджено Постановою про Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я № 1268 від 3 листопада 2021 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2021б. Типове положення про реабілітаційне відділення, підрозділ. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 року № 1268. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>>
- Міністерство охорони здоров'я України, 2002. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немедичною освітою у закладах охорони здоров'я № 385 від 28.10.2002. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#Text>>
- Міністерство охорони здоров'я України, 2020. Наказ про Типове положення про госпітальну раду № 2439 від 28.10.2020. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1227-20#Text>>
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>>

References

- Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2004. Derzhavnyi klasyfikator Ukrainy «Klasyfikatsiia orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia» (DK 002:2004). Zatverdzheno nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 28 travnia 2004 roku № 97 [State Classifier of Ukraine "Classification of organizational and legal forms of business" (DC 002:2004). Approved by the order of the State Consumer Standard of Ukraine dated May 28, 2004 No. 97]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text>> (in Ukrainian).
- Hospodarskyi kodeks Ukrainy № 436-IV vid 16 sichnia 2003 roku [Economic Code of Ukraine, the Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 18, № 19-20, № 21-22, st. 144. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 1998. Postanova Pro Typovyi statut kazennoho pidpriemstva vid 16 chervnia 1998 roku № 914 [Decree No. 914 of June 16, 1998 on the Standard Statute of a State Enterprise]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-98-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2016. Postanova Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoï diialnosti z medychnoi praktyky № 285 vid 2 bereznia 2016 roku [Licensing conditions for carrying out business activities in medical practice] *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2019a. Deiaki pytannia stvorennia hospitalnykh okruhiv № 1074 [The procedure for creating hospital districts] vid 27 lystopada 2019 r. (v redaktsii iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoïu KM № 589 vid 19.06.2020). *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2019b. Postanova Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti na realizatsiiu prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleння № 1086 vid 24 hrudnia 2019 roku. [The procedure for using the funds provided in the state budget for the implementation of the program of state guarantees of medical care for the population] *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2019-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2021a. Poriadok orhanizatsii nadannia reabilitatsiinoi dopomohy u sferi okhorony zdorovia [The procedure for the provision of rehabilitation assistance in the field of health care]. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2021 roku № 1268 *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2021b. Typove polozhennia pro reabilitatsiine viddilennia, pidrozdil [The procedure for the provision of rehabilitation assistance in the field of health care]. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2021 roku № 1268. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian).
- Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, 2002. Pro zatverdzhennia perelikiv zakladiv okhorony zdorovia, likarskykh posad, posad farmatsevtiv, posad fakhivtsiv z farmatsevychnoiu osvitoiu, posad profesionaliv u haluzi okhorony zdorovia, posad fakhivtsiv u haluzi okhorony zdorovia ta posad profesionaliv z vyshchoiu nemedychnoiu osvitoiu u zakladakh okhorony zdorovia № 385 vid 28.10.2002 [On approval of the lists of health care institutions, doctor positions, pharmacist positions, positions of specialists with pharmaceutical education, positions of professionals in the field of health care, positions of specialists in the field of health care, and positions of professionals with higher non-medical education in health care institutions No. 385]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#Text> (in Ukrainian).
- Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, 2020. Nakaz pro Typove polozhennia pro hospitalnu radu № 2439 [Order on the Standard Regulation on the Hospital Council No. 2439] vid 28.10.2020. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1227-20#Text> (in Ukrainian).
- Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku [The Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care, the Law of Ukraine № 2801-XII] vid 19 lystopada 1992 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleння № 2168-VIII [About state financial guarantees of medical care for the population, the Law of Ukraine № 2168-VIII] vid 19 zhovtnia 2017 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib - pidpriumtsiv ta hromadskykh formuvan № 755-IV [About state registration of legal entities, natural persons - entrepreneurs and public formations, the Law of Ukraine № 755-IV] vid 15 travnia 2003 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti [About licensing of economic activities, the Law of Ukraine] vid 2 bereznia 2015 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro mistseve samovriaduvannia № 280/97-VR [About local self-government, the Law of Ukraine № 280/97-VR] vid 21 travnia 1997 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia № 1053-IX [About rehabilitation in the field of health care, the Law of Ukraine № 1053-IX] vid 03 hrudnia 2020 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti № 185-V [About the management of state-owned objects, the Law of Ukraine № 185-V] vid 21 veresnia 2006 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 28.04.2023

Vakhoniya T.
Sinova L.

MEDICAL AND REHABILITATION INSTITUTIONS AS SUBJECTS OF LAW

The legal position of institutions in the field of health care and rehabilitation was studied. The main trends of reforming the sphere of functioning of health care institutions are defined, their main types, organizational and legal forms and forms of ownership are characterized. The peculiarities of the activity of state health care institutions, which are business entities belonging to the state sector of the economy and the management of such institutions is carried out exclusively by the state in accordance with the principles of domestic and foreign policy, are considered.

The procedure for the formation and operation of communal enterprises that carry out their activities on a non-commercial basis is analyzed, that is, medical institutions that work as communal non-commercial enterprises independently carry out their economic activities, which are aimed at achieving relevant economic, social and other results and without the goal of making a profit.

It is noted that the network of state and communal health care institutions is formed taking into account the development plans of hospital districts, the needs of the population in medical care, the need to ensure the proper quality of such care, timeliness, accessibility for citizens, effective use of material, labor and financial resources. It was noted that private health care institutions are not limited in the choice of organizational and legal form.

Key words: *medical institution, rehabilitation care institution, hospital district, state medical institution, communal medical institution, private medical institution, state medical institution.*

УДК 342.7: 347.115

Г. А. Миронова

СТАНДАРТИЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ПАЦІЄНТ ЦЕНТРИЧНІЙ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ КЛІНІЧНОГО РІШЕННЯ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми правового балансу імперативних та диспозитивних засобів правового регулювання відносин із застосування медико-технологічних стандартів. Здійснено аналіз сучасної методології доказової медицини та медико-технологічних стандартів в аспекті їх ролі у сучасній правовій моделі вибору методів лікування. Визначено особливості правового регулювання відносин із застосування медико-технологічних документів. Обґрунтовано роль лікарської дискреції у процесі прийняття клінічного рішення та вибору методів лікування щодо окремого пацієнта. Розкрито правові оцінки українських судів з питання правового значення стандартів в системі прийняття клінічного рішення на засадах доказової медицини.

Основні висновки дослідження полягають у наступних положеннях. Сучасна правова модель вибору методів лікування є складним поліфакторним процесом, що відбувається в системі координат «медичний стандарт – лікарська дискреція – вибір пацієнта». Базовою інформаційною основою прийняття клінічного рішення є наявні сучасні технології доказової медицини, втім вплив інших чинників може коригувати рішення навколо ядра, яким є легітимні клінічні настанови та рекомендації. Правова позиція Верховного суду України у вирішенні спорів про застосування медико-технологічних стандартів у професійній діяльності лікаря рухається у бік визнання значної ролі лікарської дискреції у прийнятті клінічного рішення. Таким чином, в сучасних умовах стандартизації процесів надання послуг в сфері охорони здоров'я об'єктивно важливу роль відіграють якісні клінічні рекомендації, пацієнт орієнтований підхід та критичне мислення лікаря.

Ключові слова: методологія доказової медицини, стандарти надання медичної допомоги, клінічне рішення, лікарська дискреція.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-31-42

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасна медицина – це високо стандартизована галузь, в чому є запорука її ефективності та якості, адже саме через стандартизацію відкривається шлях до доступності кращих якісних методик лікування для широкого кола споживачів. Проте новітнє явище стандартизації як організації надання, так і надання медичної допомоги містить нарівні із величезним позитивним потенціалом, також і проблеми, ризики та небезпеки, як пов'язані із суперечливими тенденціями розвитку сучасної сфери надання послуг. З одного боку, пацієнторієнтованість медичної допомоги передбачає індивідуальний підхід до лікування окремого пацієнта, з іншого, спрямованість на максимальне охоплення доступним набором базових послуг усіх учасників споживацьких відносин вимагає забезпечення максимальної доступності послуги за рахунок повторення стандартних уніфікованих дій. Додаткової невизначеності надає виразна специфіка відносин з надання медичних послуг, об'єктом яких є вплив засобами медицини на організм окремої людини із її унікальними особливостями. Адже застосування певного високоякісного стандарту лікування може призвести до вкрай несприятливого наслідку. Тому важливим

врівноважуючим фактором, здатним знешкодити можливі ризики в системі прийняття клінічного рішення, дедалі більше виступає особистість професіонала, який оцінює наявні клінічні інструменти та наслідки їх застосування у ліжка конкретного хворого. Таким чином, виникає потреба надати відповідь на питання про місце стандартизації медичної допомоги в системі сучасної пацієнторієнтованої моделі прийняття клінічного рішення та вибору методів лікування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси стандартизації надання медичної допомоги стали об'єктом уваги дослідників з різних клінічних та правових аспектів. Роль стандартів у сфері охорони здоров'я як джерела правовідносин із надання медичної допомоги досліджували І. Сенюта (2017, 2018), Г. Миронова (2019, 2020). Проблему співвідношення стандартизації з індивідуальним підходом до лікування пацієнта висвітлено у статті О. Худошиної (2023). Аспекти кримінальної відповідальності медичних працівників та уповноважених осіб в контексті стандартизації медичної допомоги розглянула у своїй статті С. Рак (2020). Також проведення авторкою дослідження потребувало використання спеціальних знань щодо історії розвитку та особливостей прийняття клінічного рішення, сутності технологій доказової медицини, медичної деонтології. Авторська позиція сформувалася на базі експертних суджень вітчизняних та іноземних фахівців: А. Степаненко (2020), К. Воробйова (2006), Д. Дячук, О. Зюкова, О. Ліщишиної (2020), Х. Вульфа (2005), Siwek J. (2018).

Предмет, мета і завдання дослідження. Предметом даної розвідки авторкою обрано проблему правового балансу імперативних та диспозитивних засобів правового регулювання відносин із застосування медико-технологічних стандартів. Метою статті є дослідження співвідношення загального та окремого (стандарту та унікальної клінічної ситуації), ролі диспозитивного приватноправового елементу, лікарської дискреції у процесі прийняття клінічного рішення та вибору методів лікування щодо окремого пацієнта. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких послідовних завдань: визначити роль доказової медицини та медико-технологічних стандартів у сучасній правовій моделі вибору методів лікування; обґрунтувати особливості правового регулювання відносин із застосування медико-технологічних документів; розкрити правові оцінки українських судів з питання правового значення стандартів надання медичної допомоги в системі прийняття клінічного рішення на засадах доказової медицини.

Виклад основного матеріалу. Стандартизація медичної допомоги – явище похідне від феномену доказової медицини, метою якої є встановлення на засадах наукових методів об'єктивних закономірних зав'язків між патологічними станами та впливом лікувальних заходів. На основі таких науково обґрунтованих зав'язків відкриваються можливості для алгоритмізації та стандартизації клінічних методів впливу на хвороби. Історія поступу наукових методів у медицині не була простою. Як констатує відомий лікар та історик медицини Х. Р. Вульф, «упритул до ХІХ століття, лікування, за деякими виключеннями, було неефективним або шкідливим» (Вульф, 2005, с. 13).

Вже у новітній час становище медицини як науки та впорядкованої практики істотно змінилося. Застосування кількісних та якісних методів збору та оцінки клінічної інформації докорінно вплинуло на процеси прийняття клінічних рішень та якість надання медичної допомоги. Нині нові медичні технології на засадах доказової медицини загальноновизнані в якості найбільш раціонального наукового принципу прийняття клінічних рішень.

Природним є те, що медичні стандарти значною мірою містять техніко-юридичні норми – «правила, які ґрунтуються на принципах доказової медицини, що закріплюють

методи, методики, прийоми і способи, у тому числі використання медичними працівниками медичної техніки і виробів медичного призначення при наданні медичної допомоги пацієнтові» (Сенюта, 2017, с. 117). Втім, медичне втручання відбувається в особливий об'єкт – організм людини, який є унікальною системою загальних та індивідуальних властивостей. Відповідно, ніколи немає стовідсоткової визначеності стосовно того, яким буде реальний ефект від раціонально обґрунтованого медичного втручання. Крім того пацієнт є моральним і розумним суб'єктом та має гідність, тому етичний компонент завжди присутній у медичних правовідносинах та має бути включений у процес застосування медичних стандартів та вибору методів лікування.

З огляду на означену специфіку медико-технологічних стандартів як особливого виду норм, їх застосування відбувається в системі координат «стандарт – лікарська дискреція – вибір пацієнта». Така трискладова структура однозначно впливає із природи відносин з надання медичної допомоги та суті методології доказової медицини, адже клінічне рішення приймається лікарем на засадах медико-технологічних стандартів, а вибір методів лікування здійснюється пацієнтом на основі порад лікаря. Ця модель описана в літературі під назвою «Етика та компетентність» (Вороб'єв, 2006, с. 17–18), вона характеризується пріоритетом вибору пацієнта при повному його інформуванні. Лікар, що приймає клінічне рішення за алгоритмом даної моделі, повною мірою володіє технологіями доказової медицини, але розуміє їхню обмеженість та налаштований, перш за все, на надання медичної допомоги конкретному пацієнту, тому враховує весь комплекс проблем, які супроводжують пацієнта, а не тільки клінічну ситуацію.

Таку позицію підтверджує й доктор медицини, професор Медичного центру Джорджтаунського університету Jay Siwek: «Доказова медицина не є догматичною «кулінарною» медициною. Замість цього вона спирається на досвід добросовісного клініциста у його співпраці із пацієнтом. Клініцист має орієнтуватися у морі інформації та вирішувати, яким чином її у найкращий спосіб застосувати до конкретного пацієнта (Siwek, 2018, р. 343–344).

Якщо схематично представити логіку прийняття клінічного рішення та вибору методу лікування за представленою моделлю, то її можна уможливити як видиму на поверхні «чорну скриню», де на вході маємо клінічну ситуацію, а на виході – вибір методу лікування. В середині відбувається ланцюг операцій, не завжди послідовний та контрольований, але загалом критичні точки даного алгоритму піддаються формалізації та опису (Миронова, 2020, с. 108). Вихідна клінічна ситуація, яка є унікальним відображенням певного відомого та описаного у науці патологічного стану в організмі конкретного пацієнта, осмислюється лікарем з урахуванням низки чинників. Їх можна розділити на три групи. До першої групи відносяться інформаційно-інтелектуальні чинники, які включають: технології доказової медицини, формалізовані у клінічних протоколах та настановах; поточні рекомендації фахівців, нові експериментальні дані; клінічне мислення лікаря, що складається з його знань, індивідуального клінічного досвіду, лікарської інтуїції. Друга група чинників, до яких відносяться фінансові, технічні медичні ресурси, внутрішні корпоративні особливості (традиції впливу на процеси прийняття клінічних рішень), справляє обмежувальну та корегувальну дію на процес та результат прийняття клінічного рішення. Зрештою, третя за списком, але не остання за пріоритетом група містить чинники, пов'язані з етичними міркуваннями та вибором пацієнта.

Роль лікарської дискреції у прийнятті клінічного рішення є ключовою з позиції доказової медицини внаслідок впливу декількох об'єктивних факторів. Важливим є те, що характер причинно-наслідкової залежності лікування та видужання не є лінійним. Тому на практиці твердження про те, що в наявності є достатньо переконливі підстави

вважати те чи інше втручання ефективним, зазвичай означає лише те, що частка тих хворих, які отримували дане лікування і одужали, є більшою, ніж та частка хворих, які одужали, не отримуючи даного лікування, при тому, що ця різниця має перевищувати певну граничну величину. Перманентна недосконалість даних, отриманих у ході клінічних досліджень та втілених у клінічні рекомендації, обумовлена самою природою рандомізованих випробувань, в яких зафіксований значущий позитивний ефект певного втручання, означає лише те, що у середньому значенні одне втручання є більш ефективним, ніж інше.

Втім лікарю доводиться мати справу із конкретним випадком, і він кожного разу має задаватися питанням, чи можна і якою мірою поширювати результати, отримані у клінічному дослідженні, або мета-аналізі, на даний конкретний випадок, чи припустимо рахувати даного пацієнта як «середнього». Крім того, хвороба – це не тільки порушення функцій організму, а ще й суб'єктивні відчуття пацієнта, викликані цим порушенням, а також інтерпретація ним цих хворобливих проявів. Тому лікар – не просто дослідник та фахівець, який спирається на власні спостереження, а й людина, що діє із урахуванням емпатії.

Виходячи з наведеного, в ідеальні моделі прийняття клінічного рішення уся діяльність лікаря спрямована на збір та оцінку інформації, надання її пацієнту у прийнятному для нього вигляді. Вагому частину у цьому процесі мають якісні клінічні рекомендації та нова наукова інформація, які визначають вектор майбутнього клінічного рішення. Проте цей модельний алгоритм зазнає істотного впливу з боку такого чинника, як фізіологічна система організму хворого, яка ніколи не може бути визначеною до кінця. Відповідно, ніколи немає визначеності стосовно того, яким буде реальний ефект від раціонально обґрунтованого медичного втручання.

Таким чином, професійна діяльність лікаря, спрямована на формування клінічного рішення не є механічним пристосуванням існуючих клінічних елементів методології доказової медицини до окремого клінічного випадку. Саме така основна ідея простежується у нормативних документах, що стосуються впровадження та застосування методології доказової медицини.

У Рекомендації Rec 13 (2001) Комітету міністрів урядам держав-членів щодо розробки методології для розробки настанов з найкращої медичної практики зазначено, що настанови є лише одним із інструментів підвищення якості та відповідності медичних послуг і, отже, не повинні ні служити в якості заміни для клінічної оцінки, ні замінити професійну відповідальність постачальників послуг чи переваги пацієнтів. У зв'язку з існуючою особливістю нормативних актів зі стандартизації надання медичної допомоги Комітет міністрів рекомендує урядам держав-членів: розробити послідовну і всеосяжну концепцію національної політики, яка гарантує, що настанови реалізуються у відповідній манері і що їх вплив на клінічні процеси та результати, а також правові наслідки стосовно пацієнта і тих, хто надає медичну допомогу, контролюються.

В п. 3.2 Етичного кодексу лікаря України (Всеукраїнський з'їзд лікарських організацій, 2009) для лікаря передбачено певний рівень диспозитивності приватного розсуду: «з урахуванням особливостей захворювання використовувати методи профілактики, діагностики і лікування, які вважає найбільш ефективними в кожному конкретному випадку, виходячи з інтересів хворого». Також у ситуаціях «надання допомоги хворому, за обставин, які не передбачені законодавством, нормативними актами і посадовими інструкціями, лікар зобов'язаний діяти на власний розсуд, при цьому враховувати, насамперед, інтереси хворого, принципи лікарської етики і моралі».

Система стандартів організації та надання медичної допомоги населенню регламентовано чинним законодавством України. У статті 14-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я (Закон України № 2801-ХІІ, 1992) серед основних

галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я є визначено: стандарт медичної допомоги (медичний стандарт) – сукупність норм, правил і нормативів, а також показники (індикатори) якості надання медичної допомоги відповідного виду, які розробляються з урахуванням сучасного рівня розвитку медичної науки і практики; клінічний протокол – уніфікований документ, який визначає вимоги до діагностичних, лікувальних, профілактичних методів надання медичної допомоги та їх послідовність

Спеціальним нормативним актом, яким врегульовано систему стандартів надання медичної допомоги, є наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України» від 28.09.2012 р. № 751 (Міністерство охорони здоров'я України, 2012). У Наказі № 751 визначено та розкрито основні документи, що містять стандарти надання медичної допомоги в Україні, зокрема: клінічна настанова, уніфікований клінічний протокол, новий клінічний протокол. У Наказі № 751 доказова медицина визначається як добросовісне, точне і свідоме використання кращих результатів клінічних досліджень для вибору лікування конкретного пацієнта, а клінічна настанова – як документ, що містить систематизовані положення стосовно медичної та медико-соціальної допомоги, розроблені з використанням методології доказової медицини на основі підтвердження їх надійності та доведеності. Метою медико-технологічних стандартів є надання допомоги у прийнятті раціонального рішення в різних клінічних ситуаціях, а допомога ця надається як лікарю, так і пацієнту, на засадах методології доказової медицини.

Аналіз вказаних нормативно-правових актів, якими регламентовано медико-технологічні документи зі стандартизації медичної допомоги в Україні, свідчить про те, що переважна більшість норм цього сегменту мають імперативний характер, що цілком виправдано основною особливістю сфери надання медичної допомоги – забезпечення якості, доступності та ефективності на основі принципів наступництва та безперервності надання, упорядкування та виключення дублювання медичних втручань та процедур, застосування медичних технологій та лікарських засобів з науково доведеною ефективністю.

Законодавством закріплено правовий зв'язок дотримання галузевих стандартів медичної допомоги із діяльністю закладів охорони здоров'я та професійними обов'язками медичних працівників. У статті 14.1 Основ законодавства України про охорону здоров'я (Закон України № 2801-ХІІ, 1992) передбачено, що додержання стандартів медичної допомоги є обов'язковим для всіх суб'єктів, які провадять господарську діяльність з медичної практики. Відповідно до частини другої статті 34 обов'язками лікуючого лікаря є своєчасне і кваліфіковане обстеження та лікування пацієнта. Стаття 78 закріплює обов'язок здійснювати діяльність відповідно до принципів доказової медицини/доказової реабілітації. У статті 139 Кодексу законів про працю (Закон України № 322-VIII, 1971) закріплено обов'язок працівників працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержувати трудової і технологічної дисципліни.

Відповідь на важливі питання щодо правових балансів у співвідношенні стандартів надання медичної допомоги та дискреційних повноважень лікаря надано в низці справ Верховним Судом України. Інтерес у світлі заявленої проблеми представляють правові висновки, якими встановлюється правовий зв'язок між дотриманням (недотриманням) лікарем стандартів надання медичної допомоги із урахуванням індивідуального підходу до стану пацієнта та кваліфікацією дій чи бездіяльності лікаря як протиправної поведінки та неналежного виконання своїх функціональних обов'язків медичним працівником.

Справа про неналежне виконання лікарем функціональних обов'язків (Верховний суд України, 2019а). У мотивувальній частині Постанови у справі про визнання незаконним та скасування наказу про накладення дисциплінарного стягнення на лікарку було підтверджено, що лікарка була притягнута до дисциплінарної відповідальності у вигляді оголошення догани за неналежне виконання своїх функціональних обов'язків. Зокрема, неналежне виконання функціональних обов'язків полягало у тому, що вона: недооцінила діагнозу сімейного лікаря, загального стану хворого, не повторила в динаміці ЕКГ, що потягло за собою недоліки в тактиці ведення хворого (хворий не попереджений про важкість стану, не призначено строгий ліжковий режим, про важкий стан хворого не попередженні родичі) та лікування (недоречно призначена антибіотикотерапія, призначено велику кількість метаболітичних препаратів, наявна поліпрагмазія). На підставі зазначеного судом апеляційної інстанції зроблено висновок про те, що лікарка була піддана дисциплінарному стягненню у зв'язку із порушенням функціональних обов'язків, що проявилось у неправильній тактиці ведення хворого та лікування (а не через смерть хворого).

Суд касаційної інстанції по цій справі, досліджуючи питання, які порушення загальнодержавних чи локальних стандартів надання медичної допомоги допустила лікарка при лікуванні хворого, дійшов важливої доктринальної позиції: обрання хибної методики лікування хворого становить неналежне виконання лікарем функціональних обов'язків та є підставою для застосування до нього дисциплінарного стягнення.

З висловленої судом правової позиції по цій справі випливає, що, хоча лікарка послуговувалася застосовним стандартом надання медичної допомоги, вона мала правильно оцінити стан даного конкретного пацієнта та напрями застосування рекомендованих у протоколі лікування засобів, проте тактику ведення та лікування хворого нею не було співвіднесено із індивідуальним станом пацієнта. Таким чином, за висновком суду неврахування індивідуальних особливостей стану пацієнта при застосуванні медико-технологічних стандартів надання медичної допомоги і як наслідок обрання хибної методики лікування становить неналежне виконання лікарем функціональних обов'язків.

Справа про неналежне виконання професійних обов'язків лікарем акушером-гінекологом внаслідок недбалого до них ставлення, що призвело до смерті пацієнтки (Верховний Суд України, 2019b). Досліджуючи обставини справи, Верховний суд України конкретизував нормативне визначення змісту поняття неналежного виконання медичним працівником професійних обов'язків, під яким слід розуміти «вчинення ним не в повному обсязі необхідних дій, які він повинен був вчинити при наданні хворому лікарської допомоги, чи вчинення не тих дій, яких вимагають клінічні протоколи». У Постанові наголошено, що «надання медичної допомоги включає в себе діагностику (отримання необхідних даних про стан здоров'я, їх правильна оцінка, вибір і прийняття рішення про лікування) та лікування (застосування різного роду процедур, проведення медикаментозної та іншої терапії, виконання хірургічних операцій тощо)».

За висновками суду неналежне виконання засудженою своїх професійних обов'язків полягало у тому, що вона порушила вимоги клінічних протоколів «Акушерські кровотечі» та «Геморагічний шок», внаслідок чого не діагностований неповний розрив матки, недооцінка крововтрати та стану породіллі, несвоєчасний виклик анестезіолога, несвоєчасне інформування адміністрації лікарні та відділення зумовили розвиток у пацієнтки важкого геморагічного шоку з незворотними змінами в життєво важливих органах, призвели до запізненого хірургічного втручання та її смерті.

Таким чином, позиція суду по цій справі полягає у тому, що належне виконання лікарем своїх професійних обов'язків характеризується комплексним критерієм, що

включає: дотримання вимог застосованих клінічних протоколів, правильну оцінку об'єктивних даних щодо стану пацієнта, прийняття адекватного рішення про лікування.

Справа про цивільно-правову відповідальність за наслідки порушення договору про надання медичних послуг за плату (Верховний Суд України, 2019с). Як слідує з обставин справи, позивач звернувся до суду з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Боріс» (клініка «Боріс») про відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я, та відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Позивач стверджував, що після лікування лікарів клініки в нього з'явився вивих правого плеча, який призвів до пошкодження двох нервів правого плеча. Позивач просив задовольнити позов, посиляючись на те, що в подальшому він неодноразово звертався до різних лікувальних установ, тривалий час перебував на лікуванні з діагнозом «наслідки травматичного ушкодження вторинних стволів правого плечового сплетіння, з переважним ураженням аксиллярного та серединного нервів», у зв'язку з чим став інвалідом третьої групи згідно з довідкою МСЕК, та вважаючи, що зазначений діагноз виник внаслідок некваліфікованого вправління вивиху суглоба плечової кістки лікарем ортопедом-травматологом, який на той час працював у відповідача.

Рішенням Дніпровського районного суду міста Києва від 09.06.2016 позов частково було задоволено та обгрунтовано, що позивачем доведено належними, допустимими та достатніми доказами ті обставини, на які він посилався у позові. Рішенням Апеляційного суду міста Києва від 01.03.2017 апеляційну скаргу ТОВ «Боріс» задоволено, рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 09 червня 2016 року скасовано та ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні позову. Верховний Суд встановив, що апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, яке відповідає закону, ухвалене із дотриманням норм процесуального права та правильним застосуванням норм матеріального права.

У мотивувальній частині Постанови судом досліджено обставини справи, зокрема, експертні пояснення фахівців, та висловлено низку тверджень щодо зв'язку протиправності поведінки лікаря із дотриманням стандартів надання медичної допомоги. За даними клінічного протоколу під час надання медичної допомоги необхідно перевіряти, зокрема, неврологічний стан в ділянці вивиху, оскільки існує можливість травмування нервів. Тому лікарі у разі вивиху плечового суглоба мають мати на увазі можливість пошкодження, зокрема, нервів, на які може натискати зміщена голівка плечової кістки як після вивиху, так і під час його вправління. З письмових роз'яснень спеціаліста в галузі судово-медичної експертизи, встановлено, що під час клінічного обстеження перед проведенням вправління лікар шляхом пальпації мав з'ясувати місце розташування голівки плечової кістки, щоб мати уявлення, де вона розташовується та куди зміщена.

Згідно з висновком Верховного Суду України по цій справі, у сфері надання медичної допомоги протиправними необхідно вважати дії медичного працівника, які не відповідають законодавству у сфері охорони здоров'я, зокрема, стандартам у сфері охорони здоров'я, та нормативним локальним актам.

Справа про неналежне виконання своїх професійних обов'язків лікарем-отоларингологом внаслідок недбалого до них ставлення (Верховний Суд України, 2023). Як видно з матеріалів справи, вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 10.01.2022 лікаря-отоларинголога засуджено за ч. 1 статті 140 Кримінального Кодексу України до покарання у виді позбавлення права займатися лікарською діяльністю на строк 3 роки. Судом першої інстанції було встановлено, що обвинувачений вчинив неналежне виконання своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого до них ставлення, що спричинило тяжкі наслідки для хворого. Обвинувачений вину у вчиненні злочину не визнав, зазначивши, що не припускався порушень при проведенні хірургічного втручання

потерпілому, в тому числі не застосовував надмірного зусилля при видаленні поліпу, посилаючись, зокрема, на те, що такого поняття в стандартах проведення операцій не застосовують та відсутні критерії визначення таких зусиль. Судом апеляційної інстанції вирок залишено без змін. Зрештою Судом касаційної інстанції касаційну скаргу засудженого залишити без задоволення. У Постанові, зокрема, зазначено, що диспозиція ч. 1 статті 140 має бланкетний характер, тому у кожному конкретному випадку має встановлюватися, які саме професійні обов'язки поклалися на винну особу і які з цих обов'язків не виконані взагалі або виконані неналежним чином, вимоги яких конкретно нормативних актів (інструкцій, правил, вказівок тощо) порушено винним.

Підсумовуючи висловлені аргументи, Верховним Судом сформульовано важливу доктринальну позицію: «встановлення діагнозу та вибір конкретного способу і методу лікування залежать від багатьох чинників, зокрема індивідуальних особливостей організму хворого, досягнень медичної науки і досвіду лікувальної діяльності, а тому не можуть бути заздалегідь і повністю регламентовані нормативними актами у сфері охорони здоров'я».

Таким чином, українськими судами сформульовано важливі правові позиції доктринального значення стосовно регулювання правовідносин з надання медичних послуг в сучасних умовах стандартизації надання медичної допомоги: обрання хибної методики лікування хворого становить неналежне виконання лікарем функціональних обов'язків та є підставою для застосування до нього дисциплінарного стягнення; дії медичного працівника, які не відповідають законодавству у сфері охорони здоров'я, зокрема, стандартам у сфері охорони здоров'я, та нормативним локальним актам, необхідно кваліфікувати протиправними; належне виконання лікарем своїх професійних обов'язків характеризується комплексним критерієм, що включає: дотримання вимог застосованих клінічних протоколів, правильну оцінку об'єктивних даних щодо стану пацієнта, прийняття адекватного рішення про лікування; встановлення діагнозу та вибір конкретного способу і методу лікування залежать від багатьох чинників, зокрема індивідуальних особливостей організму хворого, досягнень медичної науки і досвіду лікувальної діяльності, а тому не можуть бути заздалегідь і повністю регламентовані нормативними актами у сфері охорони здоров'я.

Висновки. Сучасна правова модель вибору методів лікування є складним поліфакторним процесом, що відбувається в системі координат «медичний стандарт – лікарська дискреція – вибір пацієнта». Базовою інформаційною основою прийняття клінічного рішення є наявні сучасні технології доказової медицини, втім вплив інших чинників може коригувати рішення навколо ядра, яким є легітимні клінічні настанови та рекомендації. Правова позиція Верховного суду України у вирішенні спорів про застосування медико-технологічних стандартів надання медичної допомоги у професійній діяльності лікаря рухається у бік визнання значної ролі лікарської дискреції у прийнятті клінічного рішення.

Таким чином, в сучасних умовах стандартизації процесів надання послуг в сфері охорони здоров'я об'єктивно важливу роль відіграють якісні клінічні рекомендації, пацієнт орієнтований підхід та критичне мислення лікаря.

Бібліографічний список

Верховний Суд України, 2019а. Постанова від 14.01.2019 по справі № 302/836/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [онлайн]. Доступно: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79217213>>

- Верховний Суд України, 2019б. Постанова від 12.02.2019 по справі №447/781/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [онлайн]. Доступно: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846854>>
- Верховний Суд України, 2019с. Постанова від 27.02.2019 по справі №755/2545/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* [online]. Доступно: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81020404>>
- Верховний Суд України, 2023. Постанова від 09.02.2023 у справі № 761/15054/18 (провадження № 51-2533км22). *Єдиний державний реєстр судових рішень* [онлайн]. Доступно: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046262>>
- Воробьев, К. П., 2006. Проблемы вхождения технологий доказательной медицины в украинское здравоохранение. Часть 1. Место технологий доказательной медицины в клиническом решении врача. *Український медичний часопис*, (53). V/VI, с. 11–20.
- Всеукраїнський з'їзд лікарських організацій, 2009. Етичний кодекс лікаря України. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09>>
- Вульф, Х. Р., 2005. История развития клинического мышления. *Международный журнал медицинской практик*, 1, с. 12–20.
- Дячук, Д., Зюков, О. та Ліщишина, О., 2020. Обґрунтування перспективних напрямів стандартизації медичного обслуговування населення України на рубежі 2020 рр. *Клінічна та профілактична медицина*, 3(13), с. 4–11.
- Закон України Кодекс законів про працю № 322-VIII, 1971. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>>
- Закон України Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-XII, 1992. *Відомості Верховної Ради України*, 4 ст. 19.
- Миронова, Г. А., 2020. *Модернізація цивільного законодавства у сфері надання медичної допомоги*: монографія. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака.
- Миронова, Г. А., 2019. Приватноправові норми у правових актах та медико-технологічних документах із надання медичної допомоги. *Приватне право і підприємництво*, 19, с. 93–97.
- Міністерство охорони здоров'я України, 2012. Наказ Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України № 751. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2001-12#Text>>
- Рак, С., 2020. Стандарти у сфері охорони здоров'я та кримінальна відповідальність медичних працівників: шляхи кореляції. *Підприємництво, господарство, право*, 9, с. 191–196.
- Сенюта, І. Я., 2018. *Джерела правового регулювання цивільних відносин у сфері надання медичної допомоги*: монографія. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право».
- Сенюта, І. Я., 2017. Стандарти у сфері охорони здоров'я як джерело правовідносин із надання медичної допомоги. *Медичне право*, 3, с. 112–124.
- Степаненко, А., 2020. Якщо медичний стандарт не можна виконати через брак ресурсів, у ньому немає сенсу. *Ваше здоров'я*, 26 травня.
- Худошина, О. В., 2023. Індивідуальний підхід і стандарти у сфері охорони здоров'я. *Медичне право*, 31, с. 52–57.
- Recommendation of the Committee of Ministers to member states on developing a methodology for drawing up guidelines on best medical practices (2001) 13. [онлайн]. Доступно: <<https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/rec200113.pdf>> [Accessed: 07.05.2023].

Siwek, J. 2018. Evidence-Based Medicine: Common Misconceptions, Barriers, And Practical Solutions. *Am Fam Physician*. Sep 15, 98 (6).

References

- Diachuk, D., Ziukov, O. and Lishchyshyna, O., 2020. Obgruntuvannia perspektyvnykh napriamiv standartyzatsii medychnoho obsluhovuvannia naseleння Ukrainy na rubezhi 2020 rr., *Klinichna ta profilaktychna medytsyna*, 3(13), p. 4–11. DOI: 10.31612/2616-4868.3(13).2020.01 (in Ukraine).
- Khudoshyna, O. V., 2023. Indyvidualnyi pidkhid i standarty u sferi okhorony zdorovia [Individual approach and standards in the field of health care]. *Medychno pravo*, (31), p. 52–57 (in Ukraine).
- Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, 2012. Nakaz Pro stvorennia ta vprovadzhennia medyko-tehnolohichnykh dokumentiv zi standartyzatsii medychnoi dopomohy v systemi Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 751 [Order on the creation and implementation of medical and technological documents on the standardization of medical care in the system of the Ministry of Health of Ukraine No. 751]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2001-12#Text>> [Accessed 07.05.2023] (in Ukraine).
- Myronova, H. A., 2020. *Modernizatsiia tsyvilnoho zakonodavstva u sferi nadannia medychnoi dopomohy: monohrafiia* [Modernization of civil legislation in the field of medical assistance: monograph]. K.: Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka (in Ukraine).
- Myronova, H. A., 2019. Pryvatnopravovi normy u pravovykh aktakh ta medyko-tehnolohichnykh dokumentakh iz nadannia medychnoi dopomohy [Private law norms in legal acts and medical-technological documents on the provision of medical assistance]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*, 19, p. 93–97. (in Ukraine).
- Rak, S., 2020. Standarty u sferi okhorony zdorovia ta kryminalna vidpovidalnist medychnykh pratsivnykiv: shliakhy koreliatsii [Standards in the field of health care and criminal liability of medical professionals: ways of correlation]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo*, 9, p. 191–196. (in Ukraine).
- Recommendation of the Committee of Ministers to member states on developing a methodology for drawing up guidelines on best medical practices (2001) 13. [online]. Available at: <<https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/rec200113.pdf>> [Accessed 07.05.2023].
- Seniuta, I. Ya., 2017. Standarty u sferi okhorony zdorovia yak dzherelo pravovidnosyn iz nadannia medychnoi dopomohy [Standards in the field of health care as a source of legal relations for the provision of medical care]. *Medychno pravo*, 3, p. 112–124. (in Ukraine).
- Seniuta, I. Ya., 2018. *Dzherela pravovoho rehuliuвання tsyvilnykh vidnosyn u sferi nadannia medychnoi dopomohy: monohrafiia* [Sources of legal regulation of civil relations in the field of medical care: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo». (in Ukraine).
- Siwek, J. 2018. Evidence-Based Medicine: Common Misconceptions, Barriers, And Practical Solutions. *Am Fam Physician*. Sep 15, 98 (6).
- Stepanenko, A., 2020. Yakshcho medychnyi standart ne mozna vykonaty cherez brak resursiv, u nomu nemaie sensu [If a medical standard cannot be met due to lack of resources, it has no meaning]. *Vashe zdorovia*, 26 travnia. (in Ukraine).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 2019a. Postanova vid 14.01.2019 roku u spravi №302/836/17 [Resolution dated 14.01.2019 in case No. 302/836/17]. *Unified state register of court*

- decisions* [online]. Available at: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79217213>> (Accessed: 07.05.2023) (in Ukraine).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 2019b. Postanova vid 12.02.2019 po spravi №447/781/16-k [Resolution dated February 12, 2019 in case No. 447/781/16-k]. *Unified state register of court decisions* [online]. Available at: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846854>> (Accessed: 07.05.2023) (in Ukraine).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 2019c. Postanova vid 27.02.2019 po spravi №755/2545/15-ts [Resolution dated February 27, 2019 in case No. 755/2545/15-ts]. *Unified state register of court decisions* [online]. Available at: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81020404>> (Accessed: 07.05.2023) (in Ukraine).
- Verkhovnyi Sud Ukrainy, 2023. Postanova vid 09.02.2023 u spravi № 761/15054/18 (provadzhennia №51-2533km22) [Resolution dated February 9, 2023 in case No. 761/15054/18 (proceedings No. 51-2533km22)]. *Unified state register of court decisions* [online]. Available at: <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046262>> (Accessed: 07.05.2023) (in Ukraine).
- Vorobev, K. P., 2006. Problemy vkhozheniya tekhnologiy dokazatel'noy meditsiny v ukrainskoye zdravookhraneniye. Chast' 1. Mesto tekhnologiy dokazatel'noy meditsiny v klinicheskoy reshenii vracha [Problems of entry of evidence-based medicine technologies into Ukrainian healthcare. Part 1. The place of evidence-based medicine technologies in the clinical decision of a doctor]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*, (53). V/VI, s. 11–20 (in Russian).
- Vseukrainskyi zizd likarskykh orhanizatsii, 2009. Etychnyi kodeks likaria Ukrainy [Code of ethics of a doctor of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09>> (Accessed 07.05.2023) (in Ukraine).
- Vulf, Kh. R., 2005. Istoriya razvitiya klinicheskogo myshleniya [History of the development of clinical thinking]. *Mezhdunarodnyi zhurnal medytsynskoi praktyk*, 1, p. 12–20 (in Russian).
- Zakon Ukrainy Kodeks zakoniv pro pratsiu № 322-VIII [Law of Ukraine Labor Code No. 322-VIII], 1971. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>> (Accessed: 07.05.2023) (in Ukraine).
- Zakon Ukrainy Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia № 2801-XII [Law of Ukraine Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care No. 2801-XII], 1992. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 4 st. 19. (in Ukraine).

Стаття надійшла до редакції 08.05.2023

Myronova G.

**STANDARDIZATION OF MEDICAL CARE IN THE PATIENT-CENTRIC
MODEL OF CLINICAL DECISION-MAKING:
ISSUES OF LEGAL DOCTRINE AND COURT PRACTICE**

The article is devoted to the study of the problem of the legal balance of imperative and dispositive means of legal regulation of relations with the application of medical and technological standards. An analysis of the modern methodology of evidence-based medicine and medical-technological standards was carried out in terms of their role in the modern legal model of the choice of treatment methods. Peculiarities of legal regulation of relations with the use of medical-technological documents are determined. The role of medical discretion in the

process of making a clinical decision and choosing treatment methods for an individual patient is substantiated. The legal assessments of Ukrainian courts on the issue of the legal significance of standards in the system of clinical decision-making based on evidence-based medicine are disclosed.

The main conclusions of the study are the following provisions. The modern legal model of the choice of treatment methods is a complex multifactorial process that takes place in the coordinate system "medical standard – medical discretion – patient's choice". The basic information ground for making a clinical decision is the available modern technologies of evidence-based medicine, however, the influence of other factors can adjust the decision around the main one, which is legitimate clinical guidelines and recommendations. The legal position of the Supreme Court of Ukraine in resolving disputes about the application of medical-technological standards in the professional activity of a doctor moves towards recognizing the significant role of medical discretion in making a clinical decision. Thus, in the modern conditions of standardization of service provision processes in the field of health care, quality clinical recommendations, patient-oriented approach and critical thinking of the doctor play an objectively important role.

Key words: *methodology of evidence-based medicine, standards of medical care, clinical decision, doctor's discretion.*

УДК 342.9(477)

О. М. Рєзнік

О. С. Бондаренко

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ СТАРОСТИ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена важливій та актуальній темі – вивченню ролі та значення інституту старости в системі органів місцевого самоврядування. У статті акцентується увага, що місцева представницька демократія сприяє розвитку громадського самоврядування. Громадяни мають можливість активно брати участь у прийнятті рішень, вносити пропозиції та ініціювати проекти, які впливають на їхнє оточення. Це сприяє зміцненню громадських організацій, розвитку місцевих ініціатив та залученню різних соціальних груп до процесів місцевого управління.

Інститут старост сприяє забезпеченню стабільності та соціальної гармонії на місцевому рівні. Староста виконує роль посередника і сприяє вирішенню конфліктних ситуацій, міжгрупових та міжособистісних проблем у громаді. Вони сприяють підтримці соціальної взаємодії, врегулюванню суперечностей та сприяють зміцненню довіри між громадянами.

Інститут старост, як інститут місцевого самоврядування, існує в багатьох країнах світу. Хоча назва та функції можуть відрізнятися залежно від країни, загальна ідея полягає в тому, що староста є обраною посадовою особою, що представляє та діє в інтересах своєї місцевої громади.

Староста сприяє мобілізації та об'єднанню громади навколо спільних цілей та проектів. Вони залучають мешканців до участі у розвитку громади, організації заходів та співпраці з іншими організаціями та установами.

Інститут староста, як і будь-який інститут, має свої позитивні та негативні риси. Важливо збалансувати позитивні та негативні аспекти інституту старост для забезпечення його ефективності та відповідності потребам громади.

Встановлено, що роль і значення старости для місцевої громади в Україні є важливими і багатограничними. Ось деякі аспекти їх ролі: представництво громади, мобілізація та співпраця, розвиток ініціатив та самодостатності, забезпечення порядку та врегулювання конфліктів, реалізація проектів та програм.

Ключові слова: *місцева представницька демократія, органи місцевого самоврядування, староста, представництво громади, корупція.*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-43-51

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах реформи місцевого самоврядування центральним ресурсом для змін стала необхідність активнішого залучення та участі громади у всіх процесах. Місцева представницька демократія є важливою для громади з кількох причин. Насамперед представницька демократія дозволяє громадянам вибирати своїх представників, які будуть приймати рішення в їхнє ім'я. Це забезпечує громадянам можливість впливати на політику та приймати рішення, які відображають їхні потреби та інтереси. Також місцева представницька демократія сприяє зміцненню спільнот та формуванню громадського духу. Громадяни мають можливість обговорювати важливі питання, вносити пропозиції та співпрацювати для досягнення спільних цілей. Це сприяє підвищенню взаємодії та розуміння між різними групами людей, а також побудові довіри в межах громади.

Важливо, що місцева представницька демократія надає можливість громаді самостійно приймати рішення з питань, що стосуються їхнього місцевого середовища. Це означає, що громада може вирішувати питання, які найкраще відповідають її потребам та унікальним вимогам. Це важливо, оскільки місцеві проблеми та виклики можуть відрізнятися від тих, які існують на рівні держави чи країни. Місцеві представники обираються громадою та зобов'язані виконувати свої обіцянки та діяти в інтересах громади.

Введення нових підходів та стандартів в адміністративно-територіальному устрої при останніх місцевих виборах сформувало нову адміністративну карту України. Разом із новими повноваженнями об'єднаних територіальних громад, постало багато проблемних питань стосовно адміністративної організації всередині громад, зокрема питання формування старостинських округів. Тепер староста, призначений рішенням ради громади, має опікуватись цими питаннями, але він не має достатніх повноважень і важелів впливу для вирішення проблем округу у раді громади. Парламентарі намагаються швидко реагувати на ці виклики адміністративної реформи, але їхні законодавчі ініціативи можуть лише ускладнити доступ місцевих жителів (зокрема, сільських мешканців) до адміністративних послуг або звернення до посадової особи місцевого самоврядування. Разом із розробкою відповідних законотворчих ініціатив, проблематика сучасного місцевого самоврядування та підвищення його ефективності є центральним питанням для юристів, експертів з публічного адміністрування та управління (Ємельяненко, 2021.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом питання місцевого самоврядування, реформи місцевого самоврядування та старост було предметом наукового інтересу К. Ємельяненко (2021), V. Rozvadovskyi (2021), Tahmina Akter Dipu (2022), О. Роговенко (2019) та ін. Але питання ролі та значення інституту старости в системі місцевого самоврядування в Україні лишилося малодослідженим.

Метою наукової статті є характеристика ролі та значення інституту старости в системі місцевого самоврядування в Україні.

Відповідно до поставленої мети пропонується вирішити такі завдання:

- охарактеризувати роль місцевої представницької демократії для України;
- проаналізувати сутність інституту старост в Україні;
- визначити особливості кроків запровадження інституту старост в Україні;
- дослідити практику зарубіжних держав стосовно впровадження інституту старост;
- визначити позитивні та негативні риси впровадження інституту старост в Україні.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення та розвитку інституту територіальної громади має свої особливості, які не тільки пов'язані з його глибоким корінням і давніми історичними традиціями, але й з постійними зусиллями українського народу зберегти та встановити свою державність, підтримуючи місцеве самоврядування (Rozvadovskyi, 2021).

Місцеве самоврядування відноситься до адміністрації місцевих територій, якою керують обрані представники. Важливо розрізняти місцеве самоврядування від центрального управління, де адміністрація здійснюється посадовцями з цих рівнів влади. У сучасних державах місцеве самоврядування має велике значення, оскільки воно полегшує тягар центрального уряду. Крім того, місцеве самоврядування сприяє розвитку демократії, оскільки воно навчає громадян взаємодіяти з урядом. Локальна демократія проявляється у місцевому самоврядуванні. Центральна влада не може ефективно виконувати місцеві функції, оскільки не має достатньо часу аби у повній мірі цікавитися

місцевими питаннями, зайнята вирішенням більш глобальних проблем. Тому важливо розподілити відповідальність та інтереси між обласним та місцевим рівнями управління (Tahmina Akter Dipu, 2022). У зв'язку з добровільним об'єднанням територіальних громад в системі місцевого самоврядування в Україні був введений інститут старост. Це стосується питань, пов'язаних з територіальною базою діяльності старост, їх повноваженнями, механізмами відповідальності та підзвітності, а також порядком припинення повноважень у разі необхідності (Скоромна, 2018).

Староста – це лідер, якому громада села висловила підтримку. Він – нова посадова особа місцевого самоврядування, нова інституція, створена для того, щоб інтереси всіх жителів сіл в об'єднаних територіальних громадах були належним чином представлені (Децентралізація, б.д.). З метою оперативного реагування на соціальні та інші проблеми мешканців, задоволення їхніх потреб посада старости не просто запроваджена – діяльність цих посадовців набирає оберти.

Інститут старости в місцевому самоврядуванні є однією з форм партисипативного управління, яка застосовується в Україні. Його запровадження має на меті забезпечення більшої активності громадян у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та розвитку їхнього населеного пункту.

Інститут старости базується на визнанні досвіду, мудрості і авторитету старшин та впливу, який вони мають на громаду. Староста є обраною особою, яка представляє інтереси громади перед органами місцевого самоврядування. Він або вона здатні надати консультації, поради та допомогу у вирішенні проблем, що виникають у громаді, і виступати як посередник між мешканцями та органами влади.

Запровадження інституту старости в місцевому самоврядуванні включає такі кроки:

1) Законодавча база: необхідно прийняти відповідні закони або нормативно-правові акти, які передбачатимуть роль і функції старости в місцевому самоврядуванні. Це може включати правовий статус, процедури обрання або визначення старости, його чи її повноваження та відповідальність.

Порядок організації роботи старости визначається Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами України, а також Положенням про старосту.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» староста працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету – у виконавчому комітеті ради.

На старосту поширюються вимоги щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені цим Законом для сільського, селищного, міського голови.

Старостинський округ утворюється відповідною сільською, селищною, міською радою у складі одного або декількох населених пунктів (крім адміністративного центру територіальної громади), на території якого (яких) проживає не менше 500 жителів. При утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток таких старостинських округів та відповідної територіальної громади (Закон України № 280/97-ВР, 1997).

2) Освіта та навчання: необхідно забезпечити навчання та підготовку потенційних старост для ефективного виконання своїх обов'язків. Це може включати навчальні програми, тренінги та семінари з питань локального самоврядування, медіації, комунікаційних навичок та інших необхідних навичок.

Можливим є те, що староста не обов'язково повинен мати вищу освіту та багаторічний стаж роботи, але важливим є його бажання та здатність працювати для блага громади. Проте, деякі функції, які покладаються на старосту, можуть вимагати

спеціальної освіти. Наприклад, для виконання нотаріальних дій можуть потрібні вища юридична освіта, досвід роботи у галузі права, стажування у нотаріальній конторі, навчання щодо роботи з реєстрами та іспити зі спадкового права (Роговенко, 2019).

3) Обрання старост: можуть бути встановлені процедури для обрання або визначення старости. Це може включати вибори серед мешканців громади, консультації з представниками громади або призначення органами місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування» староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу.

Кандидатура старости вноситься на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) сільським, селищним, міським головою та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського округу, якщо в результаті громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала таку підтримку у старостинському окрузі:

з кількістю жителів до 1500 - більше 20 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах;

з кількістю жителів від 1500 до 10 тисяч – більше 17 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 10 тисяч до 20 тисяч – більше 14 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 20 тисяч до 30 тисяч – більше 10 відсотків голосів;

з кількістю жителів більше 30 тисяч – більше 7 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах.

За результатами проведеного громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури старости складається протокол, який має містити такі відомості: дата (період) і місце проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), кількість жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах, відомості про кандидатуру старости, кількість учасників громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), які підтримали відповідну кандидатуру, із зазначенням прізвища, власного імені (усіх власних імен) та по батькові (за наявності), числа, місяця і року народження, серії та номера паспорта громадянина України (тимчасового посвідчення громадянина України - для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), що засвідчується підписом таких учасників.

Кандидатура старости відповідного старостинського округу, не підтримана сільською, селищною, міською радою, не може бути повторно внесена для затвердження в цьому старостинському окрузі протягом поточного скликання відповідної сільської, селищної, міської ради (Закон України № 280/97-ВР, 1997).

4) Роль і функції старости: визначаються роль та функції старости в місцевому самоврядуванні. Це може включати представництво громади перед органами влади, участь у прийнятті рішень, сприяння вирішенню конфліктів та проблем, популяризацію участі громадян у рішеннях.

Відповідно до Закону України «Про органи місцевого самоврядування» староста:

1. Уповноважений сільською, селищною, міською радою, яка його затвердила, діяти в інтересах жителів відповідного старостинського округу у виконавчих органах

сільської, селищної, міської ради;

2. Бере участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій з правом дорадчого голосу. Бере участь у засіданнях виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради;

3. Має право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій та виконавчого комітету з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу;

4. Сприяє жителям відповідного старостинського округу у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також у поданні відповідних документів до зазначених органів. За рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради надає адміністративні послуги та/або виконує окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг (у разі утворення такого центру);

5. Бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням;

6. Бере участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу;

7. Вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб;

8. Бере участь у підготовці проектів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу;

9. Бере участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу;

10. Бере участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного старостинського округу та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про результати такого контролю;

11. Отримує від виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень;

12. Сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному старостинському окрузі;

13. Здійснює інші повноваження, визначені цим Законом та іншими законами України.

При здійсненні наданих повноважень староста є відповідальним і підзвітним сільській, селищній, міській раді та підконтрольним сільському, селищному, міському голові. Староста не рідше одного разу на рік, протягом першого кварталу року, наступного за звітним, а на вимогу не менш як третини депутатів - у визначений сільською, селищною, міською радою термін, звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу. Заслуховування звіту старости перед жителями старостинського округу відбувається на відкритій зустрічі, у спосіб, що дає можливість жителям старостинського округу поставити запитання, висловити

зауваження та внести пропозиції. Інформація про відповідну зустріч, а також письмовий звіт старости оприлюднюються на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради та розміщуються у приміщенні ради не пізніше ніж за сім календарних днів до дня проведення відповідної зустрічі. Порядок звітування старости визначається Положенням про старосту (Закон України № 280/97-ВР, 1997).

5) Зв'язок з громадою: важливо забезпечити ефективний зв'язок старости з громадою. Це може включати проведення зустрічей, публічних слухань, консультацій та збору думок громади. Також можуть використовуватися засоби комунікації, такі як веб-сайти, соціальні мережі, електронна пошта тощо.

6) Підтримка та ресурси: староста може потребувати підтримки та ресурсів для виконання своїх обов'язків. Це може включати фінансову підтримку, доступ до інформації, консультаційну підтримку, навчання та доступ до експертів.

Впровадження інституту старости в місцеве самоврядування передбачає додаткові можливості для громадян брати участь у процесі управління та прийняття рішень, сприяючи підвищенню демократичності та впливу громади на своє оточення.

Концепція інституту старост або подібна форма представництва в органах місцевого самоврядування може відрізнитися в різних країнах. Хоча конкретна термінологія та структури можуть відрізнитися, деякі країни мають подібну практику, яка передбачає участь старост або представників громади в місцевому врядуванні. Ось кілька прикладів:

У Сполученому Королівстві існує традиція структур місцевого самоврядування, таких як парафіяльні ради, громадські ради або форуми сусідів. Ці органи часто включають обраних представників або членів громади, які діють як місцеві представники та надають внесок у вирішення місцевих питань.

Швеція має давні традиції місцевого самоврядування. Вони мають такі структури, як місцеві ради або сільські збори, де члени громади, в тому числі старости, можуть брати участь у процесах прийняття рішень і висловлювати свою думку.

В Японії існує концепція, відома як «Сатояма» або «Сатоумі», яка стосується сталого управління сільськими громадами. Ці громади часто мають старійшин або досвідчених людей, які відіграють певну роль у прийнятті рішень, управлінні ресурсами та збереженні місцевих традицій і знань.

Деякі африканські країни мають традиційні системи управління, які передбачають участь сільських або племінних старійшин у прийнятті рішень на місцевому рівні. Ці старійшини, ґрунтуючись на своїй мудрості, досвіді та авторитеті в громаді, сприяють дискусіям, вирішенню конфліктів і досягненню консенсусу в своїх громадах.

Інститут старости в місцевому самоврядуванні може мати як позитивні, так і негативні аспекти. До позитивних вважаємо за необхідне віднести:

1) Старости, які мають багатий досвід та мудрість, можуть вносити цінний вклад у прийняття рішень. Вони можуть мати ширший огляд та здатність розуміти наслідки рішень на довгострокову перспективу.

2) Старости можуть виступати як голос громади, представляючи її інтереси перед органами місцевого самоврядування. Вони можуть виявляти справжні потреби та проблеми громади та сприяти їх вирішенню.

3) Старости можуть реалізовувати роль посередників між мешканцями та органами влади, допомагаючи у вирішенні конфліктів, сприяючи діалогу та забезпечуючи консультації з різних питань.

4) Старости можуть сприяти зміцненню спільноти, посилювати почуття громадської належності та виключеності. Вони можуть організовувати спільні заходи, фестивалі, обговорення та сприяння співпраці та спільним ініціативам.

До негативних рис інституту старост треба віднести наступні:

1) Інститут старости не завжди може адекватно відобразити всю різноманітність громади. Деякі групи або меншини можуть залишитися недостатньо представленими у прийнятих рішеннях.

2) У певних випадках, закони або норми, що регулюють інститут старости, можуть бути обмежувальними або неясними. Це може призвести до відсутності чіткості у ролях, функціях та повноваженнях старости, а також до непослідовності у їхньому застосуванні.

3) У деяких випадках, інститут старости може недостатньо враховувати голос та потреби молодішого покоління. Це може призвести до відсутності репрезентації молоді в прийнятті рішень, що стосуються їхнього майбутнього.

4) Якщо не існують механізми контролю та обліку, інститут старости може стати джерелом корупційних практик. Зловживання владою, непрозорість прийняття рішень або недостатня відповідальність можуть виникнути через недостатню регуляцію та нагляд.

5) Інститут старости може стикатися з проблемою відсутності необхідної кваліфікації та професійного навчання. Це може впливати на ефективність їхньої роботи та здатність приймати обґрунтовані рішення.

6) В деяких випадках, старости можуть мати особисті інтереси або зв'язки, які можуть впливати на їхню незалежність та об'єктивність у вирішенні питань громади.

Висновки. Підсумовуючи, хотіли б зауважити, що місцева представницька демократія сприяє забезпеченню участі громадськості в управлінні на місцевому рівні. Це означає, що громадяни мають можливість обирати своїх представників у місцеві органи влади, які приймають рішення в їхніх інтересах. Цей процес забезпечує народний контроль, відкритість та відповідальність місцевих владних структур перед громадою.

Інститут старост сприяє зміцненню місцевого самоврядування та підтримці громадської активності. Староста є обраною представницькою посадовою особою на місцевому рівні, яка представляє і захищає інтереси своєї громади. Вони мають знання про потреби та проблеми своєї громади, і їх вплив допомагає забезпечити виконання місцевих потреб і вирішення місцевих проблем.

Для провадження та належного функціонування цього інституту важливими є наступні кроки: розроблення законодавчої бази, забезпечення навчання старост, реалізація процедури обрання старост, наявність зв'язку з громадою та ресурсів, у тому числі матеріальних та фінансових.

Інститут старост, як інститут місцевого самоврядування, існує в багатьох країнах світу. Хоча назва та функції можуть відрізнятися залежно від країни, загальна ідея полягає в тому, що староста є обраною посадовою особою, що представляє та діє в інтересах своєї місцевої громади.

Стосовно позитивних та негативних рис інституту старост в структурі органів місцевого самоврядування, то позитивними є близькість до громади, репрезентативність та ефективність. А до негативних належать: обмеженість повноважень, нерівномірність повноважень, локальність інтересів та наявність потенційних корупційних ризиків.

Бібліографічний список

- Децентралізація, (б.д.). Старости в об'єднаних громадах. [online] Доступно : <<https://decentralization.gov.ua/starosta>> (дата звернення: 09.05.2023).
- Ємельяненко, К. 2021. Утворення старостинських округів в об'єднаних територіальних громадах. *Підприємництво, господарство і право*, 3, с. 207–211.
- Закон України Про місцеве самоврядування № 280/97-ВР від 21 травн. 1997 р. *Відомості*

Верховної Ради України, 24, ст. 170.

- Роговенко, О. В. 2019. До питання про посадові обов'язки старости. *Науковий вісник публічного та приватного права, 3(2), с. 52–59.* DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.8>
- Скоромна, Н. 2018. Розвиток інституту старости в Україні. В: *Актуальні проблеми вітчизняної економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі: мат. доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчених (м. Тернопіль, 15 лист. 2018 р.).* Тернопіль : ТНЕУ. с. 138–140. Доступно: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31808/1/138.PDF> (дата звернення: 09.05.2023).
- Rozvadovskyi, V., 2021. Comparative legal analysis of the legal status of the head of the territorial community in Ukraine and Poland. *Acta Iuridica Lebusana, 20, p. 156–172.*
- Tahmina Akter Dipu, 2022. A nation may establish a system of free government, but without the spirit of municipal institutions it cannot have the spirit of liberty" Local self - government of Bangladesh: Present Realities, Problems & Recommendations. Some of the authors of this publication are also working on these related projects: A School Report on Majjdee PTI Primary School View project

References

- Decentralization, (n.d.). Starosty v obiednanykh hromadakh [Elders in united communities]. Availabel at: <https://decentralization.gov.ua/starosta> (Accessed 09.05.2023). (in Ukraine)
- Rohovenko, O. V. 2019. Do pytannia pro posadovi oboviazky starosty [On the question of the official duties of the headman]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, 3(2), p. 52–59.* DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.8> (in Ukraine)
- Rozvadovskyi, V., 2021. Comparative legal analysis of the legal status of the head of the territorial community in Ukraine and Poland. *Acta Iuridica Lebusana, 20, p. 156–172.*
- Skoromna, N. 2018. Rozvytok instytutu starosty v Ukraini [Development of the institute of eldership in Ukraine]. In: *Aktualni problemy vitchyznianoї ekonomiky, pidpriemnytstva ta upravlinnia na suchasnomu etapi: mat. dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. stud. ta molodykh vchenykh (m. Ternopil, 15 lyst. 2018 r.).* Ternopil : TNEU, p. 138–140. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31808/1/138.PDF> (Accessed 09.05.2023). (in Ukraine)
- Tahmina Akter Dipu, 2022. A nation may establish a system of free government, but without the spirit of municipal institutions it cannot have the spirit of liberty" Local self - government of Bangladesh: Present Realities, Problems & Recommendations. Some of the authors of this publication are also working on these related projects: A School Report on Majjdee PTI Primary School View project
- Yemelianenko, K. 2021. Formation of Starosty districts in united territorial communities [Formation of Starosty districts in united territorial communities]. *Utvorennia starostynskykh okruhiv v obiednanykh terytorialnykh hromadakh. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 3, p. 207–211.* (in Ukraine)
- Zakon Ukrainy Pro mistseve samovriaduvannia № 280/97-VR vid 21 travn. 1997 r. [Law of Ukraine On Local Self-Government No. 280/97-BP dated May 21. 1997] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 24, st. 170.* (in Ukraine)

Стаття надійшла до редакції 20.02.2023

Reznik O.
Bondarenko O.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE INSTITUTE OF HEADMAN IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE

The article is devoted to an important and topical topic – the study of the role and significance of the institution of the eldership in the system of local self-government bodies. The article emphasizes the fact that local representative democracy contributes to the development of public self-government. Citizens can actively participate in decision-making, make proposals and initiate projects that affect their environment. This contributes to the strengthening of public organizations, the development of local initiatives and the involvement of various social groups in local governance processes.

The Institute of Elders promotes stability and social harmony at the local level. The headman plays the role of a mediator and contributes to the resolution of conflict situations, intergroup and interpersonal problems in the community. They contribute to the maintenance of social interaction, the settlement of conflicts, and contribute to the strengthening of trust between citizens.

The Institute of Elders, as an institution of local self-government, exists in many countries of the world. Although the name and functions may vary from country to country, the general idea is that the headman is an elected official who represents and acts in the interests of his local community.

The mayor promotes the mobilization and unification of the community around common goals and projects. They involve residents to participate in community development, organization of events and cooperation with other organizations and institutions.

The Starost Institute, like any institute, has its positive and negative features. It is important to balance the positive and negative aspects of the institution of elders to ensure its effectiveness and compliance with the needs of the community.

It has been established that the role and significance of the elder for the local community in Ukraine is important and multifaceted. The role and significance of the elder for the local community in Ukraine is important and multifaceted. Here are some aspects of their role:

Representation of the community: The mayor acts as a representative of the community before local self-government bodies, state bodies and other structures. They express the interests, opinions and needs of the community and help solve their problems.

Mobilization and cooperation: The mayor promote the mobilization and unification of the community around common goals and projects. They involve residents to participate in community development, organization of events and cooperation with other organizations and institutions.

Development of initiatives and self-sufficiency: The mayor promotes the development of citizens' initiatives, the search for resources and opportunities for the development of the community. They contribute to the creation of conditions for community self-sufficiency and active participation of citizens in decision-making.

Maintaining order and resolving conflicts: The mayor is responsible for maintaining public order, resolving conflicts, and promoting harmonious relations in the community. They can help resolve disputes and promote dialogue between citizens.

Implementation of projects and programs: The mayor helps to implement projects and programs aimed at the development and improvement of community life. They coordinate the work of the involved resources, monitor the performance.

Key words: local representative democracy, local self-government bodies, headman, community representation, corruption.

УДК 342.951:351.82

І. В. Міщенко
Г. М. Сарibaєва

РІШЕННЯ ЩОДО ЗОБОВ'ЯЗУЮЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті йдеться про такий інструмент спрощення та прискорення митних формальностей як надання рішень щодо зобов'язуючої інформації. Ці рішення сприяють скороченню часу на здійснення митних формальностей, уніфікують підходи до класифікації товарів, підвищують передбачуваність зовнішньоекономічної операції, полегшують митні формальності стосовно комплектних об'єктів, що постачаються в розібраному стані декількома партіями, сприяють скороченню кількості оскаржень карток відмови у прийнятті митної декларації чи митному оформленні тощо. У статті з'ясовано проблеми у правовому регулюванні процедури надання таких рішень, пов'язані з нещодавніми змінами у вітчизняне митне законодавство, націленими на гармонізацію з митним законодавством ЄС. Запропоновано шляхи розв'язання таких проблем та подальшого вдосконалення інституту рішень щодо зобов'язуючої інформації у митному праві України. Зокрема, пропонується розширити сферу застосування таких рішень і використовувати їх не лише у зв'язку з класифікацією товарів та визначенням країни їх походження, а й щодо митної оцінки. Крім того, обґрунтовуються необхідність унормування процедури оскарження рішень щодо зобов'язуючої інформації у випадках, коли заявник з ними не погоджується, та наслідків такого оскарження.

Ключові слова: рішення щодо зобов'язуючої інформації, митні органи, класифікація товарів, походження товарів, митна оцінка, оскарження.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-52-61

Постановка проблеми. Спрощення міжнародної торгівлі, серед яких особлива увага зосереджена на спрощеннях у митній сфері, вже протягом не одного десятиліття є питанням номер один як на міжнародному рівні (зокрема, в рамках Світової організації торгівлі, Конференції ООН з торгівлі та розвитку, Всесвітньої митної організації тощо), так і на національному рівні переважної більшості країн світу. Україна, намагаючись слідувати світовим та європейським тенденціям, не є винятком у цьому процесі. У серпні 2022 року відбулися суттєві зміни в митному регулюванні, фактично з'явилася нова редакція Митного кодексу (далі – МК) України, яка забезпечила ще більшу гармонізацію українського законодавства з європейським, в тому числі спрямованого на спрощення та прискорення митних формальностей. Одним з кроків на цьому шляху стала трансформація існуючого раніше інституту попередніх рішень та приведення його у відповідність до європейського аналога. Очевидно, що ці нововведення потребують наукового осмислення з метою виокремлення проблем у правовому регулюванні. А проблеми наразі є, і саме вони, а також пошук можливих шляхів їх розв'язання складають мету даного дослідження.

Огляд літератури та термінологічний дискурс. В українській спеціальній літературі рішення щодо зобов'язуючої інформації (раніше – попередні рішення) висвітлювалися досить активно, адже вони були новелою МК України 2012 року. У цьому зв'язку варто відзначити монографію Макаренко А. В. та Приймаченка Д. В.

«Попередні рішення в державній митній справі» (Макаренко та Приймаченко, 2022), в якій автори детально проаналізували процедуру прийняття кожного з їх видів. Вартують уваги роботи Шевченка П. Ю., який в рамках дослідження теми походження товарів піднімав тему попередніх рішень про визначення походження товарів (Шевченко, 2017). Яковлев І. П., розглядаючи форми і методи публічного адміністрування у митній справі України, приділив увагу і попереднім рішенням (Яковлев, 2016). Однак всі ці дослідження здійснено за попередньою редакцією МК України, тож можуть стати основою для подальших наукових розвідок лише з точки зору еволюції та історії.

Отже, як ми змогли переконатися, рішення щодо зобов'язуючої інформації не є новелою у МК України. Ці рішення фактично прийшли на заміну попередніх рішень, які вже існували в українському правовому полі протягом тривалого часу. Зміна назви таких рішень без суттєвої трансформації змісту викликана, як вже зазначалося традиційними прагненнями до гармонізації національного митного законодавства з митним законодавством ЄС. В англійській версії МК ЄС, зокрема у ст. 33 такі рішення називаються «decisions relating to binding information» (Regulation (EU) No 952/2013), що в перекладі відповідає сучасному формулюванню назви статті 23 МК України «Рішення щодо зобов'язуючої інформації». Варто відзначити, що, всупереч своїй назві, такі рішення пов'язані із зобов'язаннями досить умовно і лише за певних обставин. І насправді варіант їх назви «попередні рішення» більше відповідав їх змісту, адже такими рішеннями попередньо (заздалегідь) визначалася класифікація певного товару або країна його походження. Не дивно, що в зарубіжній літературі (Weerth, 2018; Kawazoe, 2023; Blege, 2018), а також офіційних та неофіційних документах міжнародних організацій у цьому контексті дуже часто можна зустріти термін «advance rulings», що в перекладі означає «попередні рішення». Так, в якості прикладу можна навести ст. 3 Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі під назвою «Попередні рішення» (World Trade Organisation, 2014), а також Технічні вказівки щодо попередніх рішень про класифікацію, походження та оцінку Всесвітньої митної організації (WCO, 2018) та багато інших.

Сфера застосування та сутність рішень щодо зобов'язуючої інформації. Що ж представляють собою рішення щодо зобов'язуючої інформації відповідно до оновлених положень МК України? Чіткого визначення цього поняття в МК України наразі немає. Вже згадана Угода СОТ про спрощення процедур торгівлі у ст. 3 встановлює, що попередні рішення (рішення щодо зобов'язуючої інформації) – це письмове рішення, що надається державою-членом СОТ заявникові до моменту імпортування товару передбаченого у заявці, в якому визначається режим, який член надає товару на момент його імпортування стосовно тарифної класифікації товару та походження товару (World Trade Organisation, 2014). Україна як член СОТ має дотримуватися стандартів цієї організації, формуючи свої митне законодавство. І дійсно в останній редакції МК України, порівняно з попередньою, сфера поширення таких рішень звужена до двох випадків, передбачених Угодою СОТ, – класифікації товарів (у тому числі комплексних об'єктів, що постачаються в розібраному стані декількома партіями протягом тривалого періоду) та визначення країни походження товарів. Прийняття митними органами рішень щодо надання дозволу на поміщення товарів в окремі митні режим, як це було раніше, наразі не передбачено. Це також пов'язано з обмеженою сферою застосування рішень щодо зобов'язуючої інформації в ЄС. Разом із тим, вже згадана Угода СОТ про спрощення процедур торгівлі в цій же ст. 3 рекомендує, окрім попередніх рішень, зазначених вище, державам-членам надавати такі рішення стосовно:

- відповідного методу або критеріїв та їхнього застосування, які будуть використовуватися для визначення митної вартості відповідно до конкретних обставин;
- можливості застосування вимог члена щодо зниження або звільнення від митних зборів;

– застосування вимог члена до квот, у тому числі тарифних квот;
– будь-яких додаткових питань, з яких член вважає за необхідне видати попереднє рішення (World Trade Organisation, 2014).

Варто відзначити, що ЄС вже розпочав роботу над впровадженням ще одного виду рішень щодо зобов'язуючої інформації – стосовно визначення митної вартості (binding valuation information). Про це свідчить проєкт Регламенту про внесення змін до Делегованого Регламенту 2015/2446, опублікованого Європейською Комісією (European Commission, 2022). За допомогою цієї нової процедури Комісія ЄС доповнює вже добре налагоджену правову та операційну основу для видання обов'язкових рішень щодо інформації про тарифну класифікацію та про походження. В літературі основним аргументом на користь впровадження таких рішень щодо митної вартості в правовому полі ЄС називають забезпечення можливості визначити наперед правильний режим імпортерських операцій для сумлінних імпортерів, таким чином підтримуючи управління ризиками та сприяючи загальній відповідності та гармонізації митних операцій у всіх країнах-членах ЄС. Разом із тим, ця ініціатива не позбавлена недоліків, серед яких відзначається занадто тривалий процес надання такого рішення (5–6 місяців), який може перекреслити доцільність його отримання, адже не кожна зовнішньоекономічна операція планується за пів року (Goranov, 2023). Однак, незважаючи на це та враховуючи надзвичайно масштабні та системні проблеми з митною вартістю в Україні, вважаємо, що впровадження таких рішень щодо зобов'язуючої інформації про митну вартість має відбутися і в Україні. Переваги цієї системи очевидні, а прийнятність чи неприйнятність недоліків кожен імпортер вирішить для себе самостійно (Міщенко, 2023, с. 110).

Проблемні аспекти правового регулювання процедури надання рішень щодо зобов'язуючої інформації. Повертаючись до національного законодавства України, та аналізуючи положення статей 23, 23-1 та 23-2 МК України, можна зробити кілька важливих висновків, які впливають на розуміння ролі, значення та специфіки застосування таких рішень у галузі митної справи України.

Відповідно до ст. 19 та 19-2 МК України рішення щодо зобов'язуючої інформації є різновидом рішень митних органів, причому тих з них, які приймаються за заявою зацікавленої особи (Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI). Тобто, на відміну від рішень, які приймаються під час виконання митних формальностей та під час провадження у справах про порушення митних правил, ініціатива в прийнятті рішень щодо зобов'язуючої інформації належить зацікавленим особам – підприємствам. Причому ці підприємства мають бути резидентами України та перебувати на обліку в митних органах (Міністерство фінансів України, 2022). Відзначмо, що МК України виключив можливість ініціювання рішень громадянами, під якими в МК України розуміються будь-які фізичні особи, незалежно від громадянства. Варто зауважити, що звертатися до митного органу та ініціювати винесення рішень щодо зобов'язуючої інформації є правом, а не обов'язком підприємства. Якщо ж підприємство вирішило, що отримання такого рішення є для нього доцільним, саме в цьому випадку воно стає обов'язковим для застосування і має певні наслідки.

Отже, підприємство, яке бажає отримати рішення щодо зобов'язуючої інформації, має подати заяву до митного органу. Вже на цьому етапі потенційний заявник стикається із проблемою. Виходячи з положень МК України, не зрозуміло, до якого саме митного органу слід звернутися з такою заявою. Згідно зі ст. 19-3 МК України приймати рішення щодо зобов'язуючої інформації уповноважений митний орган, визначений Держмитслужбою. Наказ Мінфіну Про затвердження Порядку прийняття та оприлюднення рішень щодо зобов'язуючої інформації, розгляду звернення підприємства про продовження строку використання рішення щодо зобов'язуючої інформації, відшкодування коштів за

проведення досліджень (аналізів, експертиз) проб (зразків) товарів для прийняття митним органом рішень щодо зобов'язуючої інформації та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України від 23.12.2022 № 455 у п. 2 встановлює, що такий митний орган визначається наказом Держмитслужби (Міністерство фінансів України, 2022). Як саме відбувається таке визначення уповноваженого митного органу – у кожному конкретному випадку чи згідно затвердженого переліку – ні МК України, ні інші нормативні акти не передбачають. Разом із тим, якщо заяву подано до митного органу, який не має повноважень щодо її розгляду та прийняття рішення, така заява не підлягає розгляду (пп. 3 п. 8 згаданого вище Наказу) (Міністерство фінансів України, 2022). Відсутність ясності щодо суб'єктів, які можуть приймати рішення щодо зобов'язуючої інформації фактично унеможливило отримання такого рішення. Упевнені, що ця прогалина має бути негайно усунена шляхом прийняття наказу Держмитслужби, яким би встановлювався перелік митних органів, уповноважених на прийняття таких рішень, або шляхом регламентації іншої процедури визначення таких органів Держмитслужбою, відповідно до п. 6 ст. 19-3 МК України.

Фактично прийняття рішення складається з декількох етапів. На першому подається заява та документи, що підтверджують характеристики товару, необхідні для правильної класифікації або визначення країни походження товару, за переліками, встановленими Наказом Мінфіну № 455. Митний орган протягом 15 днів здійснює попередній розгляд заяви та документів на предмет дотримання підприємством умов, необхідних для прийняття такої заяви до розгляду по суті. Тобто на даному етапі вирішується питання про подальшу долю заяви та поданих документів – їх розгляд чи залишення без розгляду (у випадку, якщо виявлено недотримання умов щодо повноти, комплектності, точності поданих відомостей тощо). Другий етап настає у випадку прийняття митним органом проміжного рішення про можливість розгляду заяви. За сприятливих умов цей етап триває 30 днів, якщо заявник не ініціюватиме продовження строку розгляду ще на 30 днів, або якщо митний орган не дійде висновку про необхідність витребування додаткових документів (строк продовжується теж на 30 днів) або про необхідність проведення лабораторних досліджень (експертизи). В останньому випадку строк продовжується на термін, необхідний для здійснення таких аналізів (експертизи).

В результаті розгляду заяви митний орган приймає рішення про надання рішення щодо зобов'язуючої інформації (про класифікацію товару чи про країну походження товару), якщо встановлено відповідність підприємства умовам його надання. У випадку, коли митний орган виявив невідповідність підприємства цим умовам, або коли не надано додаткові документи на запит митного органу, або у випадку невідшкодування підприємства витрат на проведення аналізу (експертизи) в наданні рішення відмовляється.

Цікавим фактом є те, що на рішення щодо зобов'язуючої інформації не поширюється право бути почутим, передбачене ст. 19-9 МК України. Його сутність полягає у наступному: у разі якщо митний орган має намір прийняти рішення, що може мати несприятливий вплив на права заінтересованої особи, така особа має право подати письмові заперечення та додаткові документи чи відомості (Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI). Отже, у випадку, коли митні органи мають намір відмовити у наданні рішення щодо зобов'язуючої інформації, право бути почутим, тобто додаткова можливість для особи відвернути прийняття негативного рішення митним органом, не застосовується.

Наразі такий виняток із правила про застосування права бути почутим є доволі сумнівним через те, що в прийнятті позитивного рішення щодо зобов'язуючої інформації митні органи мають бути зацікавлені не менше, ніж самі підприємства. Винесення рішень щодо класифікації товарів, наприклад, сприяє скороченню часу на здійснення

митних формальностей, уніфікує підходи до класифікації товарів, підвищує передбачуваність зовнішньоекономічної операції, полегшує митні формальності стосовно комплектних об'єктів, що постачаються в розібраному стані декількома партіями, знижує навантаження на суди через скорочення кількості оскаржень карток відмови у прийнятті митної декларацій чи митному оформленні тощо. Те ж саме можна стверджувати і про визначення заздалегідь країни походження товарів у рішенні щодо зобов'язуючої інформації. Такі рішення, крім того, сприяють налагодженню комунікації та взаємодії між підприємствами та митними органами, підвищують ступінь довіри між ними, мінімізують правопорушення у митній сфері. Тому логічно було б надавати митним органам всі можливості для того, щоб максимально наблизити вірогідність прийняття позитивного рішення.

Проблемні аспекти оскарження рішень щодо зобов'язуючої інформації. Очевидним фактом є можливість оскарження відмови у наданні рішення щодо зобов'язуючої інформації, яка взагалі передбачена для всіх рішень, що приймаються митними органами, виходячи з ч. 2 ст. 19 МК України. В такому рішенні митний орган має зазначити підстави та причини такої відмови з посиланням на норми законодавства, а також строк і порядок оскарження рішення. У цьому зв'язку виникає, на наш погляд, логічне питання щодо оскарження самого рішення щодо зобов'язуючої інформації, наприклад, коли підприємство не погоджується із кодом товару за УКТ ЗЕД або країною походження, визначеними в такому рішенні. В Технічних зауваженнях зі спрощення процедур торгівлі, підготовлених ЮНКТАД, зазначено, що поряд із вимогами до процедури прийняття, застосування, строків тощо в національному законодавстві повинні передбачатися положення щодо цивільної або адміністративної процедури оскарження попередніх рішень (UNCTAD, 2011).

Прямої норми, яка би вказувала на таку можливість, у МК України немає. Хоча, наприклад, ч. 6 ст. 21 МК України містить положення щодо оскарження консультації з питань практичного застосування окремих норм законодавства України з питань митної справи. Так, така консультація може бути оскаржена до органу вищого рівня в або до суду як правовий акт індивідуальної дії, якщо вона, на думку заінтересованої особи, суперечить нормам відповідного акта законодавства. Визнання судом такої консультації недійсною є підставою для надання нової консультації з урахуванням висновків суду. Виходячи зі згаданої вище норми ч. 2 ст. 19 МК України, оскарженню підлягає взагалі будь-яке рішення митного органу, а не тільки несприятливе в розумінні ст. 19-9 МК України, а значить і рішення щодо класифікації товару. Разом із тим, ч. 1 ст. 24 МК України передбачає, що «будь-яка особа має право оскаржити рішення, ... митних органів до митного органу вищого рівня або до суду, якщо вважає, що такими рішеннями... порушено її права, свободи чи інтереси, створено перешкоди для їх реалізації або на неї незаконно покладено будь-які обов'язки». Рішення митного органу про класифікацію, з яким підприємство не погоджується, може розглядатися як таке, що порушує права підприємства або таким, що незаконно покладає обов'язки лише у тому випадку, коли код товару за УКТ ЗЕД, визначений митним органом в рішенні, передбачає застосування більш високої ставки мита, ніж та, яка має застосовуватися для товару з «правильним», на думку підприємства, класифікаційним кодом. Аналогічно, якщо в рішенні митного органу країна походження, з якою не погоджується підприємство, виключає застосування преференційного режиму, який давав би можливість користуватися певними перевагами, рішення може вважатися таким, що створює перешкоди для реалізації прав та свобод (в даному випадку прав на застосування знижених ставок мита, незастосування певних нетарифних заходів тощо). Тобто, якщо рішення щодо зобов'язуючої інформації якимось чином може погіршити становище

підприємства, на його думку, у порівнянні із ситуацією, яка була б без застосування такого рішення, підстави для його оскарження очевидні. У цьому зв'язку виникає питання: чи є можливість оскарження у тих випадках, коли підприємство не погоджується з рішенням митного органу щодо класифікації товару або визначення його країни походження, але негативних наслідків у вигляді більш високої ставки мита або незастосування певних переваг це рішення не тягне? Іншими словами, якщо обидва коди (визначений митним органом в рішенні та «правильний», на думку підприємства) передбачають однакову ставку мита, або обидві країни походження (визначена в рішенні та «правильна», на думку підприємства) не передбачають преференційного режиму, порушень прав, свобод та інтересів підприємства не спостерігається, так само як і перешкод в їх реалізації та додаткових обов'язків. З цього можна зробити висновок, що такі рішення щодо зобов'язуючої інформації не можуть бути оскаржені, оскільки не містять необхідних для цього критеріїв, передбачених ч. 1 ст. 24 МК України. Разом із тим, такі рішення дійсно можуть визначати неправильні класифікаційні коди або країну походження товару, незалежно від того, чи погіршує це становище підприємства чи ні. В даному випадку такі рішення не відповідають чинному законодавству. Але невідповідність законодавству не є підставою для оскарження рішення в розумінні ст. 24 МК України. Хоча, як ми зазначали вище, консультація з питань практичного застосування окремих норм законодавства України з питань митної справи відповідно до ч. 6 ст. 21 МК України може бути оскаржена, якщо вона, на думку заінтересованої особи, суперечить нормам відповідного акта законодавства (Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI). Правова природа консультацій та рішень щодо зобов'язуючої інформації є доволі схожою, тож було б логічно, щоб підстави для їх оскарження теж були аналогічними. Тож вважаємо за потрібне доповнити ч. 1 ст. 24 МК України такою підставою для оскарження, як невідповідність актам законодавства з питань митної справи та викласти її в наступній редакції:

«Будь-яка особа має право оскаржити рішення, дії або бездіяльність митних органів до митного органу вищого рівня або до суду, якщо вважає, що такими рішеннями, діями або бездіяльністю порушено її права, свободи чи інтереси, створено перешкоди для їх реалізації або на неї незаконно покладено будь-які обов'язки, а також у випадку невідповідності такого рішення законодавству з питань митної справи».

З іншого боку, якщо припустити, що оскарження таких рішень можливе, і суд визнає рішення незаконним, до яких наслідків це призведе? Чи зобов'язаний буде митний орган прийняти нове рішення про класифікацію чи про походження товару у відповідності до законодавства, як у прикладі з консультацією, чи буде вважатися, що такого рішення не було, а митні формальності, зокрема класифікація товару та визначення країни походження здійснюватимуться у загальному порядку під час подання митної декларації? Відповідей ці питання ні МК України, ні жоден інший нормативний акт не дає.

Справедливості заради, варто відзначити, що практика оскарження рішень щодо зобов'язуючої інформації не надто поширена. В Україні таких прецедентів не було взагалі. В Ірландії, наприклад, відомо про принаймні один випадок оскарження рішення щодо зобов'язуючої класифікаційної інформації. Ірландська митниця видала рішення про класифікацію пластикових піддонів, вкритих антибактеріальним покриттям з іонами срібла, за кодом товарної позиції 3922, яка охоплює ванни, душові ванни, раковини та аналогічні сантехнічні вироби з пластмас. Заявник, не погодившись із такою класифікацією, оскаржив це рішення, наполягаючи на тому, що його товар має класифікуватися в товарній позиції 9018 як інструменти та прилади, що використовуються в медицині, хірургії, стоматології чи ветеринарії, через антибактеріальний шар, який, на думку скажника, визначає основне призначення

даного товару. Ірландська Податкова апеляційна комісія у своєму вердикті ухвалила рішення на користь апелянта, який домагався класифікації в товарній позиції 9018, а не в товарній позиції 3922, якій віддавали перевагу митні органи Ірландії. Крім того, було надано роз'яснення стосовно того, яким чином слід класифікувати подібні товари у майбутньому (Savage, 2022–2023).

Висновки. Наведене вище дає підстави стверджувати, що рішення щодо зобов'язуючої інформації є поширеним у світі інструментом полегшення та прискорення митних формальностей та уніфікації підходів до вирішення чи не найскладніших питань, пов'язаних з цими формальностями, – класифікації товарів та визначення країни походження. На підставі міжнародних стандартів, аналізу чинної в Україні та ЄС нормативної бази пропонуємо наступне визначення поняття рішення щодо зобов'язуючої інформації: це письмове рішення, яке приймається уповноваженим митним органом за встановленою процедурою за заявою зацікавленого підприємства, в якому визначається код конкретного товару за УКТ ЗЕД або його країна походження до моменту початку здійснення митних формальностей щодо цього товару, та яке є обов'язковим для виконання підприємством-заявником, та будь-яким митним органом на території України. Незважаючи на порівняно нещодавнє оновлення правового регулювання у цій царині, залишилося чимало проблем, які на нашу думку, якщо не унеможливають, то суттєво звужують можливості щодо використання цього інструмента. Для вирішення цих проблем слід передбачити процедуру визначення Державною митною службою митних органів, уповноважених на прийняття рішень щодо зобов'язуючої інформації. Крім того, вважаємо за доцільне скасувати положення щодо нерозповсюдження права бути почутим на рішення щодо зобов'язуючої інформації, а також унормувати можливість та підстави оскарження не тільки відмов у наданні рішень щодо зобов'язуючої інформації, а й самих рішень, з якими не погоджується підприємство-заявник.

Бібліографічний список

- Макаренко А. В. та Приймаченко Д. В., 2022. Попередні рішення в сфері митної справи: монографія. Дніпро: Університет митної справи та фінансів.
- Митний кодекс України № 4495-VI від 13 березня 2012 р. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>>.
- Міністерство фінансів України, 2022. Наказ Про затвердження Порядку прийняття та оприлюднення рішень щодо зобов'язуючої інформації, розгляду звернення підприємства про продовження строку використання рішення щодо зобов'язуючої інформації, відшкодування коштів за проведення досліджень (аналізів, експертиз) проб (зразків) товарів для прийняття митним органом рішень щодо зобов'язуючої інформації та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України № 455 від 23.12.2022. *Офіційний вісник України*, 27, ст. 1524.
- Мищенко І., 2023. Проблемні аспекти коригування митної вартості митними органами України: передумови, причини, шляхи розв'язання. *European political and law discourse*, 10(1), с. 106–110. DOI: 10.46340/eppd.2023.10.1.5.
- Шевченко П.Ю., 2017. Характеристика процедури прийняття попередніх рішень з питань визначення країни походження товарів. *Lexportus*, 1(3), с. 168–178.
- Яковлев, И. П., 2016. Консультации и предварительные решения среди форм публичного администрирования в государственном таможенном деле. *Leges si Viata*, 5/3, с. 102–106.
- Blege, E., 2018. Building a classification infrastructure: the Ghanaian experience. *WCO News* [online], No 86. Available at: <<https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-86/building-a-classification-infrastructure-the-ghanaian-experience/>>

- European Commission, 2022. *Binding valuation information (BVI) decisions – inclusion in EU legislation and simplifications to customs formalities* [online] Available at: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13262-Binding-valuation-information-BVI-decisions-inclusion-in-EU-legislation-and-simplifications-to-customs-formalities_en>.
- Goranov, G., 2023. Binding Valuation Information (BVI) decisions in the EU: the pros and cons. *CCRM Journal for Practitioners in Europe* [online], 19, February / March. Available at: <<https://www.customsclearance.net/en/articles/binding-valuation-information-bvi-decisions-in-the-eu-the-pros-and-cons?authenticated=1>> (Accessed 5.02.2023).
- Kawazoe, T., 2023. Advance Rulings on Tariff Classification: What? Why? Where? *CCRM Journal for Practitioners in Europe* [online], 19, February / March. Available at: <<https://www.customsclearance.net/en/articles/advance-rulings-on-tariff-classification-what-why-where>>
- Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20200101>.
- Savage, D. The “dark art” of classification (challenging a BTI ruling). 2022–2023. *CCRM Journal for Practitioners in Europe*, 18, December / January. Available at: <https://www.customsclearance.net/en/articles/the-dark-art-of-classification-challenging-a-bti-ruling-ii>.
- UNCTAD, 2011. Technical Notes on Trade Facilitation Measures, UNCTAD/DTL/TLB/2010/1. Available at: <https://unctad.org/system/files/official-document/dtltlb20101_en.pdf> (Accessed 13.04.2023).
- WCO, 2018. *Technical Guidelines on Advance Rulings for Classification, Origin And Valuation* [online] Available at: <<https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/origin/instruments-and-tools/guidelines/guidelines-on-advance-rulings-for-classification-origin-and-valuation.pdf?la=en>>
- Weerth, C., 2018. Advance rulings and binding pre-entry tariff classification according to Article 3 TFA: Situation 2018-still a long way to go. *World Customs Journal*, 12(2), pp. 31–50.
- World Trade Organisation, 2014. Agreement on Trade Facilitation. 2014 [online] Available at: <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa-nov14_e.htm>.

References

- Blege, E., 2018. Building a classification infrastructure: the Ghanaian experience. *WCO News* [online], No 86. Available at: <<https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-86/building-a-classification-infrastructure-the-ghanaian-experience/>>
- European Commission, 2022. *Binding valuation information (BVI) decisions – inclusion in EU legislation and simplifications to customs formalities* [online] Available at: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13262-Binding-valuation-information-BVI-decisions-inclusion-in-EU-legislation-and-simplifications-to-customs-formalities_en>.
- Goranov, G., 2023. Binding Valuation Information (BVI) decisions in the EU: the pros and cons. *CCRM Journal for Practitioners in Europe* [online], 19, February / March. Available at: <<https://www.customsclearance.net/en/articles/binding-valuation-information-bvi-decisions-in-the-eu-the-pros-and-cons?authenticated=1>> (Accessed 5.02.2023).
- Kawazoe, T., 2023. Advance Rulings on Tariff Classification: What? Why? Where? *CCRM Journal for Practitioners in Europe* [online], 19, February / March. Available at:

- <<https://www.customsclearance.net/en/articles/advance-rulings-on-tariff-classification-what-why-where>>
- Makarenko, A. V. and Pryimachenko, D. V. 2022. Poperedni rishennia v sferi mytnoi spravy: monohrafiia [Advanced rulings in the field of customs affairs: a monograph]. Dnipro: Universytet mytnoi spravy ta finansiv (in Ukrainian).
- Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2022. Nakaz Pro zatverdzhennia Poriadku pryiniattia ta opryliudnennia rishen shchodo zoboviazuiuchoi informatsii, rozghliadu zvernennia pidpriemstva pro prodovzhennia stroku vykorystannia rishennia shchodo zoboviazuiuchoi informatsii, vidshkoduvannia koshtiv za provedennia doslidzhen (analiziv, ekspertyz) prob (zrazkiv) tovariv dlia pryiniattia mytnym orhanom rishen shchodo zoboviazuiuchoi informatsii ta vnesennia zmin do deiakykh nakaziv Ministerstva finansiv Ukrainy № 455 vid 23.12.2022 [On the approval of the Procedure for making and publishing decisions regarding binding information, consideration of an enterprise's application to extend the term of use of a decision regarding binding information, reimbursement of funds for conducting research (analyses, examinations) of samples (samples) of goods for the customs authority to make decisions regarding obligations relevant information and amendments to some orders of the Ministry of Finance of Ukraine]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 27. St. 1524.
- Mishchenko, I. 2023. Problemni aspekty koryhuvannia mytnoi vartosti mytnymy orhanamy ukrainy: peredumovy, prychyny, shliakhy rozviazannia [Problematic aspects of customs value adjustment by the customs authorities of ukraine: prerequisites, causes, solutions]. *European political and law discourse*, 10(1), pp. 106–110. DOI: 10.46340/eppd.2023.10.1.5.
- Mytnyi kodeks Ukrainy № 4495-VI vid 13 bereznia 2012 r. [Customs Code of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>> (in Ukrainian).
- Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20200101>.
- Savage, D. The “dark art” of classification (challenging a BTI ruling). 2022–2023. *CCRM Journal for Practitioners in Europe*, 18, December/January. Available at: <https://www.customsclearance.net/en/articles/the-dark-art-of-classification-challenging-a-bti-ruling-ii>.
- Shevchenko, P. Yu., 2017. Kharakterystyka protsedury pryiniattia poperednikh rishen z pytan vyznachennia krainy pokhodzhennia tovariv [Characteristics of the procedure for making preliminary decisions on determining the country of origin of goods]. *Lexportus*, 1(3), pp. 168–178. (in Ukrainian).
- UNCTAD, 2011. Technical Notes on Trade Facilitation Measures, UNCTAD/DTL/TLB/2010/1. Available at: <https://unctad.org/system/files/official-document/dtltlb20101_en.pdf> (Accessed 13.04.2023).
- WCO, 2018. *Technical Guidelines on Advance Rulings for Classification, Origin And Valuation* [online] Available at: <<https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/origin/instruments-and-tools/guidelines/guidelines-on-advance-rulings-for-classification-origin-and-valuation.pdf?la=en>>
- Weerth, C., 2018. Advance rulings and binding pre-entry tariff classification according to Article 3 TFA: Situation 2018-still a long way to go. *World Customs Journal*, 12(2), pp. 31–50.
- World Trade Organisation, 2014. Agreement on Trade Facilitation. 2014 [online] Available at: <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa-nov14_e.htm>.

Yakovlev, Y. P., 2016. Konsultatsyy u predvarytelnye resheniya sredy form publychnoho admystryrovaniya v hosudarstvennom tamozhennom dele. [Consultations and preliminary decisions among the forms of public administration in the state customs business]. *Legea si Viata*, 5/3, pp. 102–106.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023

I. Mishchenko
G. Sarybaieva

DECISIONS ON BINDING INFORMATION IN THE CONTEXT OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH EU LEGISLATION: PROBLEMATIC ASPECTS OF LEGAL REGULATION

The article deals with such an instrument for simplifying and speeding up customs formalities as the issuance of decisions relating to binding information. These decisions help to reduce the time of customs formalities, unify the approaches to classification of goods, increase the predictability of foreign economic transactions, facilitate customs formalities in relation to complete objects delivered in a disassembled state in several batches, contribute to reducing the number of appeals against cards of refusal to accept customs declarations or customs designs, etc. It is noted that the use of the term advance decisions (rulings), which was used previously, is more consistent with the content of these decisions.

The article clarifies the problems in the legal regulation of the procedure of issuing such decisions in connection with the recent changes in the domestic customs legislation aimed at harmonisation with the European Union customs legislation. The author suggests ways of solving these problems and further improving the institution of decisions on binding information in the customs legislation of Ukraine. In particular, it is proposed to expand the scope of such decisions and to use them not only in connection with the tariff classification of goods and the determination of their country of origin, but also in connection with customs valuation. The benefit to the holder of a binding valuating information decision would be the legal certainty that the operations covered by the decision would be treated by the customs authorities in accordance with the decision when the goods are imported or exported.

In addition, the need to standardise the procedure for appealing against decisions on binding information in cases where the applicant does not agree with them and the consequences of such an appeal are explained. In particular, the author is convinced that it is necessary to add to the existing grounds for appeal against decisions on binding information those grounds where such decisions do not comply with the law.

Moreover, the author considers it necessary to regulate the question of which customs authorities are authorised to take such decisions. Currently, the legislation does not answer the question of which customs authorities can take such decisions and which cannot. The author argues that it is inappropriate to exclude decisions relating to binding information from the scope of the right to be heard, since the customs authorities are no less interested in such decisions than the applicant company.

Keywords: *binding information decision, customs authorities, classification of goods, origin of goods, customs valuation, appeal.*

УДК 355.1:342.9

С. М. Мельник

ФОРМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У статті, з урахуванням загроз і ризиків, які постають перед інформаційною безпекою України в цілому та структур, що підпорядковуються Міністерству оборони, зокрема, виокремлено і висвітлено зміст основних форм адміністрування забезпечення інформаційної безпеки та здійснення цифрової трансформації.

Розкрито сутність таких форм адміністрування як: 1) забезпечення формування державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва в мирний час та особливий період в частині щодо політики цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки; 2) формування та організація виконання завдань оборонної реформи в частині, що стосується питань цифрової трансформації, впровадження інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки; 3) організація, координація та контроль супроводження силами та засобами інформаційної безпеки у межах виконання завдань оборони України; 4) виконання інших завдань та функцій, які покладені на Міністерство оборони України за напрямами цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки.

В окремому порядку охарактеризовано особливості правового статусу та підпорядкування Директорату політики цифрової трансформації та інформаційної безпеки у сфері оборони Міністерства оборони України. Обґрунтовано, що нормативне забезпечення відомчої діяльності із забезпечення інформаційної безпеки Міністерства оборони лише започатковується і потребує розвитку. У зв'язку з цим, одним із основних завдань сучасної юридичної науки є вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативної основи забезпечення реформи цифрової трансформації і інформаційної безпеки у системі Збройних Сил України та апарату Міністерства оборони України.

Ключові слова: Україна, оборона, Збройні Сили України, інформаційна безпека, цифрова трансформація, органи військового управління, безпека.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-62-68

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки система Збройних Сил України, як ніколи раніше в новітній історії, відчула на собі руйнівний потенціал впливу цілеспрямованої дезінформації, інформаційних атак і диверсій, які здійснювалися з боку недружніх держав та контрольованих ними неформальних організацій. Особливістю таких акцій було те, що вони здійснювалися, як правило, із застосуванням значної кількості зразків спеціальної техніки, цифрових ресурсів і потужностей мережі Інтернет та були спрямовані на дезорганізацію сталого режиму функціонування центральних органів влади, які реалізують державну політику у сфері забезпечення обороноздатності та національної безпеки України. Так, за офіційними даними Міністерства оборони України (далі – МО) починаючи з кінця 2013 р. інформаційна безпека силових структур та їх органів управління систематично ставала об'єктами недоброзичливих посягань (Кібератаки..., 2018). За таких умов об'єктивною необхідністю для держави є

формування системи забезпечення інформаційної безпеки і цифровізації органів управління мілітарними структурами. МО це стосується безпосередньо. Це, як справедливо зауважує І. Р. Боднар, забезпечує можливість України здійснювати стратегічне інформаційне протистояння, яке здатне вирішувати конфлікт без застосування збройних сил у традиційному розумінні (Боднар, 2014, с. 69). У зазначеному аспекті, завданням правової доктрини є аналіз правових засад адміністрування процесів цифрової трансформації і інформаційної безпеки у МО та вироблення обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної теми підтверджує, що певні правові аспекти дослідження регулювання процесів здійснення цифрової трансформації та інформаційної безпеки у Міністерстві оборони фрагментарно розкривалися у наукових працях таких авторів як І. Р. Боднар, Ю. Ю. Калиновський, Є. М. Мануйлов, Б. М. Тична та н. Проте, відповідні питання висвітлені на сьогодні недостатньо і є доцільність збільшення доктринальних розробок у зазначеному напрямі.

Формулювання мети статті. Метою статті є виокремлення і характеристика форм адміністрування цифрової трансформації та інформаційної безпеки у Міністерстві оборони України з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації і впровадження інформаційних технологій у функціонування органів державної влади України.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що категорія «форма адміністрування» має широке змістовне наповнення і пов'язана, передусім, з функціональним призначенням адміністративного права як галузі, яка регламентує владний вплив на суспільні відносини і процеси (Норми адміністративно-правового регулювання). Відповідно, адміністрування передбачає поєднання нормативної регламентації владного впливу на певні суспільні відносини та самого регуляторного впливу. Адміністративне регулювання цифрової трансформації та інформаційної безпеки в МО характеризується тим, що визначальною особливістю цього процесу є те, що воно здійснюється в межах управління сферою оборони та військового будівництва, визначення і реалізації загальних засад управління підрозділами і з'єднаннями Збройних Сил України.

Тривалий час у структурі МО адміністрування цифрової трансформації здійснювали різні структурні підрозділи, на які покладалися завдання щодо інформаційного і цифрового забезпечення функціонування МО як центрального органу влади та апарату міністра. Зокрема, - заступник міністра оборони з питань цифрового розвитку відповідав за означений напрям. Разом із цим, тривалий час спеціалізованого підрозділу, який би цілеспрямовано виконував це завдання не існувало. Наприкінці 2020 р. під час розширеного засідання МО за участю членів Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки і підкомітету з державної безпеки та оборони було прийнято рішення про мінімізацію використання паперових носіїв інформації, впровадження сучасних технологій, здійснення цифрових трансформацій і цифровізації управлінських процесів (Проворний, 2020). Підсумком цього стало створення спеціалізованого підрозділу у структурі МО, який би спеціально призначений для адміністрування означених питань. Так, у відповідності до Наказу Міністерства оборони України від 25.11.2020 р. № 440 було створено Директорат політики цифрової трансформації та інформаційної безпеки у сфері оборони Міністерства оборони України (далі – Директорат) (Наказ Міністерства оборони, 2020 № 440).

За особливостями свого правового статусу Директорат є самостійним структурним підрозділом апарату МО та органом військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають визначені Міністром оборони України військові частини, підприємства, науково-дослідні установи та вищі військові навчальні заклади, інші установи та організації (далі – підпорядковані установи). Директорат у субординаційному

відношенні підпорядковується Міністру оборони України, який здійснює керівництво його діяльністю. Спрямовує та координує діяльність Директорату заступник Міністра оборони України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації.

Орієнтуючись на зміст Наказу МО № 440, основними формами адміністрування цифрової трансформації та інформаційної безпеки у МО є:

1) **Забезпечення формування державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва в мирний час та особливий період в частині щодо політики цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки** (в тому числі й кібербезпеки), відповідних інноваційних технологій у сфері оборони, створення умов щодо її реалізації. У межах цього напрямку Директорат готує пропозиції міністру оборони щодо формування пріоритетів, цілей та першочергових проектів оборонної реформи, шляхів та перспектив удосконалення політики цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, застосування відповідних інноваційних технологій у сфері оборони, розробляє пропозиції щодо впровадження інформаційних технологій у діяльність апарату МО, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, застосування інноваційних технологій у сфері оборони відповідно до перспектив та тенденцій розвитку збройного протидіювання, характеру сучасних та майбутніх військових конфліктів.

Слід зауважити, що зазначений напрям адміністрування спрямований, у першу чергу, на забезпечення інформаційної безпеки у Збройних Силах України. У зазначеному контексті Б. М. Тична відзначає, що інформаційна безпека у сфері діяльності системи Збройних Сил орієнтована на недопущення існуючих, можливих (прогнозованих) загроз проти безпечного їх функціонування та, головне, — сфери їх відповідальності (Тична, 2020, с. 111). Відповідно, є підстави вважати, що результативність відомчого адміністрування інформаційної безпеки у МО і Збройних Силах є однією із заповнених інформаційної безпеки держави в цілому.

2) **Формування та організація виконання завдань оборонної реформи в частині, що стосується питань цифрової трансформації, впровадження інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки**, відповідних інноваційних технологій у сфері оборони. У межах цього напрямку Директорат здійснює планування і управління інформаційними ресурсами в секторі оборони, застосування силами і підрозділами інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та забезпечення інформаційної безпеки Збройних Сил з орієнтацією на кращі стандарти використання сучасних євроатлантичних підходів, практик та стандартів НАТО, провідних країн світу. Також Директорат займається професіоналізацією сил оборони з питань цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, забезпечення Збройних Сил України підготовленим особовим складом з певною кваліфікацією у частині цифрової грамотності та компетентності, сприяє поетапному досягненню рівня європейської та євроатлантичної інтеграції в Міноборони, Збройних Силах України та Держспецтрансслужбі з питань цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, відповідних інноваційних технологій у сфері оборони, який буде визнано державами-партнерами та українським суспільством.

3) **Організація, координація та контроль супроводження силами та засобами інформаційної безпеки у межах виконання завдань оборони України**. Основними загрозами для інформаційної складової системи оборони держави є загрози дезорганізації системи державного і військового управління, пошкодження мереж

зв'язку незаконно створеними збройними формуваннями, підбив морально-психологічного стану військовослужбовців (Замаруєва та Рось, 2012, с. 14). Відповідно, протидія таким загрозам має передбачати ефективну систему їх попередження. У цьому напрямі Директорат реалізує організовує систему координації діяльності структурних підрозділів МО, органів військового управління, установ, закладів та організацій Збройних Сил України та Держспецтрансслужби під час реалізації проектів цифрової трансформації, впровадження інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, проведення інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах національної безпеки та оборони держави, здійснення аналізу воєнно-політичної обстановки та визначення рівня воєнної загрози національній безпеці, оцінка та опис майбутнього безпекового середовища в державі та навколо неї, готує за їх результатами відповідні пропозиції міністру оборони України тощо;

4) **Виконання інших завдань та функцій, які покладені на Міністерство оборони України за напрямками цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки.** Зазначений напрям є доволі широким за змістом. У його межах здійснюється Директорат здійснює супроводження проектів щодо розроблення спеціалізованого програмного забезпечення, призначеного для вирішення окремих завдань інформаційно-аналітичної підтримки процесів діяльності в системі МО, реалізації повноважень щодо військово-політичного та адміністративного керівництва Збройними Силами України, забезпечення функціонування загальнодержавної мережі ситуаційних центрів, здійснення оперативного управління в кризових ситуаціях воєнного та іншого характеру. Крім цього, в МО ведеться системна робота із здійснення формування та ведення Реєстру електронних послуг МО України, здійснюється розгляд проектів законів, інших нормативно-правових актів, що готуються іншими державними органами, та надійшли на погодження до МО, здійснення в межах компетенції заходів щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу відповідно до зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію, вивчає європейський досвід та досвід держав-членів НАТО, здійснення впровадження відповідно до закону космічної діяльності у сфері оборони та національної безпеки України, надання методично-консультативної допомоги структурним підрозділам МО, органам військового управління, установами, закладами та організаціями Збройних Сил України під час реалізації ними політики з питань цифрової трансформації, інформаційних технологій, автоматизації, інформатизації та інформаційної безпеки, застосування відповідних інноваційних технологій у сфері оборони та ін.

На важливість четвертого напрямку адміністрування вказує те, що сучасне нормативне забезпечення інформаційної реформи у структурі МО та Збройних Сил є одним із найбільш пріоритетних завдань. Ми погоджуємося з Є. М. Мануйловим та Ю. Ю. Калиновським з приводу того, що здійснення ефективних, системних безпекових заходів у інформаційній сфері країни необхідно постійно вдосконалювати нормативно-правову базу задля збереження балансу між інтересами держави у сфері інформаційної безпеки та інформаційними правами людини (Мануйлов, Калиновський, 2016 с. 146). Іноземний досвід однозначно доводить правильність цієї тези. На сьогодні Україна активно працює у напрямі реформування законодавчих засад розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки у системі Збройних Сил України в цілому та МО, зокрема.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. На сьогодні у структурі МО України адміністрування процесів здійснення цифрової трансформації та інформаційної безпеки здійснює спеціалізований структурний

підрозділ. – Директорат політики цифрової трансформації та інформаційної безпеки у сфері оборони Міністерства оборони України. До предмету його відання входить широке кола питань, які спрямовані, у кінцевому рахунку, на досягнення єдиної цілі – забезпечити інформаційну інфраструктуру Збройних Сил України від шкідливих посягань, збереження їх боєздатності та ефективного забезпечення завдань із оборони держави. Поряд із цим, нормативне забезпечення відомчої діяльності із забезпечення інформаційної безпеки МО лише започатковується і потребує розвитку. Відповідно, одним із основних завдань сучасної юридичної науки є вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативної основи забезпечення реформи цифрової трансформації і інформаційної безпеки у системі Збройних Сил України та Міністерства оборони України.

Бібліографічний список

- Кібератаки Російської Федерації: хронологія. Повідомлення від 07 травня 2018 р. *Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України* [online] Доступно: <<https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberataki-rosijskoi-federaczii-hronologiya.html>> (дата звернення: 20.04.2021)
- Боднар, І. Р., 2014. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Механізм регулювання економіки*, 1, с. 68–75.
- Норми адміністративно-правового регулювання. *Інтернет-сайт «Освіта України»* [online] Доступно: <https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17567/> (дата звернення 28.03.2021)
- Проворний Євген. Які завдання визначив на 2021 рік очільник Міноборони. *Інтернет-сайт «АрміяInform»* [online] Доступно: <<https://armyinform.com.ua/2020/12/yaki-zavdannya-vuznachuv-na-2021-rik-ochilnyk-minoborony/>> (дата звернення: 20.04.2021)
- Про затвердження Положення про Директорат політики цифрової трансформації та інформаційної безпеки у сфері оборони Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 25.11.2020 р. № 440. *Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України* [online] Доступно: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/440_nm.pdf (дата звернення: 20.04.2021)
- Тична, Б. М., 2020. Інформаційна безпека як основа інформаційної діяльності Збройних Сил України. *Юридичний вісник*, 2 (55), с. 108–113
- Замаруєва, І. В. та Рось, А. О., 2012. Забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері при запобіганні і стримуванні воєнного конфлікту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 28, с. 12–15.
- Мануйлов, Є. М. та Калиновський, Ю. Ю., 2016. Роль і місце інформаційної безпеки у розбудові сучасної інформаційної держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 2 (29), с. 144–153.

References

- Cyber attacks of the Russian Federation: chronology. Notice dated May 7, 2018. *Official website of the Ministry of Defense of Ukraine* [online] Available at: <<https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberataki-rosijskoi-federaczii-hronologiya.html>> (Accessed 04.20.2021)

- Bodnar, I. R., 2014. Informatsiina bezpeka yak osnova natsionalnoi bezpeky [Information security as the basis of national security]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 1, с. 68–75.
- Norms of administrative and legal regulation. "Education of Ukraine" website. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17567/ (date of application 03/28/2021)
- Nimble Evgeny. What tasks did the head of the Ministry of Defense set for 2021. Internet site "ArmyInform". URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/yaki-zavdannya-vyznachyvena-2021-rik-ochilnyk-minoborony/> (date of application: 04/20/2021)
- On the approval of the Regulation on the Directorate of Digital Transformation Policy and Information Security in the Defense Sector of the Ministry of Defense of Ukraine: Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated November 25, 2020 No. 440. Official website of the Ministry of Defense of Ukraine. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/440_nm.pdf (date of application: 04/20/2021)
- Tichna, B. M., 2020. Information security as the basis of information activities of the Armed Forces of Ukraine. *Legal Bulletin*. No. 2 (55). P. 108 - 113
- Zamaruyeva, I. V., Ros, A. O., 2012. Ensuring the information security of the state in the military sphere during the prevention and containment of military conflict. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Military special sciences*. No. 28. P. 12-15.
- Manuylov, Ye. M. and Kalinovsky Yu. Yu., 2016. The role and place of information security in the development of a modern information state. *Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise"*, 2 (29), p. 144–153.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2023

Melnyk S.

FORMS OF ADMINISTRATION OF DIGITAL TRANSFORMATION AND INFORMATION SECURITY IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE

In the article, taking into account threats and risks that are faced by the information security of Ukraine as a whole and structures that are subordinated to the Ministry of Defense, in particular, the content of the main forms of administration of information security and the implementation of digital transformation is distinguished.

The essence of such forms of administration as: 1) ensuring the formation of a state policy on national security in the military sphere, defense and military construction in peacetime and a special period in terms of digital transformation, information technology, automation, informatization and information security in the peaceful time. 2) formation and organization of execution of defense reform tasks in terms of digital transformation issues, introduction of information technology, automation, informatization and information security; 3) organization, coordination and control of support for forces and means of information security within the framework of the implementation of the defense tasks of Ukraine; 4) implementation of other tasks and functions assigned to the Ministry of Defense of Ukraine in terms of digital transformation, information technologies, automation, informatization and information security.

In a particular order characteristics of legal status and subordination of the Directorate of Digital Transformation and Information Security Directorate in the Defense of the Ministry

of Defense of Ukraine are characterized. It is substantiated that the normative support of departmental activities to ensure the information security of the Ministry of Defense is only initiated and in need of development. In this regard, one of the main tasks of modern legal science is to develop proposals to improve the normative basis for providing a digital transformation and information security in the system of armed forces of Ukraine and the apparatus of the Ministry of Defense of Ukraine.

Key words: *Ukraine, Defense, Armed Forces of Ukraine, Information Security, Digital Transformation, Military Management Authorities, Security.*

УДК ЄС 340.132

А. М. Шульга
О. С. Передерій
Є. І. Григоренко

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОПОРЯДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті з позицій загальнотеоретичного аналізу викладено реалізовано авторську спробу виокремлення і розкриття сутності чинників, під впливом яких формувався правопорядок Європейського Союзу. Аналізуючи доктринальні підходи до визначення змісту категорії «правапорядок» і враховуючи правові позиції Суду Європейського Союзу реалізовано авторську спробу виокремлення системи чинників формування міждержавного правопорядку Європейського Союзу. Зокрема, це вплив регіональної європейської політичної конфігурації взаємних відносин держав між собою; правопорядок Європейського Союзу формувався на основі ствердження і уніфікації підходів до сприйняття універсальних цінностей альянсу; вплив інтеграційних процесів між європейськими державами на правопорядок ЄС, специфіка правової комунікації між державами Європейського Союзу, розширення європейського правового простору і екстериторіальна дія міждержавного європейського права; вплив на трансформацію правопорядку ЄС глобальних умов і загроз.

Зроблено висновок про те, що правопорядок ЄС є правовим, політичним і культурним феноменом., який можна вважати надбанням європейських народів загально-цивілізаційного значення. Правопорядок Європейського Союзу формувався під впливом багатьох чинників, характер яких вбирав у себе особливості геополітичної світової та європейської регіональної ситуації починаючи з середини ХХ століття і до цих днів, взаємодії національних культур народів Європи, пошуком європейськими суспільствами оптимальних шляхів економічної, політичної і культурної інтеграції. В умовах активізації європейської інтеграції України актуальним є поглиблена розробка питань впливу європейської правової системи на правову систему України з урахуванням проблематики сучасного розвитку нашої держави

Ключові слова: *Європейський Союз, Україна, правовий порядок спільноти, європейська інтеграція, міждержавне право, права і свобода особи, політичний консенсус.*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-69-75

Обґрунтування актуальності обраної теми. В умовах активізації європейської інтеграції України одним із важливих завдань вітчизняного державотворення є реформування системи органів і інституцій, які забезпечують правопорядок і законність у суспільстві. Відповідно, дослідницький інтерес вітчизняної юридичної науки до правопорядку Європейського Союзу обумовлюється реформуванням системи національного законодавства та перетвореннями, які відбуваються з системою органів охорони правопорядку.

З точки зору формальної площини, положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)

встановлюють, що одним із найбільш важливих напрямів співробітництва України та ЄС є наближення сторін у правовій сфері (Про ратифікацію Угоди, 2014). Сфера уніфікації правопорядків обох сторін за таких умов є необхідною. Однією із заповуок цього є наукова розробка аспектів, які розкривають чинники формування і перетворення правопорядку ЄС.

Беручи до уваги наведене вище, основною метою статті є характеристика чинників, під впливом яких правопорядок ЄС формувався і які визначають напрями його трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти дослідження системи правопорядку ЄС розглядалися у різних тематичних контекстах у працях багатьох науковців з різних держав. Зокрема, це І. А. Березовська, О. В. Зайчук, А. Ф. Крижанівський, В. В. Лазарєв, С. В. Липень, С. Ю. Кашкіним, О. М. Макеєва, В. Р. Макар, В. С. Нерсесянц, Ю. О. Тихомиров, М. В. Цвік, Н. М. Оніщенко, Ю. В. Орлов, О. В. Петришин, А. М. Шульга, І. М. Ягодзінський, І. В. Яковюк та інші. Поряд із цим, визначення чинників, під впливом яких правопорядок ЄС еволюціонується як феномен міждержавного права залишаються недостатньо розробленими і потребують глибокого доктринального аналізу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній науці сутність правопорядку визначається у багатьох варіаціях. Так, найбільш розповсюдженим з них є «традиційний» підхід, у відповідності до якого правопорядок визначається як фактичний стан суспільних відносин, що забезпечує їх стабільність, упорядкованість та охорону шляхом фактичної реалізації правових норм і вимог законності (Цвік, Петришин та Авраменко, 2009, с. 521; Зайчук та Оніщенко, 2006, с. 524).

Правапорядок у сучасній державі має певну структуру і виконує низку важливих функцій. Акцентувати увагу на цих аспектах не вважаємо доцільним, адже у науковій юридичній літературі ці аспекти розкрито і охарактеризовано детально. Разом із тим наголосимо, що у кінцевому рахунку, якість правопорядку визначається ступенем дотримання суб'єктами суспільних відносин норм і принципів права як результат здобутих правових знань і усвідомлення цінності права. Відповідно, правосвідомість, як наголошує А. М. Шульга, знаходить зовнішній вираз в свідомій, раціонально визначеній і водночас вольовій правомірній поведінці особи (Шульга, 2013, с. 259).

Правапорядок ЄС як феномен правової дійсності, почав формуватися ще у другій половині ХХ століття. Після Другої світової війни західноєвропейські держави поступово беруть курс на створення особливого інтеграційного утворення європейських держав на основі інтернаціоналізації виробничих і економічних процесів. Постійний рух у напрямку поглиблення регіональної економічної співпраці між державами Європи і активізація гуманітарного співробітництва вимагали від західноєвропейських країн чим далі більшого погодження своїх дій заради спільних інтересів розвитку. За таких умов впродовж кількох десятиліть відбулося формування спільного європейського правового простору та, у кінцевому рахунку, створення міждержавної наднаціональної правової системи ЄС. Унікальність наддержавної правової системи ЄС полягає у комплексному, гетерогенному характері, який поєднує у собі видозмінені для цілей ЄС риси як внутрішньодержавного, так і міжнародного права. За відносно невеликий відрізок часу ЄС створив власну систему наддержавного права з особливою ідейно-ідеологічною основою, інституційний апарат спеціалізованих органів наддержавного управління, організаційно-правові засади реалізації зовнішньої політики (Передерій, 2021, с. 51).

У 1991 р. вперше в історії ЄС було формально закріплено існування особливого правопорядку на рівні ЄС. У Люксембурзі 14.12.1991 р. Судом ЄС у п. 21 консультативного висновку № 1/91 було констатовано, що міждержавні договори про

партнерство «встановили новий правовий порядок», на користь якого держави ЄС відмовилися від низки суверенних прав і утворили спільноту (OPINION PURSUANT TO ARTICLE 228...). Більш того, у загальних рисах було визначено характерні риси, які притаманні «правопорядку спільноти». Зокрема, судом констатовано, що «правопорядок спільнот» характеризується кількома рисами: а) його базові засади встановлюються установчими договорами спільноти; б) суб'єктами правопорядку спільнот є не лише держави, а й їх громадяни та громади; в) правопорядок співтовариства має примат по відношенню до національних правових порядків країн-членів спільноти; г) правопорядок спільноти передбачає пряму дію багатьох норм, що безпосередньо застосовуються стосовно громадян держав, які входять до спільноти.

Зміст зазначених рис «правопорядку спільноти», визначених судом ЄС, вказує, що визначальною їх особливістю є примат права ЄС над національними правовими регуляторами. Ця особливість дозволяє виключити несумісність норм внутрішнього права держав з правом ЄС. Разом із тим, правопорядок ЄС сформувався під впливом багатьох чинників різного характеру. Розглянемо їх детальніше.

Первинним чинником, під впливом якого формувалася правопорядок ЄС є формування уніфікованої політичної позиції держав-членів ЄС. Це, безумовно, відобразилося на змісті правових засад співтовариства і стало умовою формування наддержавних управлінських інституцій. Відзначимо, що внутрішня політична кон'юнктура між державами ЄС змінюється, а відповідно, - правопорядок ЄС відображає специфіку європейської регіональної політичної конфігурації на конкретному етапі розвитку альянсу європейських держав. Так, серед держав ЄС політично конфліктогенним питанням є нечисельні, але кардинально різні підходи до пріоритетів *зовнішньої політики* ЄС. Зокрема, серед держав ЄС констатується різні підходи до якості відносин зі Сполученими Штатами Америки, Російською Федерацією, Китаєм, вирішення територіальних спорів між державами Європи.

Другим чинником формування правопорядку ЄС є специфіка *ідеологічних засад* його правової регламентації. Базовою ідеологемою, котру закладено у правові основи регламентації правопорядку ЄС є проголошення пріоритету універсальних цінностей ЄС як основи правової культури народів держав Європи. Доцільно зауважити, що категорія «цінність», хоча і вживається в установчих договорах ЄС, але не піддається суто юридичному тлумаченню. Особливістю універсальних цінностей ЄС є їх розуміння з позицій етики і кращих уявлень про моральність суспільства. Разом із тим, застосування саме цієї категорії в установчих документах ЄС має на меті підкреслити, що правопорядок об'єднаної Європи та європейське міждержавне право має відповідати прогресивним уявленням про повноправність людини та ідеали моральності. Так, ст. 2 Розділу I Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) від 07.02.1992 р. закріплює, що базовими універсальними цінностями, які закладено в основу правової системи ЄС, є людська гідність, свобода, демократія, рівенство, правова держава, права особи, права національних, релігійних і інших меншин (Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р.). Більш того, універсальності зазначеним цінностям надає те, що вони є загальними для держав-членів ЄС у межах співтовариства, які впроваджують механізми забезпечення плюралізму, недискримінації, терпимості, справедливості, солідарності і рівенства жінок і чоловіків на національному рівні.

Наступним чинником формування правопорядку ЄС є формування *міждержавного інтеграційного характеру взаємовідносин між державами Європи*. Правопорядок ЄС тривалий час формувалася як продукт створеного у результаті політико-правової інтеграції держав Європи міждержавного права. У зазначеному контексті В. М. Макар наголошує, що виникнення та розвиток європейського

правопорядку відбувалося у результаті еволюції права ЄС як впливової міжнародної регіональної інтеграційної структури (Макар, 2011). Таке твердження є справедливим. Оскільки ідейно-політичним фундаментом міждержавного європейського права є політична інтеграція і конвергенція правових систем, то правопорядок ЄС не можна розглядати у відриві від міждержавного права. В свою чергу, прискорений розвиток інтеграційних процесів між державами Європи та збільшення масиву наднаціональних правових регуляторів обумовили інституціоналізацію об'єднаної правової системи ЄС.

Четвертим чинником інституціоналізації правопорядку ЄС є його *активна правова комунікація судових інституцій держав-членів між собою*. Національні правові системи держав-членів ЄС постійно взаємодіють між собою на основі обміну правовою інформацією, що становить інтерес для органів охорони правопорядку, створення універсальних нормативно-правових механізмів правової допомоги, сприяння у здійсненні цивільного і кримінального правосуддя (шляхом взаємного визнання судових рішень), визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини тощо. З загальних позицій правова комунікація забезпечує комунікативну рівновагу і консенсус у структурі правового регулювання та забезпечує розв'язання правових проблем (Макеєва, 2017).

Суб'єктами правової комунікації у ЄС є як органи державної влади країн-членів ЄС, так і спеціалізовані міждержавні інституції (Європейський поліцейський офіс, Прокуратура ЄС, Суд ЄС, Євроюст). Слід також зазначити, що з метою повноцінного забезпечення правопорядку у межах ЄС, інституції останнього налагоджують відповідне співробітництво і з іншими державами європейського регіону.

З урахуванням загальносвітової тенденції до поглиблення співпраці з ЄС різних держав світу вважаємо доцільним також вказати на те, що *правовий порядок ЄС формується і змінюється через розширення правового простору ЄС*. Як феномен, правовий простір являє собою визнану і врегульовану правом сферу життєдіяльності людей, організацій, держав і міжнародних інститутів для досягнення погоджених і спільних цілей. Зокрема, як свідчить практика налагодження співпраці ЄС з суверенними державами Східної Європи, включаючи Україну, сторони прагнуть застосовувати механізми забезпечення єдності правового регулювання і правозастосування на основі норм і принципів міждержавної правової системи ЄС. Це обумовлено тим, що у порівнянні з Україною, Молдовою, Білоруссю, Російською Федерацією, Албанією, Північною Македонією та іншими країнами нормативи правового простору ЄС є більш стійкими, стабільними та надійно забезпечені в управлінському і фінансовому відношенні. Підтвердженням цього є сприйняття і впровадження на рівні національної правової системи європейського юридичного інструментарію і механізмів забезпечення прав і свобод особи, засад раціонального публічного управління, забезпечення національної і регіональної безпеки. Яскравим прикладом є запровадження інституту антикризового управління як однієї із гарантій стійкого подальшого розвитку відносин України і ЄС. Згідно ст. 7 Угоди про асоціацію, запровадження Україною концепції антикризового управління є базовою засадою проведення Україною і ЄС Спільної політики безпеки і оборони (СПБО). Оскільки політика антикризового управління сприяє зміцненню національного правопорядку держав, які межують з ЄС, то, відповідно, вона набуває чинника геополітичної стабільності на східних кордонах ЄС.

Ще одним чинником, який впливає на трансформацію правопорядку ЄС є його *здатність оперативно трансформуватися і видозмінюватись під впливом глобальних умов і загроз*. Прикладом є значні зміни, які відбулися в основі правопорядку ЄС у зв'язку з пандемією COVID-19 у світі в цілому і на території Європейського континенту зокрема. Реалії COVID-19 змусили ЄС переглянути саму концепцію реалізації міждержавного правопорядку. Так, з березня 2019 р. європейська спільнота

зіштовхнулася з багатьма викликами для правопорядку ЄС. Зокрема, це перегляд базових принципів функціонування ЄС. Це, передусім, свобода пересування у рамках Шенгенської зони, здатності інституцій ЄС своєчасно надавати допомогу чи принаймні координувати політику держав-членів у кризових ситуації глобальної пандемії (Вікторія Вдовиченко, Марина Воротнюк..., 2020, с. 4). Також державам ЄС довелося оперативно змінювати формат транскордонної політики ЄС (порядок перетину кордонів громадянами держав-членів Союзу), трансформувати правове регулювання трудових правовідносин з громадянами третіх держав, введення обмежень на реалізацію громадянами держав ЄС деяких прав і свобод та ін.

Висновки і пропозиції. Наведене вище дає підстави зробити висновок про те, що правопорядок ЄС є правовим, політичним і культурним феноменом, який можна вважати надбанням європейських народів загально-цивілізаційного значення. Правопорядок ЄС формувався під впливом багатьох чинників, характер яких вбирав у себе особливості геополітичної світової та європейської регіональної ситуації починаючи з середини ХХ століття і до цих днів, взаємодії національних культур народів Європи, пошуком європейськими суспільствами оптимальних шляхів економічної, політичної і культурної інтеграції. В умовах активізації європейської інтеграції України актуальним є поглиблена розробка питань впливу європейської правової системи на правову систему України з урахуванням проблематики сучасного розвитку нашої держави.

Бібліографічний список

- Закон України Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 1678-VII від 16.09. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*, 40, ст. 2021.
- Цвік, М. В., Петришин, О. В. та Авраменко, Л. В., 2009. *Загальна теорія держави і права: підручник для вищих навчальних закладів*. Харків : Право.
- Зайчук, О. В. та Оніщенко, Н. М., 2006. *Теорія держави і права. Академічний курс: підручник*. Київ : Юрінком Інтер.
- Шульга, А. М., 2013. *Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія*. Харків. Майдан.
- Передерій, О. С., 2021. Правопорядок Європейського Союзу: сутнісні особливості та вплив на трансформацію правопорядку України. *Часопис Київського університету права* [online], 1, с. 50–55 Доступно: <http://kul.kiev.ua/images//A/Chasopis/CHAS21_1.pdf>
- Opinion of the Court of 14 December 1991 delivered pursuant to the second subparagraph of Article 228(1) of the EEC Treaty – Opinion 1/91 [Draft agreement between the European Community and the countries of the European Free Trade Association relating to the creation of the European Economic Area]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:efe0bbc1-9bd7-4058-9b08-bfcbdf60d43f.0002.06/DOC_1&format=PDF> (Accessed 26.03.2023)
- Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/153773__595905 (дата звернення: 11.04.2023)
- Макар, В. Р., 2011. *Формування єдиного європейського правопорядку: теоретико-правові підходи*. Автореферат. Кандидат юридичних наук. Київ.
- Макеєва, О. М., 2017. *Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі*. *Юридичний вісник*, 3(44), с. 35–40.

Вдовиченко, В., Воротнюк, М., Герасимчук, С., Коваль, Н. та Краєв, О., 2020. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? *Аналіт. записка програми Регіональних ініціатив та сусідства та Європейських студій Ради зовнішньої політики "Українська призма" в рамках проекту Інституційного розвитку аналітичних центрів за підтримки Посольства Швеції в Україні, Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE) та Міжнародного фонду «Відродження»*. Рада зовнішньої політики «Українська призма». С. 4

References

- On the ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: Law of Ukraine dated 16.09. 2014 No. 1678-VII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2014 No. 40. Article 2021
- Tsvik M. V., Petryshyn O. V., Avramenko L. V., 2009. General theory of the state and law: a textbook for higher educational institutions. Kharkiv. Right. 584 p.
- Zaichuk O. V., Onishchenko N. M., 2006. Theory of the state and law. Academic course: textbook. Kyiv. Yurinko Inter. 688 p.
- Shulga A. M., 2013. General theoretical aspects of lawful behavior of a person: monograph. Kharkiv. Maidan 408 p.
- Perederii O.S., 2021. The legal order of the European Union: essential features and influence on the transformation of the legal order of Ukraine. Journal of the Kyiv University of Law. No. 1. P. 50 – 55 URL: http://kul.kiev.ua//images//A/Chasopis/CHAS21_1.pdf
- OPINION PURSUANT TO ARTICLE 228 OF THE EEC TREATY. Opinion of the Court. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:efe0bbc1-9bd7-4058-9b08-bfcbdf60d43f.0002.06/DOC_1&format=PDF (access date: 26.03.2023)
- Treaty on the European Union dated February 7, 1992. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/153773__595905 (access date: April 11, 2023)
- Makar V. R., 2011. Formation of a unified European legal order: theoretical and legal approaches: autoref. Dis... Cand. law Sciences: 12.00.11. Kyiv. 18 p.
- Makeeva O. M., 2017. The concept and essence of legal communication in the modern information space. Legal Bulletin. No. 3 (44). P. 35 - 40
- Viktoriya Vdovichenko, Maryna Vorotnyuk, Serhii Gerasimchuk, Nadiya Koval, Oleksandr Krayev, 2020. The COVID-19 pandemic in the EU: selfishness, solidarity or the spread of influence? Analyst memo of the Regional Initiatives and Neighborhood and European Studies program of the Foreign Policy Council "Ukrainian Prism" within the framework of the Institutional Development of Analytical Centers project with the support of the Embassy of Sweden in Ukraine, the Open Society Initiative for Europe (OSIFE) and the International Renaissance Foundation. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism". P. 4
- Vdovychenko, V., Vorotniuk, M., Herasymchuk, S., Koval, N. та Kraiev, O., 2020. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? *Аналіт. записка програми Регіональних ініціатив та сусідства та Європейських студій Ради зовнішньої політики "Українська призма" в рамках проекту Інституційного розвитку аналітичних центрів за підтримки Посольства Швеції в Україні, Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE) та Міжнародного фонду «Відродження»*. Рада зовнішньої політики «Українська призма» [The COVID-19 pandemic in the EU: selfishness, solidarity or the spread of influence? Analyst memo of the Regional Initiatives and Neighborhood and European Studies program of the Foreign Policy Council "Ukrainian Prism" within the framework of the Institutional Development of Analytical Centers project with the

support of the Embassy of Sweden in Ukraine, the Open Society Initiative for Europe (OSIFE) and the International Renaissance Foundation. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism"]. P. 4

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023

A. Shulga

O. Perederii

Y. Hryhorenko

FACTORS OF FORMING AND TRANSFORMATION OF LAW AND ORDER OF EUROPEAN UNION : THEORETICAL LEGAL ASPECT

In the article from positions of general theoretic analysis it is expounded the authorial attempt of selection and opening is realized essence of factors, under act of that a law and order of European Union was formed. Analyzing the doctrine going near determination of maintenance of category "law" and order and taking into account legal positions of Court of European Union the authorial attempt of selection of the system of factors of forming of intergovernmental law and order of European Union is realized. In particular, it is influence of regional European political configuration of mutual relations of the states inter se; a law and order of European Union was formed on the basis of statement and unitization of going near perception of universal values of alliance; influence of integration processes between the European states on a law and order of EC, specific of legal communication between the states of European Union, expansion of european legal space and extraterritorial action of intergovernmental European right; influence is on transformation of law and order of EC of global terms and threats.

Drawn conclusion that a law and order of European Union are the legal, political and cultural phenomenon., what can be considered acquisition of European people of загальноцивілізаційного value. A law and order of European Union was formed under act of many factors, character of that absorbed for itself the features of geopolitical world and european regional situation, beginning from middle XX century and to these days, cooperation of national cultures of people of Europe, by the search of optimal ways of economic, political and cultural integration European societies. In the conditions of activation of european integration of Ukraine actual is deep development of questions of influence of the european legal system on the legal system of Ukraine taking into account the range of problems of modern development of our state

Key words: *European Union, Ukraine, Legal procedure of the community, european integration, interstate law, law and freedom of person, political consensus.*

УДК 349. 3:314

Л. М. Князькова

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ЗАХИЩАЛИ СУВЕРЕНІТЕТ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів. Визначено поняття внутрішньо переміщеної особи. Охарактеризовані напрями соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовані нормативні акти, що регулюють порядок та умови надання грошової компенсації внутрішньо переміщеним особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення. Зроблено висновок про те, що порядок та умови, які визначають механізм надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації щодо отримання житла для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях є недосконалими і потребують доопрацювання.

Запропоновано прийняти закон, який би затвердив порядок та умови виділення субвенції для надання грошової компенсації на житло, оскільки процес підготовки законів є більш ретельний та й порядок прийняття закону вищим колегіальним органом законодавчої влади є демократичнішим ніж порядок прийняття підзаконних актів. У цьому законі запропоновано чітко визначити поняття уповноваженого органу держави і дати тлумачення цього терміну. Також пропонується нормативно врегулювати питання отримання грошової компенсації тим особам, яким вона призначена, але не була виділена у зв'язку з окупацією населеного пункту після 24 лютого 2022 року.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, антитерористична операція, грошова компенсація, субвенція, право на житло.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-76-84

Постановка проблеми та її актуальність. Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України питання захисту прав такої категорії як внутрішньо переміщені особи набуває особливої актуальності, адже кількість таких осіб значно збільшилась. Майже сім мільйонів осіб отримали такий статус, про це повідомила в коментарі Громадському радіо віце-прем'єр-міністерка міністерка з питань

реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук (Верещук, 2022). Питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб на протязі останніх років досліджувались представниками різних галузей права, у тому числі і права соціального забезпечення. Але незважаючи на наявність наукових робіт, присвячених окремим аспектам правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, проблемними для внутрішньо переміщених осіб залишаються питання про забезпечення їх житлом, виплати неотриманих сум пенсії, працевлаштування та ін. Тому, актуальність наукової статті зумовлюється необхідністю подальшого дослідження проблем щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, удосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження тих чи інших питань соціального захисту внутрішньо переміщених осіб були зроблені такими вченими як: Ю. Артюх (Артюх, 2017), І.Басова (Басова, 2019), Дяченко А. В. (Дяченко, 2020), К. Крахмальова (Крахмальова, 2017) та ін. Але питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України залишилось поза увагою науковців.

Метою наукової статті є аналіз нормативних актів, які регулюють право внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України на грошову компенсацію для отримання житла, а також внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України та практики його застосування.

Відповідно до поставленої мети пропонується вирішити такі завдання:

– визначити категорії осіб, які мають право на отримання компенсації для придбання житла;

– проаналізувати нормативні акти, які регулюють порядок розподілу субвенції на виплату грошової компенсації для отримання житлових приміщень внутрішньо переміщеним особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і які потребують поліпшення житлових умов;

– дослідити практику виділення субвенції на виплату грошової компенсації для отримання житлових приміщень ;

– сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції до чинного законодавства України щодо порядку надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації вищезазначеної категорії осіб.

Виклад основного матеріалу. Поняття внутрішньо переміщеної особи вперше за часів незалежності сформульовано в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Так, відповідно до ст. 1 цього Закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2014).

Цілком погоджуємося з Басовою І. С., що таке законодавче визначення поняття внутрішньо переміщеної особи має загальний характер і лише підтверджує наявність правової категорії внутрішньо переміщеної особи. Тому авторкою сформульовано власне визначення поняття внутрішньо переміщеної особи «як фізичної особи, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного

характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством» (Басова, 2019, с.38). У визначенні авторки акцентується увага на територіальних межах переміщення. Таким чином підкреслюється саме внутрішнє переміщення як правова категорія, що закріплено у Керівних принципах ООН з питання переміщення осіб усередині країни 1998 р., однак відсутнє у нормі, закріпленої ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2014).

Проблема забезпечення житлом є однією з найважливіших серед тих, що стосуються внутрішньо переміщених осіб, і, як показує міжнародний досвід, вирішуватися має диференційовано залежно від планів намірів і можливостей самих переселенців і ступеня зацікавленості самої держави.

У Грузії, наприклад, згідно указу президента 2009 року встановлено порядок передачі внутрішньо переміщеним особам у приватну власність житлової площі (за символічну ціну 1 ларі) в колективних центрах, пустих приміщеннях та нових багатоквартирних будинках (Князькова, 2022, с.132).

Гарантії права на житло громадян України закріплені у статті 47 Конституції України. Згідно якої кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Крім того, відповідно до статті 48 Конституції кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає в тому числі і житло (Конституція України, 1996). Конституційне право на вільний вибір місця проживання громадян України, які вимушені були покинути свої домівки у результаті Російської агресії були порушені. Крім того, вони примусово були позбавлені житла в результаті військових дій. Правові відносини, пов'язані із захистом населення та майна від надзвичайних ситуацій врегульовані Кодексом цивільного захисту України (Кодекс цивільного захисту, 2012). Обстановка на території України в результаті військової агресії Російської Федерації проти України може класифікуватися, як воєнна надзвичайна ситуація. Окремий порядок та умови забезпечення житлом встановлений для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України (брали безпосередню участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації) затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 280 (Кабінет Міністрів України, 2018 № 280). Ці порядок та умови визначають механізм надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації для отримання жилих приміщень для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, та визнані особами з інвалідністю внаслідок війни III групи або учасниками бойових дій, та які потребують поліпшення житлових умов, включені у списки осіб, які користуються правом першочергового або позачергового одержання жилих приміщень, за місцем проживання відповідно до законодавства, і перебувають не менш як один рік на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про

внутрішньо переміщених осіб за місцем фактичного проживання в межах м. Києва або в межах однієї області згідно з відомостями Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, право на отримання грошової компенсації для придбання житла надається внутрішньо переміщеним особам при наявності таких умов:

1) якщо вони захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів;

2) визнані особами з інвалідністю внаслідок війни III групи або учасниками бойових дій;

3) потребують поліпшення житлових умов;

4) включені у списки осіб, які користуються правом першочергового або позачергового одержання жилих приміщень, за місцем проживання відповідно до законодавства за категоріями,

5) перебувають не менш як один рік на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб за місцем фактичного проживання в межах м. Києва або в межах однієї області згідно з відомостями Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб.

Слід відмітити, що за чотири роки дії цієї постанови було прийнято ще п'ять постанов, які вносили в неї зміни (Кабінет Міністрів України, 2019, №225; 2020, №351; 2021, №844; 2022, №142; 2022, №851).

Сутність змін, внесених цими постановами, можна сформулювати таким чином: виплата грошової компенсації видається для придбання житла у прийнятих в експлуатацію житлових будинках, не враховуючи первинний та вторинний ринок; отримання грошової компенсації вищезазначеною категорією внутрішньо переміщених осіб тільки, якщо вони брали безпосередню участь в бойових діях лише до 1 червня 2018 року; проведення повноважною комісією перевірки інформації про наявність/відсутність права власності на житло на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, бюро технічної інвентаризації, а також відомостей, поданих у заяві про призначення грошової компенсації; перевірка факту надання заявнику або членам сім'ї житла або виплати грошової компенсації не лише за рахунок бюджетних коштів, але й за рахунок благодійних коштів та залучених коштів суб'єктів господарювання й інших джерел. Крім того, з'явилася і нова категорія осіб, які можуть отримати грошову компенсацію, зокрема це ветерани, які у період до 23 лютого 2018 року включно у складі добровольчих формувань брали безпосередню участь в антитерористичній операції не менше ніж 30 календарних днів, у тому числі за сукупністю днів на підставі рішення міжвідомчої комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги, яка утворюється в Міністерстві у справах ветеранів України.

Внесення такої кількості змін за нетривалий період свідчить про недостатній рівень підготовки вказаної постанови. Тому вважаємо, що порядок та умови забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України повинні бути затверджені Законом, а не постановами. Аналіз змісту вищезазначених постанов викликає багато питань. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів від 29 липня 2022 р. №851 «Про внесення змін до постанови Кабінету

Міністрів України від 18 квітня 2018 №280 доповнює пункт 6, абзац п'ятий таким змістом «Заяви з необхідними документами приймаються адміністраторами центру надання адміністративних послуг виключно з формуванням електронної справи, яка надсилається органу соціального захисту населення або уповноваженому органу не пізніше ніж протягом наступного робочого дня після її формування. У паперовій формі такі документи передаються органу соціального захисту населення або уповноваженому органу не рідше ніж раз на два тижні» (Кабінет Міністрів України, 2022 №851). Виникає питання, що слід розуміти під уповноваженим органом і який орган держави, уповноважений на здійснення таких дій. Тлумачення цього терміну повинно бути у самому нормативному акті, інакше механізм реалізації права на житло вказаної категорії є незрозумілим. Крім того, недосконалим вбачається механізм реалізації зазначеної постанови. Наприклад, необхідною умовою для отримання грошової компенсації для отримання жилих приміщень для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України є перебування не менш як один рік на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб за місцем фактичного проживання в межах м. Києва або в межах однієї області згідно з відомостями Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Оскільки внутрішньо переміщені особи вимушені часто переїжджати в межах країни із-за відсутності власного житла на підконтрольній Україні території проживати в межах однієї області протягом року вкрай важко, тим більше після повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Внутрішньо переміщені особи, які проживали на території Донецької області (підконтрольної Україні території) вдруге вимушені були переміститися до інших областей України і реєструватися за новим місцем фактичного проживання, адже територія, на якій вони проживали знову була окупована. Таким чином, місце фактичного проживання в межах однієї області стало неможливим по причинам, незалежним від внутрішньо переміщеної особи. Так, внутрішньо переміщені особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і проживали на території міста Маріуполь Донецької області були вимушені змінити місце фактичного проживання і виїхати в інші області України. Крім того, виникає питання щодо порядку отримання грошової компенсації для отримання житла для тих осіб, які приймали участь у бойових діях після 1 червня 2018 року, а подали документи й перебувають на квартирному обліку в органах місцевої влади до внесення відповідних змін. Незрозумілим є чи перебуватимуть вони й далі в черзі і чи буде на них розповсюджуватися дія Постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 року №280 у старій редакції, або – у редакції зі змінами внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. №142. Невирішеним залишається питання щодо надання грошової компенсації внутрішньо переміщеним особам, які захищали суверенітет, незалежність, територіальну цілісність України, яким грошова компенсація призначена, але не була виділена і які перемістились в інші області у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії на територію України 24.02.2022. У відповідності з пунктом 6 Порядку виплати грошової компенсації для отримання житла для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України регіональні органи соціального захисту населення розподіляють субвенцію між місцевими органами соціального захисту населення відповідно до потреби в наданні грошової компенсації. Оскільки місто Маріуполь окуповано, то виникає питання до якого місцевого органу буде спрямована субвенція до потреби у наданні грошової компенсації особам, яким вона вже призначена адже органів соціального захисту міста Маріуполя на території, підконтрольній Україні не існує. І саме головне, чи зберігається право на отримання грошової компенсації, яка вже

призначена внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися в інші міста, підконтрольні Україні і зареєструвалися за новим місцем фактичного проживання. Всі ці питання потребують правового регулювання, адже мова йде про механізм реалізації права на житло, закріплений основним законом – Конституцією України..

На наш погляд ці питання повинні бути врегульовані саме законом, а не підзаконними актами. Адже питання надання виплати грошової компенсації за належні жилі приміщення для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України є важливим, тим більше, що Конституція у статті 1 проголошує, що Україна суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (Конституція України, 1996). У правовій державі закон має найвищу юридичну силу і всі підзаконні акти повинні прийматися у відповідності до закону.

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, слід відзначити, що порядок та умови, які визначають механізм надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації щодо отримання житла для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, та визнані особами з інвалідністю внаслідок війни III групи або учасниками бойових дій та які потребують поліпшення житлових умов, є недосконалим і потребує доопрацювання.

На нашу думку, необхідно прийняти Закон, який би затвердив порядок і умови виділення субвенції для надання грошової компенсації на житло. У цьому законі необхідно чітко визначити поняття уповноваженого органу держави. Крім того, треба врегулювати питання отримання грошової компенсації всім кому вона була призначена, але не була виділена у зв'язку з окупацією населеного пункту після 24 лютого 2022 року. Подальшого дослідження потребують питання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, а також їх інтеграція у життя громади за місцем фактичного проживання.

Бібліографічний список

- Артюх, Ю.І., 2017. Правове регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців. Кандидат юридичних наук. Автореферат. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
- Басова, І.С., 2019. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення. Кандидат юридичних наук. Дисертація. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса.
- Верещук, І. Коментар Громадському радіо. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/11/25/vereshchuk-povidomyla-skil-ky-v-ukraini-vro> (дата звернення 13.12.2022).
- Дяченко, А. В., 2020. Механізми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Кандидат наук з публічного управління та адміністрування. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України.. Київ.
- Крахмальова, К. О. 2017. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Кандидат юридичних наук. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Київ.

- Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб № 1706-VII, 2014. *Відомості Верховної Ради України*, №1, Ст.1.
- Князькова, Л.М., 2022. Захист соціальних прав внутрішньо переміщених осіб у період військової агресії Росії проти України: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року), Вінниця, с.132-136.
- Конституція України України, 1996, *Відомості Верховної Ради України*, 30, ст. 141. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.12.2022).
- Кодекс цивільного захисту України, 2012. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення 14.12.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2018. Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: постанова від 18.04.2018 №280. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.12.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2019. Про внесення змін до постанови Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11 грудня 1984 р. №470 та постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018р. №280: постанова від 20.02.2019 №225. Доступно : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2019-%D0%BF#n21> (дата звернення 13.12.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2020. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. №280: постанова від 06.05.2020 №351. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-2020-%D0%BF#n8> (дата звернення 13.12.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2021. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. №280: постанова від 11.08. 2021. №844. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2021-%D0%BF#n2> (дата звернення 13.12.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2022. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. №280: постанова від 23.02.2022. №142. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2022-%D0%BF#n2> (дата звернення 13.01.2022).
- Кабінет Міністрів України, 2022. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 №280: постанова від 29 липня 2022 р. №851. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2022-%D0%BF#n2> (дата звернення 13.01.2022).

References

- Artiukh, Yu.I., 2017. Pravove rehulivannia sotsialnoho zabezpechennia vymushenykh pereselentsiv. Kandydat yurydychnykh nauk. Avtoreferat. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.
- Basova, I.S., 2019. Vnutrishno peremishchena osoba yak subiekt prava sotsialnoho zabezpechennia. Kandydat yurydychnykh nauk. Dysertatsiia. Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia», Odesa.
- Vereshchuk I. Komentar Hromadskomu radio. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/11/25/vereshchuk-povidomyla-skil-ky-v-ukraini-vpo> (data zvernennia 13.12.2022).

- Diachenko, A.V., 2020. Mekhanizmy intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. Kandydat nauk z publichnoho upravlinnia ta administruvannia. Instytut pidhotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy.. Kyiv.
- Krakhmalova, K.O. 2017, Administratyvno-pravove zabezpechennia statusu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. Kandydat yurydychnykh nauk. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho, Kyiv.
- Zakon Ukrainy Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib № 1706-VII, 2014. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, №1, St.1.
- Kniazkova, L.M., 2022. Zakhyst sotsialnykh prav vnutrishno peremishchenykh osib u period viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy: zbirnyk materialiv I–i Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii do 110-richchia Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho (m. Vinnytsia, 09-10 chervnia 2022 roku), Vinnytsia, S.132-136.
- Konstytutsiia Ukrainy Ukrainy, 1996, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, st. 141. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 10.12.2022).
- Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, 2012. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (data zvernennia 14.12.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2018. Pytannia zabezpechennia zhytloom vnutrishno peremishchenykh osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy: postanova vid 18.04.2018 №280. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2018-%D0%BF#Text> (data zvernennia 13.12.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2019. Pro vnesennia zmin do postanovy Rady Ministriv URSR i Ukrprofrady vid 11 hrudnia 1984 r. №470 ta postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2018r. №280: postanova vid 20.02.2019 №225. Dostupno : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2019-%D0%BF#n21> (data zvernennia 13.12.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2020. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2018 r. №280: postanova vid 06.05.2020 №351. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-2020-%D0%BF#n8> (data zvernennia 13.12.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2021. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2018 r. №280: postanova vid 11.08. 2021. №844. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2021-%D0%BF#n2> (data zvernennia 13.12.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2018 r. №280: postanova vid 23.02.2022.№142. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2022-%D0%BF#n2> (data zvernennia 13.01.2022).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2018 №280: postanova vid 29 lypnia 2022 r. №851. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2022-%D0%BF#n2> (data zvernennia 13.01.2022).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2023

Кnyazkova L.

SOME ISSUES OF PROVISION OF HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS WHO DEFENDED THE SOVEREIGNTY, INDEPENDENCE AND TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE

The article examines the problems of provision of housing for internally displaced persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took a direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its conduct, being directly in the areas of the anti-terrorist operation during its conduct, in the implementation of measures to ensure national security and defence, repelling and deterring the armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Lugansk regions, ensuring their implementation, being directly in the districts and during the implementation of the specified measures. The concept of an internally displaced person is defined. The directions of social security of internally displaced persons are characterized, namely: 1) provision of housing; 2) provision of medical assistance; 3) social welfare of children in matters of education and science; 4) provision of the entire complex of social and administrative services by state bodies; 5) assistance in the return of forced migrants to their place of residence in accordance with state registration; 6) provision of social benefits and social assistance. The group of persons who have the right to receive compensation for obtaining housing is determined. The normative acts regulating the procedure and conditions for providing monetary compensation to internally displaced persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took a direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation, being directly in the areas of the anti-terrorist operation during its implementation were analysed. It was concluded that the order and conditions, which determine the mechanism of providing subventions from the state budget to local budgets for payment of monetary compensation for obtaining housing for internally displaced persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took a direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation, being directly in the areas of the anti-terrorist operation during its implementation, in the implementation of measures to ensure national security and defence, repelling and deterring the armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Lugansk regions are imperfect and need to be improved.

It is proposed to adopt a law that would approve the procedure and conditions for allocating subventions for providing monetary compensation for housing, since the process of preparing laws is more thorough, and the procedure for adopting a law by the highest collegial body of the legislative power is more democratic than the procedure for adopting by-laws. In this law, it is proposed to clearly define the concept of an authorized public authority and give an interpretation of this term. It is also proposed to normatively regulate the issue of receiving monetary compensation to those persons, whom it is intended to, but was not paid due to the occupation of their settlements after February 24th, 2022.

Key words: *internally displaced person, anti-terrorist operation, monetary compensation, subvention, right to housing.*

УДК 352/354:355

Ю. В. Камардіна
К. І. Чинчін

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються питання розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану, реальні виклики для територіальних громад, які виникли через війну та надаються практичні рекомендації щодо подолання кризових ситуацій в межах територіальних громад. Показано роль органів місцевого самоврядування у вирішенні цих проблем.

У статті досліджуються вже реалізовані заходи щодо організаційно-правової допомоги органами місцевого самоврядування переміщеним особам та розглядаються перспективи подальшого впровадження заходів з питань соціального захисту населення у разі наявності загрози життю чи здоров'ю в умовах воєнного стану.

На підставі проведеного наукового аналізу розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану, авторами висловлюються власні пропозиції спрямовані на забезпечення дії Конституції і законів України, охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечення разом із військовим командуванням впровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки.

Зазначено, що територіальні громади, які стали ефективнішими завдяки муніципальній реформі, демонструють стійкість навіть в умовах війни. Першочерговим завданням місцевої влади є забезпечення життєдіяльності громад, надання необхідної допомоги, налагодження адміністративних послуг.

Наголошено, що територіальні громади в умовах воєнного стану повинні раціонально використовувати наявні фінансові, матеріальні, кадрові та інші ресурси, а також виявляти та залучати їх резерви з метою задоволення поточних потреб, потреб внутрішньо переміщених осіб, розвитку території і військової логістики, формування конкурентоспроможності територіальних громад у майбутньому.

Робиться висновок, що потрібне подальше вдосконалення законодавчої бази і прийняття нових положень, наприклад, щодо розподілу функціонування громад, що знаходяться у зоні бойових дій чи під окупацією, або на території, де бойові дії не ведуться.

Ключові слова: територіальна громада, органи місцевого самоврядування, послуги, соціальні послуги, воєнний стан.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-85-93

Постановка проблеми. Державна значимість захисту населення та територій від військової агресії Російської Федерації зазначена Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 в якому визначено коло питань щодо удосконалення нормативного правового регулювання в галузі забезпечення територіальної захищеності критично важливих і потенційно небезпечних об'єктів. Разом з тим велику відповідальність щодо забезпечення сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану було покладено саме на органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси відповідних територіальних громад. Саме територіальні громади в прифронтових зонах

перші взяли на себе удар повномасштабної війни. Від обстрілів постраждали та страждають багато сіл, селищ, міст, житлових будівель та цивільної інфраструктури, не говорячи про втрати серед населення. Через це органи місцевого самоврядування зіштовхнулися з багатьма викликами та проблемами воєнного стану.

Безумовно, територіальні громади і далі продовжують функціонувати в рамках визначених повноважень та надавати необхідну допомогу місцевим жителям та біженцям. Завдяки миттєвій реакції з боку державних органів довелось запровадити та здійснити певні заходи, необхідні для оборони та захисту територіальних громад та населення. Але через недостатню готовність держави до війни і досі існують певні проблеми, які намагаються вирішити як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі питанням розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану приділяють досить багато уваги. Серед таких науковців-управлінців, які займаються розробкою цього питання, можна виокремити: Ю.В. Сорока, Я.П. Павлович-Сенета, Н.Я. Лепіш, А.В. Миколук, Є. Гречівський та ін. У працях перерахованих правознавців аналізуються правові засади та практика функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, розглядаються реальні виклики для територіальних громад, які виникли через війну та надаються практичні рекомендації щодо подолання кризових ситуацій в межах територіальних громад.

Досягнення вказаних вчених, безумовно, не вичерпують той масив досліджень щодо вказаної теми. Ситуація на фронті кожен день змінюється, статус територіальних громад по всій державі також нестабільний, деякі території стають окупованими, деякі знову підіймають український прапор. Через це перед кожною територіальною громадою постають нові виклики та нові проблеми, які вимагають негайного вирішення. Саме тому обрана тема дослідження потребує нового детального розгляду.

Мета статті полягає в аналізуванні розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану а також виявленні проблем функціонування органів місцевого самоврядування в сучасних політичних та економічних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняне законодавство сучасної України надає територіальним громадам широкі повноваження в рамках здійснення місцевого самоврядування. Так, Конституція України гарантує територіальним громадам право самостійно вирішувати питання місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (Конституція України, 1996, ст.140). До того ж, в рамках здійснення децентралізаційної реформи Кабінетом Міністрів України був затверджений новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, внаслідок чого сформовано 1469 територіальних громад з високим рівнем інституційної та фінансової автономії. Саме це досягнення в період воєнного стану дало змогу органам місцевого самоврядування відповідних громад миттєво вирішувати надскладні завдання та організувати територіальну оборону місцевого населення.

Проаналізувавши чинне законодавство та наукові праці, слід зазначити, що поняття «територіальна громада» означає природно сформовану сукупність людей, які постійно проживають, працюють або володіють рухомим чи нерухомим майном у межах відповідного села, селища чи міста, що є самостійною адміністративно-територіальною одиницею, сплачують місцеві податки і збори, пов'язані між собою системою стійких зв'язків і можливістю вирішувати питання місцевого значення у сфері соціально-економічного, адміністративного, культурного розвитку, а також є власниками спільного комунального майна, яким територіальна громада розпоряджається на власний розсуд.

Для подальшого розгляду теми важливо також визначитися з тим, які повноваження мають територіальні громади у рамках вирішення питань місцевого

значення. Відповідно до ст. 143 Конституції України територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

- а) управляють майном, що є у спільній комунальній власності;
- б) затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання;
- в) забезпечують проведення місцевих референдумів;
- г) затверджують та контролюють місцеві бюджети;
- г) встановлюють місцеві податки і збори;
- д) утворюють, контролюють діяльність, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації та установи;
- е) вирішують інші питання місцевого значення (Конституція України, 1996, ст.143).

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України значно змінило звичний режим функціонування державних структур, в тому числі органів місцевого самоврядування як найбільш наближеного до громадян рівня публічної адміністрації. Відповідно до п. 19 ст. 92 Конституції виключно законами України визначається правовий режим воєнного стану (Конституція України, 1996, ст.92). У відповідності з цим Верховна Рада України 12.05.2015 р. прийняла Закон «Про правовий режим воєнного стану», згідно із яким воєнний стан тлумачиться як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці (Закон України Про правовий режим воєнного стану, 2015). Безумовно, російське вторгнення є прямою загрозою національній безпеці та територіальній цілісності нашої держави.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, суттєво вплинув на функціонування органів місцевого самоврядування. Територіальні громади перші відчули на собі удар військової агресії та змушені були швидко реагувати на виклики сьогодення, адже ворог обстрілює цивільне населення, житлові будинки, об'єкти критичної інфраструктури, залишає людей без світла, тепла, води. Варто зауважити, що місцеве самоврядування завдяки проведеним децентралізаційним реформам фактично підтвердило спроможність і готовність служити, виконуючи свою місію на користь громадам. Можна побачити, що на територіях України, які зазнали бойових дій, саме представники місцевого самоврядування надали необхідну допомогу цивільному населенню.

Однак, як зазначає голова правління Центру політико-правових реформ Ігор Коліушко, територіальні громади, як і Україна загалом, не були достатньо підготовлені до війни. Мобілізаційні плани, яких вимагало законодавство, практично не реалізовувалися, так як більшість посадових осіб від початку війни не знали, що робити і куди звертатись. Тобто план дій на випадок війни, що повинен бути прописаний в мобілізаційних планах для кожного органу влади, до кінця опрацьований не був, і це викликало багато запитань від представників місцевого самоврядування на початку війни (Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану).

Але поступово органи державної влади почали реагувати та виправляти прогалини на законодавчому та виконавчому рівнях. Загальна тенденція цих змін була спрямована на посилення керованості у всіх адміністративно-територіальних одиницях. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на час дії воєнного стану Президент може ухвалити рішення про створення на території України тимчасові державні органи — військові адміністрації (Закон України Про правовий режим воєнного стану, 2015, ст.4). Мета їх створення полягає у забезпеченні дії Конституції і законів України, охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечення разом із військовим командуванням впровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки.

Працівниками таких органів стають люди, що раніше працювали в державних адміністраціях, військовослужбовці, представники правоохоронних органів та служб цивільного захисту.

Указом Президента України від 24.02.2022 року було створено 24 військових адміністрації по всій території України. Варто зазначити, що військові адміністрації виконують повноваження державних та військових органів влади. На деокупованих територіях України, як наприклад Харківської та Херсонської областей, першочерговим завданням місцевої влади є забезпечення життєдіяльності громад, надання необхідної допомоги, налагодження надання адміністративних послуг. Через те, що органи місцевого самоврядування можуть не мати необхідну кількість голосів для ухвалення необхідних рішень, саме військові адміністрації відновлюють дієздатність звільнених громад (Павлович-Сенета, Лепіш, 2022, с. 213).

Інколи, у визначених в законодавстві випадках, військова адміністрація виконує функції відповідного органу місцевого самоврядування. Це можливо, наприклад, у випадку саморозпуску, самоусунення або просто невиконання повноважень органами місцевого самоврядування.

Тобто в основному військова адміністрація не позбавляє повноважень органів місцевого самоврядування, які продовжують функціонувати далі та активно співпрацюють з військовими адміністраціями та військовим командуванням, а за потреби виконують додаткові повноваження. Такий підхід дозволив в короткий термін організувати оборону населених пунктів, оперативно доносити актуальну інформацію до населення.

Але створення єдиного підходу до розмежування повноважень місцевих рад на всій території України не зовсім відповідає вимогам війни, адже це не дає змоги реагувати на потреби територій, що знаходяться під окупацією, та ускладнює вирішення питань місцевими радами тих територіальних громад, на яких бойові дії не ведуться (Сорока, 2022, с. 20).

Зараз всю територію України можна поділити на три зони:

- а) територіальні громади, на яких бойові дії не ведуться;
- б) територіальні громади, які знаходилися під окупацією та на яких велися бойові дії, але зараз ці території визволили;
- в) територіальні громади, на яких активно ведуться бойові дії та які знаходяться під окупацією.

Очевидно, що виходячи з різної ситуації на вказаних територіях, політика діяльності повинна також враховувати ці особливості. Відповідно, концентрація повноважень від органів місцевого самоврядування до військових адміністрацій повинна підлаштовуватись під реальні події на території громади. Так, наприклад, на прифронтових територіях треба встановити більш жорсткий режим централізованого керівництва для впровадження заходів воєнного стану, ніж на територіях, де не ведуться бойові дії.

На сьогодні Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» не містить положень про розподіл функціонування громад, що знаходяться у зоні бойових дій чи під окупацією, або на території, де бойові дії не ведуться.

Попри активну фазу війни в Україні продовжується законодавча робота щодо налагодження механізмів функціонування органів місцевого самоврядування. Так, Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період

дії воєнного стану». Закон розширює компетенцію сільських, селищних, міських голів та надає їм одноособові повноваження з прийняття рішень щодо:

- а) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених будівельних споруд;
- б) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій;
- в) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними для життя людей;
- г) передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби ЗСУ та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану;
- г) створення установ для надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- д) боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями;
- е) поводження з небезпечними відходами (Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану, 2022).

Важливо розглянути зміни повноважень органів місцевого самоврядування у податковій сфері. 24.03.2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану». Відповідно до цього Закону у період дії воєнного стану тимчасово не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях та за об'єкти житлової нерухомості, що стали непридатними для проживання у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації (Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану, 2022).

Також відбулися зміни у сфері надання соціальних послуг органами місцевого самоврядування. Зокрема, 14.04.2022 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». Відповідно до цього Закону місцеві структурні підрозділи з питань соціального захисту населення мають право самостійно приймати рішення щодо надання екстрено соціальних послуг у разі наявності загрози життю чи здоров'ю в умовах воєнного стану. Серед таких послуг можна назвати консультування, надання притулку, натуральна допомога, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, транспортні послуги тощо (Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, 2022).

Одним із викликів для органів місцевого самоврядування стала робота із внутрішньо переміщеними особами. Особливо це стосується найбільш спокійних регіонів біля кордону із Польщею, Угорщиною, Румунією, Молдовою, Словаччиною. Для ефективного налагодження роботи із зазначеними особами було забезпечено реєстрацію відповідного статусу ВПО, видачу довідок, розміщення та роздачу гуманітарної допомоги, оформлення виплат тощо.

Окремої уваги потребує питання функціонування органів місцевого самоврядування територіальних громад, що опинилися під окупацією. Міністерство реінтеграції наказом від 17.11.2022 р. затвердило оновлений перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення бойових дій, або які перебувають в оточенні чи під окупацією (Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ і

тих, що в оточенні, 2022). Це територіальні громади Донецької (66), Харківської (56), Дніпропетровської (10), Луганської (37), Запорізької (64), Херсонської (49), Миколаївської (26), Сумської (19), Чернігівської (4) областей. Загалом у переліку 331 громада.

Для роз'яснення конкретного алгоритму дій в умовах окупації Офіс підтримки реформи децентралізації Мінрегіону ініціював створення спеціальної правової групи, яка підготувала роз'яснення щодо можливих дій і рішень в умовах окупації. Так, наприклад, органам місцевого самоврядування тимчасово окупованих територій рекомендується проаналізувати інформацію, яка розміщена на їх офіційних ресурсах та закрити доступ до тих даних, які ворог може використати (містобудівна документація, дані земельних ділянок тощо) (Органам місцевого самоврядування радять закрити інформацію на час війни).

Ще одним вагомим досягненням територіальних громад, які опинилися під окупацією, стала організація центрів підтримки для переселенців з окупованих територій. Одним із прикладів такої громади є Маріупольська міська рада. Маріуполь став одним із епіцентрів подій на початку війни, жодне місто не зазнало стільки руйнувань і втрат під час блокади. Міський голова Маріуполя Вадим Бойченко організував мережу центрів підтримки маріупольцям «Я-Маріуполь» по всій території України. В таких центрах люди мають змогу отримати гуманітарну, юридичну, медичну та психологічну підтримку. Центри «Я-Маріуполь» об'єднують волонтерів, міжнародних партнерів, представників бізнесу, юристів задля однієї мети — повернення маріупольців до життя.

Варто також зазначити позитивну практику підтримки органами місцевого самоврядування різноманітних ініціатив від громадських організацій, волонтерських організацій, громадських проєктів, метою яких є всебічна підтримка життєдіяльності громад в умовах воєнного стану. Такими ініціативами є, наприклад, проєкт «Сади Перемоги», що спрямований на ефективне використання українцями та громадами доступних земельних ділянок і спрямування всіх ресурсів на вирощування різноманітних харчових продуктів задля недопущення продовольчої кризи в Україні. Також сюди варто віднести програму «Будуємо Україну Разом», за якою українські волонтери долучаються до відбудови зруйнованих чи пошкоджених від військових дій будівель.

Зростає підтримка українських колег від органів місцевого самоврядування інших країн-союзників. Так, за ініціативи Ради Європи була створена онлайн платформа для підтримки українських міст Cities4Cities, за допомогою якої проводиться збір потреб та пропозицій від органів місцевого самоврядування та здійснюється ефективна допомога задля їх вирішення.

Висновки. За час повномасштабної війни на території України органи місцевого самоврядування всіх територіальних громад показали достатньо високий рівень згуртованості та миттєвого реагування на виклики сьогодення. Всебічна співпраця з військовими адміністраціями, громадськими організаціями та волонтерами допомагає органам місцевого самоврядування швидко організовувати територіальну оборону, надавати необхідну допомогу місцевому населенню, ліквідувати наслідки обстрілів та підтримувати життєдіяльність територіальних громад. В основному такі позитивні показники, незважаючи на те, що країна в повній мірі не була готова до війни, стали можливими завдяки вдало проведеним у 2014-2021 роках децентралізаційній реформі, яка значно розширила повноваження місцевих органів щодо вирішення питань місцевого значення.

Органи законодавчої та виконавчої влади в рамках своєї компетенції досі продовжують забезпечувати належне функціонування органів місцевого

самоврядування. Приймаються нові закони, постанови, укази, розпорядження щодо правового регулювання питань територіальних громад. Але потрібне подальше вдосконалення законодавчої бази і прийняття нових положень, наприклад, щодо розподілу функціонування громад, що знаходяться у зоні бойових дій чи під окупацією, або на території, де бойові дії не ведуться.

Бібліографічний список

- Конституція України*: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.01.2023 р.).
- Про правовий режим воєнного стану*: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 11.01.2023 р.).
- Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. Розмова з Ігорем Коліушком. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5ak-Hf6-pUQ>. (дата звернення 12.01.2023 р.).
- Павлович-Сенета Я. П., Лепіш Н. Я., 2022. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 209-214. Ужгород: Ужгородський національний університет.
- Сорока Ю.В., 2022. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану: досвід України 2022 року. Магістерська робота (281 «Публічне управління та адміністрування»). Український католицький університет. Кафедра державного управління; Наук. кер.: к.ю.н. Городиський І. 69 с. Львів: УКУ.
- Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану*: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20> (дата звернення 13.01.2023 р.).
- Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану*: Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20> (дата звернення 13.01.2023 р.).
- Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях*: Закон України від 14.04.2022 № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20> (дата звернення 13.01.2023 р.).
- Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ і тих, що в оточенні (станом на 10.11.2022 р.). *МінРеінтеграції*. URL: <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-i-tyh-shcho-v-otochenni-3> (дата звернення 14.01.2023 р.).
- Органам місцевого самоврядування радять закрити інформацію на час війни. Офіційний сайт реформи децентралізації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14615> (дата звернення 15.01.2023 р.).

References

- Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 11.01.2023 r.). [Constitution of Ukraine: the law dated June 28, 1996] (in Ukraine).

- Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (data zvernennia 11.01.2023 r.). [About the legal regime of martial law: the law dated May 12, 2015] (in Ukraine).
- Mistseve samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu. [Local self-government under martial law] Rozmova z Ihorem Koliushkom. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5ak-Hf6-pUQ> (data zvernennia 12.01.2023 r.). (in Ukraine).
- Pavlovych-Seneta Ya. P., Lepish N. Ya., 2022. Terytorialni hromady v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: administratyvno-pravove zabezpechennia ta osoblyvosti funktsionuvannia. [Territorial communities in the conditions of martial law in Ukraine: administrative and legal support and peculiarities of functioning]. Analychno-porivnialne pravoznavstvo. № 4. S. 209-214. Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. (in Ukraine).
- Soroka Yu.V., 2022. Mistseve samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu: dosvid Ukrainy 2022 roku. [Local self-government under martial law: the experience of Ukraine in 2022.]. Mahisterska robota (281 «Publichne upravlinnia ta administruvannia»). Ukrainyskyi katolytskyi universytet. Kafedra derzhavnoho upravlinnia; Nauk. ker.: k.iu.n. Horodyskyi I. 69 s. Lviv: UKU. (in Ukraine).
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20> (data zvernennia 13.01.2023 r.). [On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the civil service and local self-government during the period of martial law: the law dated May 12, 2022] (in Ukraine).
- Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20> (data zvernennia 13.01.2023 r.). [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law: the law dated March 24, 2022] (in Ukraine).
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh: Zakon Ukrainy vid 14.04.2022 № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20> (data zvernennia 13.01.2023 r.). [On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the provision of social services in the event of the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine or some of its localities: the law dated April 14, 2022] (in Ukraine).
- Onovleno aktualnyi perelik hromad u raionakh boiovykh dii, na TOT i tykh, shcho v otochenni (stanom na 10.11.2022 r.). [Updated the current list of communities in the areas of hostilities, on the TOT and those in the surrounding area]. MinReintehratsii. URL: <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-i-tyh-shcho-v-otochenni-3> (data zvernennia 14.01.2023 r.). (in Ukraine).
- Orhanam mistsevoho samovriaduvannia radiat zakryty informatsiiu na chas viiny. [Local self-government bodies are advised to close information during the war]. Ofitsiyni sait reformy detsentralizatsii vlady. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14615> (data zvernennia 15.01.2023 r.). (in Ukraine).

Стаття надійшла до редакції 08.05.2023

Y. Kamardina
K. Chinchin

DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article examines the development of territorial communities in the conditions of martial law, real challenges for territorial communities that have arisen due to the war, and provides practical recommendations for overcoming crisis situations within territorial communities. The role of local self-government bodies in solving these problems is shown.

The article examines already implemented measures regarding organizational and legal assistance by local self-government bodies to displaced persons and considers the prospects of further implementation of measures on social protection of the population in the event of a threat to life or health under martial law.

On the basis of the conducted scientific analysis of the development of territorial communities under martial law, the authors express their own proposals aimed at ensuring the operation of the Constitution and laws of Ukraine, protecting the rights and freedoms of man and citizen, ensuring, together with the military command, the implementation and implementation of measures of the legal regime of martial law, defense, civil protection, public order and security.

It is noted that the territorial communities, which have become more efficient thanks to the municipal reform, demonstrate stability even in war conditions. The primary task of local authorities is to ensure the livelihood of communities, provide the necessary assistance, and establish administrative services.

It was emphasized that territorial communities under martial law must rationally use available financial, material, personnel and other resources, as well as identify and attract their reserves in order to meet current needs, the needs of internally displaced persons, the development of the territory and military logistics, and the formation of the competitiveness of territorial communities in future.

It is concluded that there is a need for further improvement of the legislative framework and the adoption of new provisions, for example, regarding the distribution of the functioning of communities located in the war zone or under occupation, or in the territory where hostilities are not taking place.

Keywords: *territorial community, local self-government bodies, services, social services, martial law.*

УДК 347.962

О. О. Косиця
В. В. Волік

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ СУДІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу практики європейських судових систем щодо застосування до судді такого критерію як доброчесність. Окремо розкрито та опрацьовано теоретичні здобутків науковців щодо змістовного наповнення таких морально-етичних категорій, які увійшли в правовий обіг та національне правове поле як добросовісність та доброчесність. Вибір та актуальність теми обумовлюється критикою та незадовільним станом справ в контексті численних реформ у сфері правосуддя в нашій державі та амбітних цілей досягнення європейської правової та судової культури.

Встановлено, що умовою незалежності суду та здійснення правосуддя з дотриманням принципу верховенства права є доброчесність судді. В той же час визначено, що доброчесність є законодавчо встановленим критерієм кваліфікаційного оцінювання судді Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді.

Проаналізовано Рекомендації щодо оцінювання суддів, розроблені Європейською мережею судових рад у 2019 році та наведено основні положення, які стосуються систем оцінки суддів та відповідно судів в європейських судових системах. В ході дослідження порівняльного аналізу відбору, оцінювання та просування суддів: поточні критерії та методологія, що використовуються в ЄС та за його межами, встановлено, що компетентність доброчесності (здатність протистояти неправомірному впливу, дотримання професійної етики тощо) є типовим критерієм, закріпленим в законодавстві зарубіжних держав. Виявлено, що в країнах, які нещодавно пройшли або проходять судову реформу, існує тенденція встановлювати дуже високі та дуже детальні вимоги (критерії) для відбору, оцінювання та просування по службі суддів, але менша увага приділяється методології перевірки цих вимог, що спонукає зосередити увагу в майбутніх дослідженнях на конкретних методологіях та інструментах, які дозволяють зрозуміти, як приймаються рішення про те, чи відповідає особа цим вимогам, наприклад доброчесності.

На підставі аналізу наукових підходів щодо застосування таких морально-етичних категорій як добросовісність та доброчесність в праві зроблено висновок, що вони повною мірою відображають завдання суду при здійсненні правосуддя та є як окремою вимогою (компетентністю), так і дороговказом для судді під час виконання своїх обов'язків.

Ключові слова: незалежність суду, оцінювання роботи суду, критерії оцінювання, реформування системи правосуддя, доброчесність, добросовісність.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-94-100

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах наближення законодавства України до права ЄС актуальним постає питання удосконалення методології оцінювання органів публічної влади взагалі та системи правосуддя зокрема. Це обумовлено критикою та незадовільним станом справ в контексті численних реформ у сфері

правосуддя в нашій державі та амбітних цілей досягнення європейської правової та судової культури. В той же час системна оцінка судових систем включає в себе оцінку професійної діяльності суддів, яка здійснюється на підставі різних критеріїв.

Суддівська доброчесність є найпершою передумовою ефективності, дієвості та неупередженості національних судових систем. Вона тісно пов'язана з поняттям незалежності суду, яка забезпечує доброчесність, а та, у свою чергу, посилює незалежність. Суддівська доброчесність набуває сьогодні все більшої ваги в контексті численних нападів на судову систему (Documents of the Consultative Council of European Judges, 2020, с. 868). Враховуючи, що однією з глобальних проблем сучасного світу є корупція, а тому боротьбі з нею в будь-якій країні має приділятися значна увага та розроблятися ефективні заходи протидії цьому негативному явищу (Reznik at al., 2019) саме критерій доброчесності публічного службовця, в тому числі судді, викликає найбільший інтерес та занепокоєність в умовах реформування судової влади в Україні з урахуванням кращих європейських практик.

Метою наукової статті є аналіз практики європейських судових систем щодо застосування до судді такого критерію як доброчесність та опрацювання теоретичних здобутків науковців щодо змістовного наповнення означеної категорії.

Європейською мережею судових рад у 2019 році в Римі було проведено семінар, мета якого полягала в сприянні доступу до справедливих і неупереджених судів, за результатом якого розроблено Рекомендації щодо оцінювання суддів (Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019). Цією європейською інституцією розроблено мінімальні судові стандарти та відповідні показники в окремих сферах як інструмент для самооцінки судових систем. Незалежно від специфіки кожної системи оцінювання професійної діяльності суддів, основними цілями системи оцінювання професійної діяльності є: забезпечити професійну якість суддів з метою покращення послуг, які судові системи надають громадянськості; розвиток навичок суддів, включаючи безперервне навчання, якщо це видається необхідним з огляду на результати оцінювання; покращити мотивацію та задоволеність суддів у розвитку своєї професійної діяльності.

Загалом в Європі існує дві системи оцінювання суддів, поділ яких впливає зі старих і встановлених правових систем у порівнянні з нещодавно створеними в Європі. Перша група систем є дуже формальною, закріпленою юридично та має наслідки для суддів, які оцінюються. У деяких випадках результати оцінювання оприлюднюються або вони є у відкритому доступі для суддів. Інша група систем оцінки суддів передбачає менше можливостей для звільнення суддів, які показують низький результат. У більшості країн звіти про оцінку можуть мати офіційний або неформальний характер та використовуються для прийняття будь-якого рішення щодо просування по службі.

У небагатьох країнах участь фахівців юридичних спеціальностей (не суддів) у процесі оцінки сприймається як позитивна. Люди, які не є судьями, наприклад науковці, можуть бути вільнішими у висловленні своєї думки, оскільки вони не відчувають тиску з боку колег і мають тенденцію бути суворішими. Зустрічі, в яких беруть участь судді та адвокати, є хорошим інструментом для роздумів. Цікавою передовою практикою також є зустріч групи певних зацікавлених сторін (тобто жертв певних злочинів) із судьями, які розглядають ці справи, щоб поділитися тим, що вони пережили під час судового розгляду, і як це можна покращити. У більшості країн орган оцінки складається із суддів, обраних своїми колегами. В іншому випадку, гарантії для виключення неналежного впливу повинні діяти, наприклад, на другому рівні процесу оцінювання. Що стосується критеріїв, процесу і наслідків оцінювання, то більшість систем використовують як якісні, так і кількісні критерії для оцінки роботи судді, дотримуючись певного балансу. Критерії

якості мають переважати, водночас поважаючи незалежність судової влади. У деяких системах кількість виконаної роботи розглядається як якісний аспект. В той же час, необхідно також враховувати критерії чесності суддів (Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019).

Щодо критерію чесності, то ймовірно йде мова про доброчесність, яка є одним з критеріїв кваліфікаційного оцінювання судді за національним законодавством. Так, згідно зі статтею 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кваліфікаційне оцінювання проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями, а саме: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність (Верховна Рада України, 2016 № 1402-VIII).

Порівняльні дослідження показують, що країни, які прагнуть до прозорості, сформувавши різноманітні критерії для суддів, які використовуються іноді лише в процедурах відбору, іноді в процесі відбору, оцінювання або у просуванні по службі, якими є:

- професійна компетентність (здатність писати мотивовані рішення, здатність належним чином вести судовий процес тощо);
- особиста компетентність (здатність вирішувати, працювати в умовах стресу, відкритість до нових технологій тощо);
- соціальні та комунікаційні компетенції (здатність до посередництва, повага до сторін, здатність вести, здатність пояснювати себе тощо);
- компетентність доброчесності (здатність протистояти неправомірному впливу, дотримання професійної етики тощо);
- інші факультативні набори компетенцій (наприклад, соціальна активність судді, спритність навчання) (The portrait of a judge, 2021, с. 5).

Розглянемо теоретичні засади категорії доброчесність з метою розуміння, що законодавець вкладає у дане поняття, враховуючи, що більшість європейських судових систем використовують як якісні, так і кількісні критерії для оцінки роботи судді та в цілому системи правосуддя, та додатково звертають увагу на чесність судді.

За тлумаченням словника староукраїнської мови XIV-XV ст. «доброчесність» є рівнозначним з лексемами «цнота» та «чеснота» (Гринчишин, 1978, с. 125). Інший словник української мови подає поняття «доброчесність», як властивість за значенням «доброчесний». Висока моральна чистота, чесність (Білодід, 1970-1980, с. 326). Виходячи з визначень, наданих у словнику основою доброчесності є чесність та моральність. Складність полягає в об'єктивній юридичній оцінці по суті філософських категорій.

Дослідниця О.О. Томкіна (2014, с. 70) в ході характеристики принципів публічної влади дійшла висновку, що категорія «доброчесність» належить до фундаментальних категорій науки етики, відображає суб'єктивну форму моралі та означає результат виявлення у поведінці особистості певних стійких позитивних моральних якостей. В той же час, на її переконання у найзагальнішому вигляді доброчесність публічної влади має означати високоморальну характеристику представників цієї влади, діяльність яких спрямована на досягнення добра (блага) як для кожної окремої людини, так і суспільства в цілому.

Інший фахівець у галузі права С.В. Ківалов (2012, с. 11) наголошує, що буквально значення новітнього принципу доброчесності в інституті державної служби трактується як «моральна якість» і «чеснота», проте визначає його «як спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та його відмову від приватних інтересів під час здійснення своїх службових повноважень». Автор суттєво розширює

його змістовне навантаження шляхом розкриття категорії добродетель через патріотизм, шанобливість, сумлінність, працьовитість, дисциплінованість, гідність, вдячність, милосердя, щирість, відповідальність.

Поняття добродетельності є усталеним поняттям у національному правовому полі та вживається як один із принципів діяльності органів публічної адміністрації, включаючи систему правосуддя та безпосередньо суддів.

В той же час дотичною до досліджуваної морально-етичної категорії є добросовісність. За критерієм змістовного наповнення принцип добросовісності як і принцип добродетельності відноситься до морально-етичних принципів (Криворучко, 2016, с. 71).

О.О. Бакалінська (2013, с. 83) розуміє принцип добросовісності як моральну відповідальність особи за свої дії та форму реалізації морального обов'язку особистості перед іншими, державою та суспільством. Дослідник С.В. Прийма (2013, с. 19) характеризує добросовісність як загальнолюдську чесноту, котра сприяє підвищенню і покращенню соціальної комунікації та дозволяє суб'єктам повністю довіряти один одному через взаємні очікування діяти чесно і надійно. Цікавим видається надане ним визначення, що добросовісним є діяння, вчинене за доброю совістю, тобто таке, що здійснюється з повною концентрацією фізичних та інтелектуальних сил і не залишає після себе негативних, «тяжких» вражень (Прийма, 2013, с. 22).

В контексті застосування до судді як критерія оцінювання такої категорії як добросовісність доречно і влучно застосовувати формулювання, надане професором А.С. Довгерт (2007). На його переконання особа є добросовісною, коли вона діє без умислу завдання шкоди іншій особі, а також не допускає легковажності (самовпевненості) та недбалості по відношенню до можливого завдання шкоди. Сутність принципу добросовісності ґрунтується на моральних стандартах; вірності зобов'язанням, повагу прав інших суб'єктів, обов'язок порівняння власних та чужих інтересів, унеможливлення заподіяння шкоди третім особам; впевненості у тому, що моральні засади поведінки беруться до уваги, що кожний враховує їх у своїй поведінці; єдності позитивних помислів і прагнень особи з її поведінкою (Погребняк, 2007, с. 14-15); справедливості, чесній поведінці, розумним стандартом чесного ведення справ, порядності, розумністю, порядною поведінкою, загальним етичним сенсом, духом солідарності, суспільними стандартами справедливості, а також з фактичною чесністю; методі, який дозволяє забезпечити гармонію, баланси приватних та суспільних інтересів (Павленко, 2009, с. 63-65); обов'язку за певних обставин проявляти турботу й обачність щодо прав та інтересів інших учасників правовідносин, та сумлінно виконувати узяті на себе зобов'язання (Тобота, 2011, с. 97).

Загальний висновок щодо законодавчої бази щодо відбору, оцінювання та просування по службі суддів полягає в тому, що в країнах, які нещодавно пройшли або проходять судову реформу, існує тенденція встановлювати дуже високі та дуже детальні вимоги (критерії) для відбору, оцінювання та просування по службі суддів, але менша увага приділяється методології перевірки цих вимог, що може викликати сумніви щодо об'єктивності процедур. Тому фокус майбутніх досліджень має бути зосереджений на конкретних методологіях та інструментах, які дозволяють зрозуміти, як приймаються рішення про те, чи відповідає особа цим детальним вимогам (наприклад, як вимірюється «чесність» і як переконатися, що ці процедури є прозорими і недискримінаційними за своєю природою) (The portrait of a judge, 2021).

Висновки. Аналіз наукових підходів щодо застосування таких морально-етичних категорій як добросовісність та добродетельність в праві дає підстави стверджувати, що вони повною мірою відображають завдання суду при здійсненні правосуддя та є як окремою вимогою (компетентністю) так і дороговказом для судді під час виконання

своїх обов'язків. Узагальнена практика зарубіжних країн свідчить, що доброчесність є одним із критеріїв оцінювання при відборі судді на посаду або просуванні по службі. В той же час фахівці з питань судових реформ звертають увагу, що розробка об'єктивної та зрозумілої методології оцінки суддів є не менш важливою, ніж висування високих та детальних вимог (критеріїв) до представників правосуддя.

Бібліографічний список

- Бакалінська, О. О., 2013. Теоретичні засади застосування категорії добросовісності в конкурентному праві України. *Право і суспільство*, 6, с. 81–85.
- Довгерт, А. С., 2007. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. *Університетські наукові записки*, 2 (22), с. 83–89.
- Закон України Про судоустрій і статус суддів № 1402-VIII, 2016. *Відомості Верховної Ради України*, 31, стор. 7, Ст. 545. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 09.05.2023)
- Ківалов, С. В., 2012. Принципи державної служби в новому Законі «Про державну службу». *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*, 68, с. 7–16. Одеса : Юрид. л-ра.
- Криворучко, І. В., 2016. Класифікація принципів адміністративної процедури та її застосування наукою державного управління. В: О. І. Дацій, заг.ред. *Наук. вісн. Акад. муніцип. упр. : зб. наук. пр. Серія “Управління”*, 1, с. 64–74. К. : АМУ.
- Павленко, Д.Г., 2009. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях. Кандидат юридичних наук. Дисертація. АПН України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ.
- Погребняк, С., 2007. Втілення принципу добросовісності в праві. *Вісник Академії правових наук України*, 2 (49), с. 13–24.
- Прийма, С. В., 2013. Принцип добросовісності тлумачення права. *Юрист України*, 1 (22), с. 17–24.
- Словник староукраїнської мови XIV–XV ст., 1978. Укл.: Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В.Л. Карпова, І.М. Керницький, Л.М. Полюга, Р.Й. Керста, М.Л. Худаш. К.: Наукова думка. Т. 2. 592 с.
- Білодід, І. К. та ін. (ред.), Словник української мови: в 11 т., 1970–1980 / за ред. . К.: Наук. думка, Т. 2. 552 с.
- Тобота, Ю. А., 2011. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві. Кандидат юридичних наук. Дисертація. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків.
- Томкіна, О. О., 2014. Принцип доброчесності державної влади: постановка проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України*, 1 (76), с. 65–74.
- Comparative analysis on selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in EU and beyond, 2021. Project No. 2018-1-0662. *The portrait of a judge*. Lithuania. Доступно: <https://judgeportrait.eu/2021/07/01/comparative-analysis-on-selection-evaluation-and-promotion-of-judges-current-criteria-and-methodology-used-in-eu-and-beyond/> (дата звернення 09.05.2023)
- Documents of the Consultative Council of European Judges. Документи Консультативної ради європейських суддів, 2020. Упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Дециденді», 940 с.
- Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019. *Standards for the evaluation and irremovability of judges* (Rome, 2019, December 5–6). ENCJ. Доступно: <https://www.encj.eu/node/256> (дата звернення 09.05.2023)
- Reznik, O., Shendryk, V., Zapototska, O., Popovich, E. and Pochtovy, M., 2019. The features

of e-declaration as an effective tool to prevent corruption. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 22, pp. 1–6.

References

- Bakalinska, O.O., 2013. Teoretychni zasady zastosuvannya katehorii dobrosovisnosti v konkurentnomu pravi Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 81-85.
- Comparative analysis on selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in EU and beyond, 2021. Project No. 2018-1-0662. The portrait of a judge. Lithuania. URL: <https://judgeportrait.eu/2021/07/01/comparative-analysis-on-selection-evaluation-and-promotion-of-judges-current-criteria-and-methodology-used-in-eu-and-beyond/> (data zvernennia 09.05.2023)
- Documents of the Consultative Council of European Judges. Dokumenty Konsultatyvnoi rady yevropeiskykh suddiv, 2020. Uporiad. A. O. Kavakin. 3-tie vyd., dopov. Kyiv : Vydavnychi Dim «Ratio Detsidendi», 940 s.
- Dovhert, A.S., 2007. Diia pryntsyphu verkhovenstva prava u sferi pryvatnoho prava. *Universytetski naukovy zapysky*. № 2 (22). S. 83-89.
- Kivalov, S.V., 2012. Pryntsyphu derzhavnoi sluzhby v novomu Zakoni «Pro derzhavnu sluzhbu». Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. prats, 68. p. 7–16. .Odesa : Yuryd. l-ra,
- Kryvoruchko, I.V., 2016. Klasyfikatsiia pryntsyphu administratyvnoi protsedury ta yii zastosuvannya naukoiu derzhavnoho upravlinnia. *Nauk. visn. Akad. munitsyp. upr. : zb. nauk. pr. Seriia “Upravlinnia” / za zah. red. O.I. Datsiia. K. : AMU. Vyp. 1. S. 64-74.*
- Pavlenko, D.H., 2009. Pryntsyphu dobrosovisnosti v dohovirnykh zoboviazanniakh. Kandydat yurydychnykh nauk. Dysertatsiia. APN Ukrainy. Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva. Kyiv.
- Pohrebniak, S., 2007. Vtilennia pryntsyphu dobrosovisnosti v pravi. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2 (49). S. 13-24.
- Pryima, S.V., 2013. Pryntsyphu dobrosovisnosti tлумachennia prava. *Yuryst Ukrainy*. № 1 (22). S. 17-24.
- Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019. Standards for the evaluation and irremovability of judges (Rome, 2019, December 5 - 6). ENCJ. URL: <https://www.encj.eu/node/256> (data zvernennia 09.05.2023)
- Reznik, O., Shendryk, V., Zapototska, O., Popovich, E., Pochtovyi, M. 2019. The features of e-declaration as an effective tool to prevent corruption. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Arden Vol. 22. P. 1-6.
- Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st., 1978. Ukl.: D.H. Hrynchyshyn, U.Ia. Yedlinska, V.L. Karpova, I.M. Kernytskyi, L.M. Poliuha, R.I. Kersta, M.L. Khudash. K.: Naukova dumka. T. 2. 592 s.
- Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t., 1970–1980 / za red. I. K. Bilodid ta in. K.: Nauk. dumka, T. 2. 552 s.
- Tobota, Yu.A., 2011. Pryntsyphu spravedlyvosti, dobrosovisnosti i rozumnosti u tsyvilnomu pravi. Kandydat yurydychnykh nauk. Dysertatsiia. Natsionalnyi universytet «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Kharkiv.
- Tomkina, O.O., 2014. Pryntsyphu dobrochesnosti derzhavnoi vlady: postanovka problemy. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1 (76). S. 65–74.
- Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv № 1402-VIII, 2016. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, №31, stor.7, St.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (data zvernennia 09.05.2023)

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023

O. Kosytsia
V. Volik

JUDICIAL INTEGRITY AS A CRITERION FOR EVALUATION THE WORK OF COURTS IN UKRAINE

The article analyzes the practice of European judicial systems regarding the application of such a criterion as integrity to a judge. The author also analyzes the theoretical achievements of scholars regarding the content of such moral and ethical categories which have entered the legal circulation and the national legal field as good faith and integrity. The choice and relevance of the topic is due to the criticism and unsatisfactory state of affairs in the context of numerous reforms in the field of justice in our country and the ambitious goals of achieving the European legal and judicial culture.

The author establishes that a condition for judicial independence and administration of justice in compliance with the rule of law is the integrity of a judge. At the same time, it is determined that integrity is a legally established criterion for the qualification assessment of a judge by the High Qualification Commission of Judges of Ukraine with a view to determining the ability of a judge (candidate for the position of a judge) to administer justice in a relevant court.

The article analyzes the Recommendation of the European Network of Councils for the Judiciary workshop on the evaluation of judges and provides the main provisions relating to judicial evaluation systems and, accordingly, courts in European judicial systems. In the course of the study of comparative analysis of the selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in the EU and beyond, the author establishes that integrity competence (ability to resist undue influence, adherence to professional ethics, etc.) is a typical criterion enshrined in the legislation of foreign countries. It is found that in countries that have recently undergone or are undergoing judicial reform, there is a tendency to establish very high and very detailed requirements (criteria) for the selection, evaluation and promotion of judges, but less attention is paid to the methodology for verifying these requirements, which prompts future research to focus on specific methodologies and tools that allow us to understand how decisions are made on whether a person meets these requirements, such as integrity.

Based on the analysis of scientific approaches to the use of such moral and ethical categories as good faith and integrity in law, the author concludes that they fully reflect the tasks of the court in the administration of justice and are both a separate requirement (competence) and a guide for a judge in the performance of his or her duties.

Key words: *court independence, court performance evaluation, evaluation criteria, justice system reform, integrity, good faith.*

УДК 347.66

Ю. О. Заїка

ЗМІНА ЧЕРГОВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ ЯК ВИЯВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Статтю присвячено дослідженню такого правового явища як справедливість, що характеризує суспільні відносини у сфері спадкування. Розкрито поняття та зміст принципу справедливості, співвідношення справедливості з іншими засадами приватного права, вплив принципу справедливості на формування інститутів спадкового права, зокрема, спадкування за законом, поділу спадщини, перерозподілу спадщини.

Доведено, що у вітчизняному цивільному праві категорія справедливості виступає як обов'язкова складова термінологічного звороту «справедливість, добросовісність, розумність».

Черговість отримання спадщини спадкоємцями за законом побудована на поєднанні засад: а) родинності, б) сімейності, в) відносин утримання.

Проте побудована абстрактна модель черговості у конкретному випадку може не відповідати особливостям взаємовідносин у конкретній сім'ї чи родині, міграція значної частини населення, зміна постійного місця проживання, виконання військового обов'язку і, як наслідок, окреме проживання членів сім'ї зумовлює потребу переглянути встановлену черговість спадкування за законом.

Встановлену у законі черговість спадкування може бути змінено: а) спадкоємцями у договірному порядку; б) за рішенням суду.

На підставі аналізу диспозиції статті 1259 Цивільного кодексу України автор робить висновок про існування у законодавстві чотирьох самостійних моделей зміни черговості одержання права на спадкування. Три таких моделі є договірними, оскільки підставою їх формування є домовленість спадкоємців, а одна – судовою, оскільки коло спадкоємців за законом змінюється на підставі рішення суду.

Доведено, що спадкоємці не можуть змінити черговість спадкування за договором, якщо у спадкодавця має народитися дитина – спадкоємець першої черги, оскільки договір про зміну черговості буде зменшувати частку дитини у спадщині.

Розглянуто обставини, за наявності яких суд може змінити черговість одержання права на спадщину. Визначено зміст понять «опікувалася», «матеріальна допомога», «тривалий час», «безпорадний стан» – як умова зміни черговості права на спадщину за рішенням суду.

Ключові слова: справедливість, спадкування, черги спадкоємців, договір про зміну черговості, зміна черговості спадкоємців судом.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-101-107

Постановка проблеми та її актуальність. Однією із базових правових категорій є принцип справедливості. Проголошуючи справедливість серед загальних засад, якими необхідно керуватися, законодавець вважає, що всі правові норми повинні містити ідеї справедливості. У вітчизняному цивільному праві категорія справедливості виступає як обов'язкова складова термінологічного звороту «справедливість, добросовісність, розумність». Інститути спадкового права побудовані на засадах справедливості, що забезпечує належне функціонування механізму універсального правонаступництва, який опосередковує перехід спадщини від спадкодавця до спадкоємців як єдиного цілого.

Принцип справедливості знаходить своє втілення і у черговості спадкування за законом. Проте реалії воєнного часу роз'єднують найрідніших і найближчих людей, і зоб'єктивних причин родичі не завжди можуть надати допомогу тим, хто її потребує.

Метою дослідження є з'ясування правової природи інституту спадкування за законом, зокрема, можливості зміни черговості.

Основними завданнями дослідження є: визначення законодавчих моделей зміни черговості одержання права на спадщину; виявлення особливостей укладання договору про зміну черговості в умовах воєнного часу; встановлення особливої ролі нотаріуса, як гаранта дійсності договору і його справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свої міркування щодо передумов, процедури, порядку та правових наслідків зміни черговості при спадкуванні, висловлювали низка вітчизняних цивілістів, зокрема, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, С. Я. Фурса, А. В. Гончарова, О. П. Печений, О. Є. Рябоконт та інші фахівці. Проте практика реалізації цього законодавчого положення зумовлює потребу осмислення і перегляду основних концептуальних положень згаданої інституції.

Виклад основного матеріалу. Спадкування як правовий інструмент історично забезпечувало справедливий баланс приватних і публічних інтересів у сфері майнового обороту. Виняток становить період дії сумнозвісних декретів Раднаркому УРСР від 11 березня 1919 р. та 21 березня 1919 р. «Про скасування спадкування» (Заїка, 2007, с. 35). Для вітчизняного спадкового права характерна соціальна спрямованість його норм, намагання надати додаткові гарантії захисту соціально незахищених особам. Принцип справедливості знаходить своє відображення у правових нормах, які визначають підстави спадкування: за заповітом і за законом. Кожна дієздатна особа може визначити долю набутого нею за життя майна та належних їй прав. Спадкоємцем за заповітом може бути призначена будь-яка фізична чи юридична особа, територіальна громада, держава. За відсутності заповіту законодавець формує коло спадкоємців за законом на засадах соціальної справедливості.

Принцип справедливості яскраво виявляється і у праві окремої категорії осіб на обов'язкову частку спадщини, і у послідовності закликання спадкоємців за законом, і у підставах усунення від спадщини негідних спадкоємців.

Справедливість є сутністю інституту обов'язкової частки спадщини, який являє собою своєрідну межу між вільним волевиявленням заповідача і невтручанням держави в приватне життя з одного боку, і матеріальною підтримкою близьких спадкодавцю осіб, які потребують допомоги та суспільною мораллю з іншого.

Принцип справедливості знайшов свій вираз і у нормах спадкового права, присвяченим, так званим, негідним спадкоємцям. Формальна належність особи до кола спадкоємців за законом не завжди є підставою для спадкування. Так, зокрема, відповідно до ст. 1224 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого із можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя.

Черговість отримання спадщини спадкоємцями за законом побудована на органічному поєднанні засад: а) родинності, б) сімейності, в) відносин утримання, тому право на спадщину законодавець надає, перш за все, найріднішим і найдорожчим для спадкодавця особам.

Визначене законодавством коло спадкоємців за законом, зазвичай, задовольняє більшість і спадкодавців і спадкоємців, проте особливості взаємовідносин у конкретній сім'ї чи родині, особливі історичні умови сьогодення, міграція значної частини населення, зміна постійного місця проживання у зв'язку з військовою агресією, виконання військового обов'язку зумовлює окреме проживання близьких членів сім'ї,

об'єктивні труднощі воєнного часу зумовлюють потребу переглянути встановлену черговість спадкування за законом.

При спадкуванні за законом вітчизняний законодавець бере до уваги родинні і сімейні засади при визначенні п'яти черг спадкоємців і встановлює черговість, починаючи від найближчих і найдорожчих до спадкодавця осіб – батьків, дітей, подружжя (Заїка, 2022, с. 10). Проте побудована абстрактна модель черговості у конкретному випадку може і не відповідати волі спадкодавця або засадам справедливості. Так спадкоємці першої черги, які закликаються до спадщини, можуть бути забезпеченими особами, а спадкоємець другої черги, який права на одержання спадщини не набуває, міг втратити житло в умовах воєнного часу. Між спадкодавцем і спадкоємцем подальшої черги могли існувати особливо близькі відносини. Спадкоємці першої черги могли бути позбавлені можливості здійснювати належне піклування на спадкодавцем і тягар утримання було покладено на спадкоємця подальшої черги.

Встановлену у законі черговість спадкування за законом може бути змінено: а) спадкоємцями у договірному порядку; б) за рішенням суду.

Спадкоємці за законом за погодженням між собою можуть відійти від послідовності закликання до спадкування і надати можливість отримати спадщину особам подальшої черговості або ж відійти від принципу рівності часток спадкоємців за законом. Якщо раніше ця можливість обґрунтовувалась лише доктриною спадкового права, як положення, що впливало із загальних засад цивільного законодавства, то при останній кодифікації цивільного законодавства ця наукова ідея вперше знайшла легальне закріплення у ст. 1259 ЦК України.

Сутність такого договору полягає у тому, що заінтересовані спадкоємці погоджуються на зменшення власних часток в інтересах спадкоємців наступних черг (Фурса (ред.), 2023, с. 339). Тобто, за конкретних обставин спадкоємці, які закликаються до спадкування, вважають справедливим долучити до спадкування і спадкоємців іншої черги, які формально права на спадкування не набули.

Аналіз диспозиції статті 1259 ЦК України дає підстави стверджувати, що законодавцем запропоновано чотири самостійні моделі зміни черговості одержання права на спадкування із яких три є договірними, а одна судова. У першій моделі спадкоємець, якого «підтягнули» до спадкування договором, спадкує разом із спадкоємцями, які закликаються до спадкування, не є стороною договору, а виступає, як третя, зацікавлена особа. За наступною моделлю договір укладається між спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, та спадкоємцем, якого вони включають до свого складу. І, нарешті, можна вважати, що договір укладатимуть суто ті спадкоємці, які заінтересовані в ньому і бажають цього. Насамперед, це спадкоємці, які тим самим зменшують свою частку у спадщині, та спадкоємець, який разом з ними буде спадкувати. З наведених моделей найбільш прийнятним нам видається третій варіант (Спасибо-Фатєєва, (ред.), 2009, с. 456).

Щодо судової моделі, то вона за своєю природою є імперативною, оскільки побудована на підставі рішення суду, що задовольнив позовну заяву спадкоємця за законом про зміну черговості, оскільки він тривалий час піклувався про спадкодавця.

За своєю спрямованістю і за змістом стаття 1259 ЦК України відображає дух справедливості, який повинен панувати у нормах закону. Звичайна порядність, людяність не потребує винагороди чи заохочення (Гриняк (ред.), 2020, с. 456).

Істотною умовою договору про зміну черговості одержання права на спадкування є домовленість про предмет договору, що є його суттю. Контрагенти повинні дійти до згоди щодо особи, яка набуватиме право на спадкове майно. Визначити, щодо якого спадкового правонаступництва укладається договір, зазначити особу спадкодавця, особу спадкоємця, час і місце відкриття спадщини. Основна вимога до змісту договору про зміну черговості

одержання права на спадкування – він не повинен порушувати прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині. Тобто, внаслідок домовленості не може бути зменшена обов'язкова частка або частка спадкоємця, який не приймає участь у такій угоді. У випадку, коли до кола спадкоємців, які висловили бажання укласти договір про перерозподіл спадщини, згодом може долучитися новий спадкоємець (спадкоємці), зокрема, коли дружина спадкодавця вагітна, такий перерозподіл спадщини буде неможливим.

Законним представником такого нового спадкоємця буде виступати його мати, якій ст. 177 Сімейного кодексу України надає право управляти майном дитини, тобто, здійснювати дії, спрямовані на збереження такого майна, використання за призначенням та одержання доходу. Відповідно до ч. 6 ст. 203 ЦК України правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Контроль за правами дитини за таких обставин покладається на органи опіки та піклування. Якщо внаслідок укладення договору частка підопічного у спадщині зменшується, то мати дитини чи законний представник не повинні укладати такий договір чи давати згоду на його укладення, оскільки це не може не суперечити майновим інтересам підопічного.

Відмова від спадкового майна, яке належить дитині, на користь іншої особи, не може вважатися правочином в її інтересах. В цьому випадку спадкоємці, які вирішили «по-справедливому» розподілити спадкове майно, можуть набути його у власність і, ставши власниками безоплатно, передати ті чи інші речі особі, яку мали намір «підтягнути» до кола спадкоємців за законом.

За загальним правилом межею, яка дозволяє спадкоємцям укласти договір про зміну черговості, є отримання свідоцтва про спадщину. Після отримання свідоцтва статус спадкоємців змінюється, вони стають власниками, а правова категорія «спадщина» перетворюється у правову категорію «майно, яке особи набули у власність на підставі спадкування». І вже як власники майна особи можуть укласти відповідні договори (дарування, безоплатного користування тощо) з особою, яка на їх думку, була обділена спадковим майном.

При посвідченні договору про зміну черговості нотаріус повинен, зокрема, ознайомити його учасників з наслідками укладання такого договору та вказати в договорі розмір частки, що належить спадкоємцям до і після залучення до спадкування наступного по черзі спадкоємця (Zinkevich, 2021, p. 456).

Добросовісність і уважність нотаріуса до формування змісту такого договору стане запорукою його дійсності і унеможливить його оспорювання у майбутньому.

За правовою природою договір про зміну черговості одержання права на спадкування є *фидуціарним*, тобто, являє собою особливий вид довірчого договору, оскільки передбачає виникнення правовідносин між особами, які пов'язані між собою родинними чи сімейними зв'язками, і впевненість таких осіб у порядності контрагентів і спонукає укласти договір.

Чи може бути укладений договір про зміну черговості після закінчення шестимісячного строку на прийняття спадщини? Оскільки прямої відповіді на це питання ст. 1259 ЦК не містить, ми вважаємо можливим застосувати за аналогією положення ст. 1272 ЦК України «Наслідки пропущення строку для прийняття спадщини».

Законодавець повинен не створювати перешкоди спадкоємцям, а сприяти їм у захисті законних прав та інтересів. Якщо після закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини спадкоємці за законом у межах розумного строку виявлять бажання змінити черговість спадкування, оскільки такий договір не може порушувати права

спадкоємців, які такого бажання не виявили, то і перешкод для укладання такого договору не повинно існувати (Заїка, 2011, с. 40).

Коло осіб, які можуть набути право на спадщину, може бути розширено і судом. Так, за рішенням суду право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, що має право на спадкування, може одержати особа, яка є спадкоємцем наступних черг, за умови, що вона протягом тривалого часу:

- опікувалася;
- матеріально забезпечувала;
- надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який був у безпорадному стані внаслідок похилого віку, тяжкої хвороби чи безпорадного стану.

Поява такої норми викликана об'єктивною необхідністю. Якщо певна особа, зокрема, далекий родич спадкодавця, опікується над ним, останній завжди може врахувати це і «віддячити» піклувальнику, згадавши його у заповіті. Проте, як свідчить нотаріальна практика, на жаль, зустрічаються непоодинокі випадки, коли найближчі родичі спадкодавця ухиляються від виконання своїх юридичних і моральних обов'язків, і догляд над спадкодавцем здійснюють інші родичі – сестра, тітка або зовсім сторонні по відношенню до нього люди. Найближчі родичі спадкодавця можуть бути позбавлені можливості надавати відповідний догляд спадкодавцю в силу обставин об'єктивного характеру – виїзду за межі країни, перебування на військовій службі тощо.

Спадкодавець же не позбавлений можливості переглянути встановлений законодавцем порядок спадкування за законом і висловити свою волю в заповіті в силу того, що він визнаний у встановленому порядку недієздатним чи в силу похилого віку, психічного розладу позбавлений можливості адекватно сприймати оточуюче (Заїка, 2004, с. 13). Саме цими обставинами і зумовлена поява норми, яка надає суду право за позовом зацікавленої особи змінити черговість отримання спадщини за законом. Проте суд може задовольнити позовні вимоги лише за наявності всіх визначених законом умов, більшість яких, на жаль, є оціночними, і залежать певною мірою від світогляду судді.

Так під поняттям «опікувалася» необхідно розуміти надання звичайних послуг особі, яка перебуває в безпорадному стані і потребує сторонньої допомоги: закупівлі продуктів, приготування їжі, прибирання квартири, прання білизни, ремонту побутової техніки, проведення прогулянок тощо. Поняття «матеріально забезпечувала» необхідно слід розуміти як надання безпосередньо грошової допомоги, яка є основним засобом до існування, так і витрати, пов'язані із оплатою комунальних послуг, придбанням медикаментів, особистих речей, протезуванням особи тощо.

Щодо поняття «тривалий час» – то це типове оціночне поняття і його зміст залежить від конкретних обставин справ. У ст.1265 ЦК України особа може набути статус утриманця, якщо вона *не менш як п'ять років* отримувала матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом до існування. Проте у цьому випадку йдеться про надання права на спадкування сторонній особі, яка не пов'язана із спадкодавцем родинними чи сімейними зв'язками.

На нашу думку такий строк опікування повинен складати не менше року. Тобто, повинно йтися не про разові, нетривалі за часом милосердні вчинки, а постійну, цілеспрямовану допомогу особі, яка перебуває у безпорадному стані в силу інвалідності, немічності чи у стані психічного розладу. Суд повинен взяти до уваги, що до кола спадкоємці потрапляє не стороння особа, а спадкоємець за законом, тобто, кровний родич спадкодавця віддаленої черги.

Висновки.

Зміна черговості одержання права спадкування як у договірному порядку, так і на підставі рішення суду, є свідченням здійснення у сфері спадкування таких загальних

положень приватного права як справедливість, добросовісність та розумність, та зараджуватиме утвердженню загальнолюдської моралі у суспільстві.

Водночас, передбачена у законодавстві можливість зміни черговості одержання права на спадкування сприятиме виконанню формальними спадкоємцями за законом своїх юридичних і моральних обов'язків по відношенню до спадкодавця, оскільки негідність їх поведінки може стати підставою для зменшення частки спадщини або усунення від спадкування.

Бібліографічний список

- Гриняк, А. Б., Кот, О. О. та Пленюк, М. Д. (ред.), 2020. *Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин: монографія*. Київ: НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України.
- Заїка, Ю. О., 2004. Зміна черговості при спадкуванні за законом за новим Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право*, 7, с. 12–14.
- Заїка, Ю. О., 2007. *Спадкове право в Україні: Становлення та розвиток: монографія*. 2-е вид. К.: КНТ.
- Заїка, Ю. О., 2011. Реалізація принципу справедливості при зміні черговості спадкоємців за законом. *Юридична наука*, 2, с. 38–44.
- Заїка, Ю. О., 2022. Європеїзація спадкового законодавства України: напрями і кроки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*, 23–24, с. 7–16.
- Спасибо-Фатєєва, І. В., (ред.), 2009. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12: Спадкове право. Харків: ФОП Колісник А. А.
- Фурса, С. Я. (ред.), 2023. *Нотаріальний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про нотаріат*. Київ: Алерта.
- Zinkevich, Y., 2021. The content of agrttments on section of inheritanct in Ukrain. *Visegrad Journal on Human Rights*, 1, p. 316–320.

References

- Fursa, S. Ya. (ed.), 2023. Notarial'nyy protses: teoriya i praktyka. Kontseptsiyi vchenykh z udoskonalennya zakonodavstva pro notariat [Notarial process: theory and practice. Concepts of scientists on improving legislation on notary]. Kyiv: Alerta (in Ukraine).
- Hrynyak, A., Kot, O. and Plenyuk, M. (eds.), 2020. *Onovlennyya dohovirnoho rehulyuvannya pryvatnopravovykh vidnosyn [Update of the contractual regulation of private law relations]* Kyiv: NDI pryvat. prava i pidpryyemnytstva im. akad. F. H. Burchaka NAPrN Ukrayiny (in Ukraine).
- Spasybo-Fatyeyevoya, I. V., (ed.), 2009. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar (poyasnennya, tлумachennya, rekomendatsiyi z vykorystanniam pozytsiy vyshchyykh sudovykh instantsiy, Ministerstva yustytsiyi, naukovtsiv, fakhivtsiv). T. 12: Spadkove pravo [Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary (explanations, interpretations, recommendations using the positions of higher courts, the Ministry of Justice, scientists, specialists)]. Kharkiv: FOP Kolisnyk A. A. (in Ukraine).
- Zaika, Y. O., 2004. Zmina poryadku spadkuvannya za zakonom z hidno z novym Tsyvil'nym kodeksom Ukrayiny [Change in order of inheritance under the law under the new Civil Code of Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 7, s. 12–14. (in Ukraine).
- Zaika, Y. O., 2007. *Spadkove pravo v Ukrayini: Stanovlennya ta rozvytok [Inheritance law in Ukraine: Formation and development]*, 2nd ed. Kyiv: KNT (in Ukraine).

- Zaika, Y. O., 2011. Realizatsiya pryntsyphu spravedlyvosti pry zmini cherhovosti spadkoyemtsiv za zakonom [Implementation of the principle of justice when changing the succession of heirs according to the law]. *Yurydychna nauka*, 2, s. 38–44 (in Ukraine).
- Zaika, Y. O., 2022. Yevropeyzatsiya spadkovoho zakonodavstva Ukrayiny: napryamy i kroky. [Europeanization of inheritance legislation of Ukraine: directions and steps]. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu*, 23–24, s. 7–16. (in Ukraine).
- Zinkevich, Y., 2021. *The content of agrttments on section of inheritanct in Ukrain*. *Visegrad Jornal on Human Rights*, 1, p. 316–320.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

Zaika Y.

CHANGING THE SEQUENCE OF INHERITANCE BY LAW AS A MANIFESTATION OF SOCIAL JUSTICE

The article is devoted to the study of such a legal phenomenon as justice, which characterizes social relations in the sphere of inheritance. The concept and content of the principle of justice, the relationship of justice with other principles of private law, the influence of the principle of justice on the formation of institutions of inheritance law, in particular, inheritance by law, division of inheritance, redistribution of inheritance, are revealed. It has been proven that in domestic civil law, the category of justice acts as a mandatory component of the terminological phrase "justice, good faith, reasonableness".

The succession of inheritance by heirs by law is based on a combination of principles: a) kinship, b) household, c) maintenance relations. However, the constructed abstract model of succession in a specific case may not correspond to the peculiarities of relationships in a specific family or household, migration of a significant part of the population, change of permanent residence, performance of military duty and, as a result, separate residence of family members necessitates the need to review the established order of inheritance by law.

The order of inheritance established by law can be changed: a) by the heirs in a contractual manner; b) by court decision.

Based on the analysis of the disposition of Article 1259 of the Civil Code of Ukraine, the author concludes that there are four independent models of changing the order of receiving the right to inheritance in the legislation. Three of these models are contractual, since the basis for their formation is the agreement of the heirs, and one is judicial, since the circle of heirs by law changes based on a court decision.

It has been proven that the heirs cannot change the sequence of inheritance according to the contract, if the testator will soon have a child born who is the heir of the first rank, because the contract on changing the sequence will reduce the child's share in the inheritance.

Circumstances under which the court can change the sequence of obtaining the right to inheritance are considered. The meaning of the terms "looked after", "material support", "long time", "helpless state" is determined - as a condition for changing the succession of the right to inheritance by court decision.

Key words: *justice, inheritance, order of heirs, agreement on change of order of succession, change of order of heirs by the court.*

УДК 342.72.12

М. В. Старинський

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЯК ПРЕДСТАВНИКА ЖИТЕЛІВ ВІДПОВІДНОГО СТАРОСТИНСЬКОГО ОКРУГУ

Стаття присвячена дослідженню правової природи повноважень старости як представника жителів відповідного старостинського округу. На підставі аналізу наукових досліджень автор доводить, що існування органів місцевого самоврядування є невід'ємною традицією нашої держави. На сьогодні в Україні первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. При цьому представницькими органами первинних суб'єктів є сільські, селищні, міські ради. Представництво жителів окремих громад об'єктивується у інституті старости як посадовій особі місцевого самоврядування.

Автором проведений аналіз чинного законодавства України і доведено, що повноваження старости мають представницьку природу. Зокрема автор дослідив особливості правової природи закріпленої компетенції старости. Він, на підставі системного аналізу закріплених повноважень старости поділив їх на п'ять груп: а) повноваження направлені на безпосереднє представництво інтересів членів громад в місцевих органах влади; б) повноваження направлені на надання безпосередньої допомоги жителям територіальної громади; в) повноваження направлені на фінансове забезпечення реалізації прав та інтересів жителів територіальної громади; г) повноваження направлені на організацію виконання рішень місцевих органів влади та контроль за їх виконанням; д) повноваження на забезпечення реалізації власних повноважень. Автором доводиться, що переважна більшість з повноважень які входять у виділені групи направлена на забезпечення інтересів жителів територіальної громади, що, відповідно, свідчать про їх представницьку природу.

Ключові слова: *міське самоврядування, місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування, староста, компетенція.*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-108-115

Постановка проблеми та актуальність. Існування України як незалежної та демократичної держави на сучасному етапі її розвитку направлене на забезпечення прав і свобод людини і громадянина та формування такого суспільства, в якому будуть гарантуватись ці права і свободи.

Одним з напрямків розвитку нашої держави, що направлений на забезпечення прав і свобод всіх громадян, які проживають на її території стало реформування місцевого самоврядування, яке об'єктивувалось у процесах децентралізації влади та передання повноважень на місця. Як результат, територіальні громади отримали широкі повноваження та фінансові ресурси для свого більш інтенсивного розвитку.

Також слід вказати на те, що важливою складовою проведених реформ стало формування більш потужних та спроможних об'єднаних територіальних громад. При цьому був запроваджений досить дієвий механізм представництва інтересів жителів всієї громади, а саме функціонування обраного голови, депутатського корпусу та старости. При цьому досить новим інститутом стали саме старости які забезпечують право жителів населених пунктів які увійшли до об'єднаних територіальних громад на місцеве самоврядування та отримання належних адміністративних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існування інституту старости, як представника жителів старостинського округу, було предметом дослідження представників юридичної науки. Зокрема, характеристика інституту старости як нової організаційної форми місцевого самоврядування була здійснена І.М. Алмаші, М.М. Алмаші (Алмаші, 2021), І.В. Дробуш (Дробуш, 2014); окремі аспекти історичного розвитку цього інституту були розглянуті у роботах В.І. Ключевського (Ключевський, 2019), В.В. Ладиченко, Ю.П. Максименко (Ладиченко, 2019); на правові проблеми запровадження інституту старости звертав увагу В.І. Стреляний (Стреляний, 2020); окремі аспекти посадових обов'язків старости знайшли своє висвітлення в роботі О.В. Роговенко (Роговенко, 2019). Разом з цим розкриттю питань правового статусу старости як представника старостинського округу практично не приділялось належної уваги.

Мета і завдання дослідження. Враховуючи зазначене **метою** нашої статті є дослідження інституту як нової форми місцевого самоврядування, а **завданням** – дослідження правового статусу старости як представника жителів старостинського округу та виявлення природи його повноважень.

Виклад основного матеріалу. З нашої точки зору для чіткого усвідомлення ролі і функціоналу старости як нової форми місцевого самоврядування слід звернути увагу на становлення цього інституту. За свідченнями науковців на території нашої держави місцеве самоврядування з'явилося ще у середні віки і на початковому етапі мало вигляд окремих спроб міського самоврядування, що надавалось Магдебурзьким правом, потім частково зберігалось у часи козацької республіки (XV – XVII ст.) (Антоненко, 2021, с. 48). Після Переяславської Ради в 1654 році, в силу різних політичних причин, головною з яких було бажання Російської імперії поневолити український народ, місцеве самоврядування на території України занепало. Цей занепад продовжувався до протягом наступних трьох століть з періодичними спробами поновлення самоврядування, зокрема в 1917-1919 роках. Відродження національного поняття місцевого самоврядування лише в березні 1990 року після обрання депутатів Верховної Ради Української РСР та місцевих Рад народних депутатів (Ключевський, 2019, с. 106). Відродженню місцевого самоврядування в Україні передувала чергова спроба підвищення ролі рад як місцевих органів державної влади шляхом удосконалення їх структури. Відповідно до рішень союзних органів, ухвалених упродовж 1989–1990 рр., поряд з виконкомом та їх головами стали обиратися президії і голови рад (Батанов, 2001, с. 64).

Разом з цим, початок реального відродження місцевого самоврядування в Україні поклали «Декларація про державний суверенітет України» (Декларація про державний суверенітет України, 1990) і прийнятий Закон УРСР від 7 грудня 1990 р. (на сьогодні втратив чинність) «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР і місцеве самоврядування» (Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР і місцеве самоврядування, 1990). Подальше становлення інституту місцевого самоврядування відбулося з прийняттям Конституції України (Конституції України, 1996), в рамках якої було закріплено конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні. Також слід звернути увагу на те, що в 1997 році наша держава ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування (Європейська хартія місцевого самоврядування, 1985), що стало головним вектором розвитку місцевого самоврядування на наступні періоди.

В 2014 році, після початку реформи державної влади та її децентралізації в Україні відбулися зміни, які кардинально вплинули на місцеве самоврядування. Зокрема на місцевий рівень були передані значні повноваження щодо управління справами громад. І саме в цей період почали з'являтися пропозиції щодо запровадження інституту старости (Ключевський, 2019, с. 103), а також дискусії щодо доцільності існування цього

інституту (Дробуш, 2014, с. 12). Дискусії відбувались навколо компетенції цього інституту та його функціоналу. Разом з цим, враховуючи процеси створення територіальних громад шляхом об'єднання декількох населених пунктів, питання забезпечення прав громадян об'єднаних територіальних громад стало тією причиною, яка допомогла запровадженню цього інституту. І в подальшому практика його функціонування довела доцільність цього запровадження.

На сьогодні інститут старости закріплений у Законі України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року зі змінами і доповненнями на 13 грудня 2022 року (Закон України Про місцеве самоврядування. 1997).

Досліджуючи правовий статус старости як представника старостинського округу слід зазначити, що місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Воно здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. Стаття 6 цього Закону визначає, що первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. При цьому представницькими органами первинних суб'єктів є сільські, селищні, міські ради. Ці ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України та законами України. Разом з цим питання представництва жителів окремих громад об'єктивується у інституті старости як посадовій особі місцевого самоврядування.

З'ясування природи старости як представника жителів відповідного старостинського округу вимагає звернути увагу на його правовий статус та повноваження. Досліджуючи правовий статус старости як представника жителів відповідного старостинського округу, звернемо увагу на процедуру затвердження особи на цю посаду. Це дасть нам можливість сконцентруватись на витоках повноважень старости їх особливостях та природі.

Відповідно до ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу. Старостинський округ утворюється відповідною сільською, селищною, міською радою у складі одного або декількох населених пунктів (крім адміністративного центру територіальної громади), на території якого (яких) проживає не менше 500 жителів. При утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток таких старостинських округів та відповідної територіальної громади.

Кандидатура старости вноситься на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) сільським, селищним, міським головою та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського

округу, якщо в результаті громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала таку підтримку у старостинському окрузі.

Таким чином, як показує системний аналіз порядку призначення на посаду старости, особа яка претендує на зайняття цієї посади повинна мати відповідний авторитет у громаді, що проживає у відповідному старостинському окрузі та бути реальним лідером цієї громади. Процедура обговорення і підтримання кандидатури свідчить про реалізацію механізму погодження на безпосереднього представлення інтересів кожного члена громади в місцевих органах влади. У цьому зв'язку варто погодитись з думкою, що головне призначення старости – це забезпечення представництва й захисту інтересів членів місцевих громад в органах місцевого самоврядування (Дробуш, 2014, с. 48). Враховуючи зазначене, можемо говорити про те, що посада старости має представницьку природу.

Розкривати представницьку природу старости варто вказати, що в практичному аспекті, особа яка обрана на цю посаду працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету - у виконавчому комітеті ради. Порядок організації роботи старости визначається Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», іншими законами України, а також Положенням про старосту, що затверджується відповідними радами.

Повноваження старости визначаються ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також Положенням про старосту відповідної ради. Аналіз Положень про старосту які прийняті різними місцевими радами в Україні доводить, що закріплені в положеннях повноваження практично повністю дублюють статтю закону. Як приклад можна навести Положення про старосту Сумської міської територіальної громади, що затверджене рішенням Сумської міської ради «Про затвердження Положення про старосту Сумської міської територіальної громади» від 23 вересня 2020 року № 7365-МР (Рішенням Сумської міської ради Про затвердження Положення про старосту Сумської міської територіальної громади, 2020).

Аналіз закріплених згаданою статтею повноважень старости дає можливість виділити такі їх блоки як:

1. Повноваження направлені на безпосереднє представництво інтересів членів громад в місцевих органах влади:

а) уповноважений сільською, селищною, міською радою, яка його затвердила, діяти в інтересах жителів відповідного старостинського округу у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;

б) має право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій та виконавчого комітету з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу

в) бере участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій з правом дорадчого голосу. Бере участь у засіданнях виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради.

2. Повноваження направлені на надання безпосередньої допомоги жителям територіальної громади:

а) сприяє жителям відповідного старостинського округу у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також у поданні відповідних документів до зазначених органів. За рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради надає адміністративні послуги та/або виконує окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг (у разі утворення такого центру);

б) сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному старостинському окрузі.

3. Повноваження направлені на фінансове забезпечення реалізації прав та інтересів жителів територіальної громади:

а) бере участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу;

б) вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб;

в) бере участь у підготовці проектів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу.

4. Повноваження направлені на організацію виконання рішень місцевих органів влади та контроль за їх виконанням:

а) бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням;

б) бере участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу;

в) бере участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного старостинського округу та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про результати такого контролю.

5. Повноваження на забезпечення реалізації власних повноважень:

а) отримує від виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень.

Варто вказати, що місцеві ради, враховуючи особливості територіальних громад і їх об'єднань, можуть закріплювати і інші повноваження, реалізація яких не суперечать чинному законодавству проте є необхідними для максимального забезпечення реалізації прав та законних інтересів жителів відповідної територіальної громади.

Разом з цим, системний аналіз повноважень у виділених групах дає можливість стверджувати, що переважна більшість повноважень мають представницьку природу і направлена на безпосередню реалізацію прав та інтересів жителів територіальної громади.

Таким чином, враховуючи викладене можемо зробити наступні висновки.

Існування органів місцевого самоврядування є невід'ємною традицією нашої держави. На сьогодні в Україні первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. При цьому представницькими органами первинних суб'єктів є сільські, селищні, міські ради. Представництво жителів окремих громад об'єктивується у інституті старости як посадовій особі місцевого самоврядування. Системний аналіз повноважень старости, закріплених в чинному законодавстві, дає можливість виділити в їх складі п'ять груп, переважна більшість з яких направлена на забезпечення інтересів жителів територіальної громади, що, відповідно, свідчать про їх представницьку природу.

Бібліографічний список

- Антоненко, В. О., 2007. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Монографія. В: В. В. Кравченко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов (заг. ред.). К.: Атіка.
- Алмаші, І. М., Алмаші, М. М., 2021. Староста в реалізації права на місцеве самоврядування: окремі аспекти законодавчого регулювання. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, 29, с. 10–18
- Батанов, О. В., 2001. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.
- Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1990, N31, ст.429. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
- Дробуш, І.В., 2014. Староста як нова організаційна форма місцевого самоврядування та його участь у реалізації соціальної функції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. №10-2 том. 1. С. 48-51*
- Європейська хартія місцевого самоврядування. *м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний вісник України" від 03.04.2015.* Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
- Кабмін пропонує Раді запровадити посаду сільського старости. 2014. Доступно: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-predlagaet-rade-vvesti-dolzhnost-selskogo-starosty-16062014163800>
- Ключевської, В.І., 2019. Органи місцевого самоврядування в Україні: історичний аспект та нагальні проблеми сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 30 (69) № 6. С. 102-108.*
- Конституція України. 1996, *Відомості Верховної Ради України*, 30, ст. 141. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Ладиченко, В.В., Максименко Ю.П., 2019. Старости як посадові особи системи органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правовий аспект. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. № 2. С. 14.*
- Положення про старосту Сумської міської територіальної громади. Рішення Сумської міської ради «Про затвердження Положення про старосту Сумської міської територіальної громади» від 23 вересня 2020 року № 7365-МР. Доступно: https://smr.gov.ua/images/documents/Rishennia/Sesii/2019/24.04.2019/4993_Pro_Polozenna_pro_starostu_4993-MR_1.doc
- Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1997, № 24, ст.170 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР і місцеве самоврядування. Закон УРСР від 07 грудня 1990 р.. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1991, N 2, ст. 5. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>
- Роговенко, О.В., 2019. До питання про посадові обов'язки старости. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 3, том 2, С. 52-59*
- Стреляний В.І., 2020. Правові проблеми запровадження інституту старости об'єднаної територіальної громади. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС. 548 с.*

References

- Antonenko V. O., 2007. Aktualni problemy stanovlennia ta rozvytku mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: Monohr. / za red. V. V. Kravchenka, M. O. Baimuratova, O. V. Batanova. K.: Atika, 864 s.
- Almashi, I.M., Almashi, M.M., 2021. Starosta v realizatsii prava na mistseve samovriaduvannia: okremi aspekty zakonodavchoho rehuliuвання. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia». Tom 29. S. 10-18
- Batanov, O.V., 2001. Terytorialna hromada – osnova mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. 260 s.
- Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), 1990, N31, st.429.
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
- Drobush, I.V., 2014. Starosta yak nova orhanizatsiina forma mistsevoho samovriaduvannia ta yoho uchast u realizatsii sotsialnoi funktsii. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia. №10-2 tom. 1. S. 48-51
- Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia. m. Strasburh, 15 zhovtnia 1985 roku. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy" vid 03.04.2015.
Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
- Kabmin proponuie Radi zaprovadyty posadu silskoho starosty. 2014.
Dostupno: URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-predlagaet-rade-vvesti-dolzhnost-selskogo-starosty-16062014163800>
- Kliutsevskoi, V.I., 2019. Orhany mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: istorychnyi aspekt ta nahalni problemy sohodennia. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia. Tom 30 (69) № 6. S. 102-108.
- Konstytutsiia Ukrainy. 1996, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, st. 141. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Ladychenko, V.V., Maksymenko Yu.P., 2019. Starosty yak posadovi osoby systemy orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: istoryko-pravovyi aspekt. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 2. S. 14.
- Polozhennia pro starostu Sumskoi miskoi terytorialnoi hromady. Rishennia Sumskoi miskoi rady «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro starostu Sumskoi miskoi terytorialnoi hromady» vid 23 veresnia 2020 roku № 7365-MR. Dostupno: https://smr.gov.ua/images/documents/Rishennia/Sesii/2019/24.04.2019/4993_Pro_Polozenna_pro_starostu_4993-MR_1.doc
- Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1997, № 24, st.170
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ Ukrainskoi RSR i mistseve samovriaduvannia. Zakon URSR vid 07 hrudnia 1990 r.. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), 1991, N 2, st. 5. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>
- Rohovenko, O.V., 2019. Do pytannia pro posadovi oboviazky starosty. Naukovyi visnyk publicznego ta pryvatnoho prava. Vypusk 3, tom 2, S. 52-59
- Starelianyi V.I., 2020. Pravovi problemy zaprovadzhennia instytutu starosty obiednanoi terytorialnoi hromady. Shliakh uspihku i perspektyvy rozvytku (do 26 richnytsi zasnuvannia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav) : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 lystop. 2020 r.) / redkol.: D. V. Shvets (holova), O. M. Bandurka, S. M. Husarov ta in. ; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv : KhNUVS. 548 s.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

M. Starynskyi

**LEGAL NATURE OF AUTHORITIES OF THE STAROSTINY AS A
REPRESENTATIVE OF RESIDENTS OF THE CORRESPONDING STAROSTINY
DISTRICT**

The article is devoted to the study of the legal nature of the authority of the starosta as a representative of the residents of the corresponding starosta district. Based on the analysis of scientific research, the author proves that the existence of local self-government bodies is an integral tradition of our state. Today in Ukraine, the primary subject of local self-government, the main bearer of its functions and powers is the territorial community of a village, town, or city. At the same time, the representative bodies of primary subjects are village, settlement, and city councils. The representation of residents of individual communities is objectified in the institution of the headman as an official of local self-government.

The author analyzed the current legislation of Ukraine and proved that the authority of the headman has a representative nature. In particular, the author investigated the peculiarities of the legal nature of the established competence of the headman. He, on the basis of a systematic analysis of the established powers of the headman, divided them into five groups: a) the powers are directed to the direct representation of the interests of community members in local authorities; b) the powers are directed to providing direct assistance to the residents of the territorial community; c) the powers are directed to the financial support of the realization of the rights and interests of the residents of the territorial community; d) powers are directed to the organization of implementation of decisions of local authorities and control over their implementation; e) authority to ensure the implementation of own authority. The author proves that the vast majority of the powers included in the selected groups are aimed at ensuring the interests of the residents of the territorial community, which, accordingly, testify to their representative nature.

Key words: *local self-government, local authorities, local self-government bodies, headman, competence.*

УДК 378:34

**В. М. Репецький,
М. І. Грабинський**

НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ І ЮРИСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Стаття розглядає проблему відповідності вимог підготовки юристів та юристів-міжнародників в Україні до сучасних тенденцій у підготовці юристів у світі. Автори наголошують, що випускники спеціальності «Міжнародне право» повинні мати більше навичок, ніж випускники зі спеціальності «Право». Однак підходи, визначені владою України, не відповідають тенденціям підготовки юристів у країнах Європи та США. Тому, для забезпечення високої якості підготовки майбутніх юристів та юристів-міжнародників, потрібно враховувати та інтегрувати позитивний зарубіжний досвід.

У цій статті пропонуються конкретні напрями модернізації підготовки юристів та юристів-міжнародників, зокрема: розширення навчальних програм з метою забезпечення більшої практичної спрямованості та зосередження на сучасних тенденціях у праві; впровадження інноваційних методів навчання, таких як онлайн-курси, вебінари та ін.; збільшення практичних занять та стажувань для студентів; інтеграція комп'ютерної грамотності та знання програмування в навчальний процес.

Стаття аналізує зарубіжний досвід підготовки юристів та юристів-міжнародників і наголошує на необхідності врахування цього досвіду в процесі модернізації підготовки в Україні. Детально описуються основні напрями модернізації, зокрема: впровадження інноваційних методів навчання, зміцнення практичної складової підготовки, підвищення рівня викладачів, розвиток науково-дослідницької роботи тощо.

Загалом, стаття пропонує шляхи покращення якості підготовки юристів та юристів-міжнародників в Україні шляхом врахування позитивного зарубіжного досвіду та використання сучасних методів та підходів у навчальному процесі.

Ключові слова: *підготовка юристів, підготовка юристів-міжнародників, вища школа в Україні, модернізація українських юридичних шкіл.*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-116-125

Постановка проблеми. Юрист – це фахівець з фундаментальних та спеціальних правових знань, який вірить і переконаний у виняткове значення права та законності для суспільства. Він вміло використовує юридичний інструментарій для розв'язання юридичних проблем з метою захисту прав та законних інтересів громадян, забезпечуючи національну безпеку України.

Підготовка юристів в наш час є дуже важливим напрямком освіти. Заклади вищої освіти, які займаються підготовкою студентів за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», готують студентів до виконання різних професійних завдань у сфері права.

Стан дослідження проблеми. Проблеми підготовки юристів та юристів-міжнародників в Україні та світі розглядають все частіше багато науковців, серед яких, зокрема, В. Задорожний, В. Буткевич, В. Мицик, І. Войтюк, І. Задерій, М. Міщенко, О. Нагорна, Л. Ніколаєнко, О. Писаревська, Г. Чигрина та ін. Проте сьогодні залишається нерозкритим питання завершеності реформування юридичної освіти, розпочатої одночасно з реформування вищої освіти в 2014 році.

Мета статті полягає у дослідженні питання напрямків модернізації підготовка юристів і юристів-міжнародників з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Незалежно від того, що ці спеціальності відносяться до різних галузей знань, їхні випускники мають спільний значний обсяг фундаментальних компетентностей та навичок, пов'язаних із законодавством та правом. Наприклад, обидва напрямки підготовки передбачають вивчення правових актів, теорії держави та права, трудового права, господарського права, цивільного права, кримінального права та процесуального права, а також міжнародного права та міжнародних відносин.

Можна розмежовувати два основні напрямки у визначенні сутності готовності майбутніх юристів до міжнародної професійної діяльності: функціональний та особистісний. Теоретичне обґрунтування суті та змістовної характеристики готовності до міжнародної професійної діяльності юристів допомагає вирішувати завдання міжнародної підготовки майбутніх фахівців та дозволяє розширити наукове уявлення про засоби та форми міжнародної підготовки фахівців юридичного профілю в умовах вищої освіти (Задерій, 2019, с. 210–212).

Вимога перед випускниками бакалаврату складати тестування з права при вступі до магістратури є додатковим кроком у підготовці майбутніх юристів до професійної діяльності. Це дозволяє оцінити рівень знань та навичок студентів, що дає можливість покращити якість підготовки фахівців у галузі права.

В той же час, тестування з права для випускників обох спеціальностей містить питання з різних галузей національного та міжнародного права. Це може бути корисним для того, щоб випускники з цих спеціальностей мали розширені знання та більш глибоке розуміння різних аспектів законодавства. Проте, можливо, слід враховувати, що окремі галузі права і міжнародне право як особлива система права, яка в певній мірі відрізняється від національного права, можуть вимагати спеціалізованих знань та навичок, які можуть бути важко засвоїти без поглибленої підготовки.

Також, варто згадати, що підготовка юристів не обмежується тільки теоретичними знаннями, а також включає практичні навички, наприклад, роботу з правовими документами, ведення судових процесів, здійснення правового консультування, тощо. Тому, окрім зовнішнього незалежного тестування, можливо було б знайти інші способи оцінки практичних навичок випускників.

Загалом, підготовка юристів є важливим напрямком освіти, а спеціальності 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» є особливими напрямками у цій галузі. Зовнішнє незалежне тестування з права для випускників обох спеціальностей може бути корисним для оцінки рівня їх знань та навичок, проте можливо варто розглянути інші способи оцінки практичних навичок. Слід забезпечити випускникам підготовку, яка відповідала б сучасним вимогам ринку праці та потребам суспільства.

Хоча стандарт вищої освіти зі спеціальності 293 «Міжнародне право» ще не затверджено (Міністерство освіти і науки України, 2023), у проекті стандарту закріплено зокрема наступне: «Об'єктом вивчення є правові відносини, що виникають у процесі здійснення зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також правові відносини з іноземним елементом між органами державної влади та місцевого самоврядування різних держав, фізичними та юридичними особами різних громадянств і юрисдикцій (Міністерство освіти і науки України, 2017)». Таким чином, випускники цієї спеціальності повинні володіти на високому рівні необхідними знаннями у сфері міжнародного публічного та міжнародного приватного права, і як наслідок знати як національне законодавство як України, так й інших держав, вміти здійснювати їх порівняльний аналіз тощо, оскільки

вони часто зустрічаються в практичній діяльності: при здійсненні консульських функцій, застосування сімейного, цивільного, трудового права тощо.

Зрозумілим є також те, що різні спеціальності мають на меті підготовку спеціалістів з різними навичками. Наприклад, спеціальність «Право» спрямована на підготовку юристів, які здебільшого працюватимуть в судах, правоохоронних органах, у юридичних фірмах чи адвокатурі, тоді як спеціальність «Міжнародне право» має на меті насамперед підготовку фахівців, які працюють з правовими актами, що стосуються міжнародних публічних та приватних відносин. Однак національне право мають знати випускники обох спеціальностей, що зумовлює суперечки між вишами щодо необхідного обсягу фундаментальних навчальних дисциплін.

Зокрема, найдавніший спір стосується місця господарського права. Ми погоджуємось з думкою, що ефективність та якість реалізації економічних та правових реформ, процес адаптації та гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, створення сучасного суспільства з ефективною правовою системою, високим рівнем правової культури і верховенством права – все це залежить від стану та розвитку юридичної освіти і науки в Україні. Тому неможливо підготувати кваліфікованого юриста, який задовольнив би вимоги сучасного ринку праці, без визнання господарського права базовою дисципліною. Це сприятиме становленню України як правової, демократичної та соціальної держави (Ніколенко, 2019, с. 73–77). З іншої сторони, важливими є соціально-гуманітарні дисципліни, які спрямовані на формування необхідних загальнолюдських, загальнокультурних та професійних якостей, які є важливими для успішної діяльності майбутнього спеціаліста з правового забезпечення міжнародної правозастосовної практики (Плачинда, 2020, с. 334–336).

Підготовкою юристів-міжнародників займаються чи не всі країни світу, як у представників англо-саксонської правової системи (США, Великобританія, Канада тощо), так і у представників континентальної романо-германської правової системи (Німеччина, Франція, Польща, Україна тощо). Проте розуміння суті та особливостей підготовки ще потребує подальшого обговорення у освітніх та наукових колах в Україні, оскільки деякі колеги-юристи, на жаль, не до кінця розуміють це (Новикова, 2021; Головченко, 2020; Комітет ВР України з питань освіти, науки та інновацій, 2020), і навіть стверджують, що міжнародне право є галуззю національного права.

Також слід зазначити, що віднесення «Міжнародного права» до галузі знань «Міжнародні відносини» є історично виправданим, адже майбутні спеціалісти дипломатичної служби УРСР отримували вузькопрофільну підготовку згідно з наступними навчальними програмами: «Історик-міжнародник», «Юрист-міжнародник», «Міжнародні відносини» та «Міжнародні економічні відносини». Підготовка фахівців в галузі міжнародних відносин була доступна у денній, заочній та вечірній формі навчання (Мищенко, 2021, с. 77–81).

В Україні використання Болонської системи не враховує реальної ситуації в суспільстві та економіці, і має переважно формальний характер. Уряд лише акредитує та ліцензує заклади освіти, але не забезпечує конкретну та ефективну допомогу, та уникає відповідальності за якість підготовки випускників (Попов та Бундак, 2019, с. 126–129).

У зв'язку з тим, що в Україні немає чіткої системи професійної підготовки юристів, є необхідність перебудови системи вищої юридичної освіти. Один із шляхів – модернізація на основі позитивного досвіду інших країн. Оскільки Німеччина є однією з найрозвиненіших держав ЄС з високорозвинутою традицією правничої освіти, то вивчення її досвіду вважається доречним. Особливістю німецької вищої юридичної освіти є відсутність уніфікованої програми навчання за юридичним напрямом через федеративну форму державного устрою. Кожна федеральна земля та університет має

свої вимоги до студентів-юристів, а магістратура розглядається як післядипломна освіта, а не обов'язкова освітня складова, що відрізняється від вітчизняної системи (Стегура, 2020, с. 293–295).

У Польщі особу вважають професійним правником тоді, коли вона має повну юридичну освіту (магістр права), а також пройшла професійне навчання відповідно до своєї спеціалізації та склала фаховий іспит або здобула ступінь доктора права. За виконання цих умов правник може претендувати на такі посади, як суддя, прокурор, адвокат, радник з права, нотаріус, а здобуття ступеня доктора права може замінити післядипломне навчання та складання кваліфікаційного іспиту (Войтюк, 2012).

Французькі вищі навчальні заклади мають ступеневу систему навчання, яка складається з Licence (бакалаврат), Master (магістратура) та Doctorat (аспірантура). На рівні Master можливий вибір між професійною та дослідницькою магістратурою. Наприклад, спеціальність «Міжнародне публічне право» у дослідницькій магістратурі спрямована на підготовку фахівців, які зможуть здійснювати науково-дослідницьку роботу в аспірантурі, а також працювати у міжнародних та регіональних організаціях, неурядових організаціях, дипломатичних установах та інших відповідальних посадах (Писаревська, 2019а, с. 152–157). Національний перелік професійної сертифікації (RNCP) Франції визначає обов'язкові компетенції для випускників рівня «Магістр» спеціальності «Міжнародне європейське та порівняльне право». Серед цих компетенцій: надання юридичних консультацій організаціям з міжнародними юридичними проблемами, участь у мультинаціональних проектах, вміння вести переговори та укладати контракти англійською та французькою мовами (Писаревська, Педагогічний альманах, 2019b, с. 122–129).

На бакалавраті в британських університетах, що готують юристів, не викладають теорію держави і права, історію права інших країн та інші предмети, які вважають зайвими. Проте, студентам надається можливість вивчати ці дисципліни на магістратурі або докторантурі, якщо вони бажають. Можливо можна погодитись, що вивчення історії права інших країн на бакалавраті може бути зайвим, проте ми категорично не погоджуємося з тим, що вивчення теорії держави і права на бакалавраті є непотрібним. Теорія держави і права допомагає формувати загальне уявлення про роль права в державі і є корисною для будь-якого майбутнього юриста, незалежно від того, який фах він обере. Позитивними елементами навчання є дворічні тренінги у юридичній фірмі або однорічні тренінги в адвокатській колегії, які можуть бути корисні для майбутніх юристів. Тому, ми вважаємо, що українським вишам, які готують майбутніх юристів, також слід було б розглянути можливість запровадження подібних тренінгів (Чигрина, 2020, с. 431–447).

У Великобританії та США, зазвичай, юридичні фірми віддають перевагу кандидатам з досвідом. У юридичній освіті стає популярним перехід від традиційних лекцій до активних і групових форм навчання. Партнерство з різними центрами та установами допомагає молодим людям розвиватись в кар'єрі. Така співпраця дозволяє удосконалювати навчальні плани та надає доступ до інфраструктури для практичного навчання (Сутяга та Довгань, 2022, с. 82–90).

Клініка Гарвардської юридичної школи була створена Гарвардським університетом з метою допомогти студентам здобути знання у сфері консультування клієнтів, захисту їх інтересів в суді, аналізу фактів, розвитку навичок ведення переговорів тощо. Для успішної практики в сфері права, студент-юрист повинен мати навички програмування, щоб розуміти, як технології можуть оптимізувати їх роботу та обґрунтовувати процес надання юридичних послуг. Крім того, вони повинні стежити за світовими тенденціями в галузі та вивчати, як юридичні технології можуть взаємодіяти зі суміжними галузями (Сайтз, 2020, с. 36–39).

І поки вітчизняні виші обґрунтовують необхідність вивчення базових фундаментальних дисциплін, юридичні школи США готують спеціалістів, з урахуванням сучасних викликів та проблем.

Університети в США віддають велику увагу міжнародному арбітражу в своїх навчальних програмах, щоб підготувати міжнародних арбітрів, які можуть ефективно вирішувати транскордонні конфлікти з дотриманням конфіденційності. Хоча у США є багато університетів, які пропонують магістерські програми з альтернативного вирішення спорів, лише 11 з них мають спеціалізовані програми для підготовки міжнародних арбітрів. З них лише 5 мають програми з назвою «міжнародний арбітраж», а решта пропонують навчання в інших альтернативних методах вирішення спорів, таких як медіація, переговори, консиліація, фасилітація та міні-суд (Нагорна, 2018).

Юридичні школи в США спостерігають зростання інтересу до використання штучного інтелекту в юридичній практиці та починають розробляти та запроваджувати навчальні програми, спрямовані на підготовку юристів до ефективної роботи з цією технологією. Наприклад, Гарвардський університет пропонує курси з юридичних інновацій та програмування для юристів. Дослідження показують, що програмування, на відміну від поширеного уявлення, є надзвичайно важливим компонентом для ефективної роботи юриста, оскільки дозволяє систематизувати, аналізувати та інтегрувати юридичну інформацію. Підготовка IT-фахівців та юристів до використання штучного інтелекту в юридичній практиці стає все більш важливою складовою професії (Радутний, 2019, с. 40–54).

Кваліфікована підготовка юристів-міжнародників покликана насамперед задовольняти потреби ринку праці та стейкхолдерів. Наприклад, випускники спеціальностей «Право» та «Міжнародне право» згідно чинного законодавства (але не відповідно до рівня підготовки) можуть займати однакові посади.

Відповідно до п. 7 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», одним з видів адвокатської діяльності є представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України (Закон України № 5076-VI, 2012).

Зрозуміло, що окрім адвокатури, юристи-міжнародники можуть себе спробувати і у інших професіях юриста-фахівця з національного права. Наприклад, розділ XI Закону України «Про прокуратуру» визначає умови та форми міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав у сфері кримінального судочинства (Закон України № 1697-VII, 2014).

Ну і звісно, власне для юристів-міжнародників є притаманна робота у міжнародних судових органах (третейських судах, міжнародних комерційних арбітражах тощо), міжнародних міжурядових та неурядових організаціях, де вони здійснюють представництво та захист інтересів фізичних та юридичних осіб.

Випускники бакалавратів та магістратур з міжнародного права, окрім функцій та повноважень працівників та службовців державних органів, консульських та дипломатичних установ, можуть себе реалізувати як адвокати та юристи адвокатських бюро та об'єднань у справах, пов'язаних з правовідносинами фізичних та юридичних осіб різних громадянств та юрисдикцій (Грабинський, 2021, с. 103–106).

Висновки. Від українських випускників спеціальності «Міжнародне право» очікується більше навичок, аніж від випускників спеціальності «Право». Однак підходи, які визначені урядом України, є не зовсім належними та не відповідають тенденціям підготовки юристів та юристів-міжнародників у вишах країн Європи та США.

Зарубіжний досвід у цій галузі має позитивний ефект, і його слід враховувати та актуалізувати відповідно до національних вимог до підготовки правників. Це може допомогти поліпшити якість освіти та навчальних програм для майбутніх юристів в Україні, а як наслідок краще задовільнити потреби стейкхолдерів (майбутніх роботодавців).

Бібліографічний список

- Войтюк, І, 2012. Аналіз досвіду регулювання та стану юридичної освіти та науки в окремих європейських країнах. *Проект «Справедливе правосуддя»*.
- Головченко, Д., 2020. Без бакалаврату, заочників та міжнародного права: як зміниться вища освіта для юристів. *Судебно-юридическая газета* [online]. Доступно: <<https://sud.ua/ru/news/publication/184423-bez-bakalavratu-zaochnikov-ta-mizhnarodnogo-prava-yak-zminitsya-vischa-osvita-dlya-yuristiv>> (Дата звернення 05.14.23).
- Грабинський, М., 2021. Питання адвокатської практики юриста-міжнародника. В: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». *Адвокатура в умовах сучасних змін: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, pp. 103–106.
- Задерій, І. Ю., 2019. Формування готовності майбутніх юристів до здійснення міжнародної професійної діяльності. В: *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції: у 2 ч. Ч.1* (м. Тернопіль, 11–12 квітня 2019 року). Тернопіль: Тайп, с. 210–212.
- Закон України Про адвокатуру та адвокатську діяльність № 5076-VI, від 05.07.2012. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17>> (дата звернення 05.14.23).
- Закон України Про прокуратуру № 1697-VII, від 14.10.2014. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18>> (дата звернення 05.14.23).
- Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, 2020. Проект Концепції розвитку юридичної освіти [online]. Доступно: <https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html> (дата звернення 5.14.23).
- Міністерство освіти і науки України, 2017. Стандарт вищої освіти України: рівень вищої освіти – перший (бакалаврський) рівень, ступінь вищої освіти – Бакалавр, галузь знань – 29 «Міжнародні відносини», спеціальність 293 – Міжнародне право (проект). Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_VO/293-mizhnarodne-pravo-bakalavr-15.05.17.doc>
- Міністерство освіти і науки України, 2023. Затверджені стандарти вищої освіти. Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodychna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>> (дата звернення 5.14.23).
- Міщенко, М. Г., 2021. Підготовка спеціалістів дипломатичного апарату УРСР у другій половині ХХ ст.: історичний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, т. 32(71), № 4, с. 77–81. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.13>

- Нагорна, О. О., 2018. Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії. Дисертація. Доктор педагогічних наук. Хмельницький національний університет, Хмельницький.
- Ніколенко, Л. М., 2019. Актуалізація господарського права в процесі підготовки майбутніх юристів. В: Ін-т економіко-прав. дослідж. НАН України, Донецький регіональний науковий центр НАПрН України. *Перші наукові читання пам'яті Академіка В. К. Мамутова* : матеріали Круглого Столу, м. Київ 8 лютого 2019 р. Київ: Ін-т екон.-прав. досліджень НАН України, с. 73–77.
- Новікова, О. (ред.), 2021. В Україні ліквідують спеціальність “міжнародне право”. *Українські новини* [online]. Доступно: <<https://ukranews.com/ua/news/751549-spetsialnist-mizhnarodne-pravo-v-ukrayini-likviduyut>> (Дата звернення 05.14.23).
- Писаревська, О. В., 2019а. Методологічні аспекти формування професійної компетентності майбутніх юристів в університетах Франції. *Молодь і ринок*, р. 152–157.
- Писаревська, О. В., 2019б. Стратегічна компетентність у структурі професійної компетентності юристів–міжнародників (на прикладі досвіду університетів Франції). *Педагогічний альманах*, р. 122–129.
- Плачинда, Т. С., 2020. Соціально-гуманітарні підвалини професійної підготовки фахівців права. В: *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Кропивницький, 27–28 травня 2020 р.). Київ: Національний центр «Мала академія наук України», с. 334–336.
- Попов, А. та Бундак, О., 2019. Деякі зауваження щодо стандартів національної юридичної освіти в Україні. В: *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу*: матеріали IV Міжнародної Науковопрактичної Конференції (Луцьк, 23–24 Квітня 2019 Року), Луцьк: Вежа-Друк, с. 126–129.
- Радутний, О. Е., 2019. Юридична освіта та сфера надання правових послуг в контексті штучного інтелекту. *Інформація і право*, р. 40–54.
- Сайтз, О. М., 2020. Підготовка нового покоління правників як лідерів суспільного життя: міжнародний досвід, В: *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 28 Лютого 2020 р. Тернопіль: Вектор, pp. 36–39.
- Стегура, І. І., 2020. Деякі порівняльні аспекти професійної підготовки майбутніх юристів в умовах магістратури Німеччини та України, В: *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево 22–23 жовтня 2020 р. Мукачево: Вид-во МДУ, с. 293–295.
- Сутяга, О. та Довгань, А., 2022. Особливості соціально-правової підготовки майбутніх юристів: американська та британська моделі. *Порівняльна професійна педагогіка*, 12(2), с. 82–90. DOI: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12\(2\)-9](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12(2)-9)
- Чигрина, Г. Л., 2020. Методологія підготовки юристів: досвід країн Європейського Союзу та його впровадження в Україні. В: *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine* : Collective monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, pp. 431–447. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-007-0>

References

- Bez bakalavratu, zaochnyktiv ta mizhnarodnoho prava: yak zminytsia vyshcha osvita dlia yurystiv [Without a bachelor's degree, correspondence courses and international law: how higher education for lawyers will change]., 2020. Sudebno-yurydycheskaia hazeta. URL <https://sud.ua/ru/news/publication/184423-bez-bakalavratu-zaochnyktiv-ta-mizhnarodno-go-prava-yak-zminitsya-vischa-osvita-dlya-yuristiv> (accessed 5.14.23).
- Chyhryna, H.L, 2020. Metodolohiia pidhotovky yurystiv: dosvid krain Yevropeiskoho Soiuzu ta yoho vprovadzhennia v Ukraini [Methodology for the teaching of lawyers: the experience of the countries of the European Union and its implementation in Ukraine], in: Challenges of Legal Science and Education: An Experience of EU Countries and Introduction in Ukraine. Izdevnieciba "Baltija Publishing," Riga, Latvia, pp. 431–447. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-007-0>
- Hrabynskiy, M, 2021. Pytannia advokatskoi praktyky yurysta-mizhnarodnyka [The issue of legal practice of an international lawyer], in: Advokatura v Umovakh Suchasnykh Zmin : Zbirnyk Materialiv II Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii, Navchalno-naukovyi instytut prava, psykholohii ta innovatsiinoi osvity Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik», Lviv, pp. 103–106.
- Mishchenko, M.H, 2021. Pidhotovka spetsialistiv dyplomatychnoho aparatu URSR u druhii polovyni XX st.: istorychnyi kontekst [Teaching of specialists of the diplomatic apparatus of the Ukrainian SSR in the second half of the 20th century: historical context]. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Historical Sciences 77–81. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.13>
- Nahorna, O.O, 2018. Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky mahistriv mizhnarodnoho arbitrazhu v universytetakh Velykoi Brytanii [Theory and practice of professional teaching of masters in international arbitration at universities in Great Britain]. (d-ra ped. nauk). Khmelnytskyi natsionalnyi universytet, Khmelnytskyi.
- Nikolenko, L.M, 2019. Aktualizatsiia hospodarskoho prava v protsesi pidhotovky maibutnykh yurystiv [Actualization of economic law in the process of teaching future lawyers], in: Pershi Naukovi Chytannia Pamiati Akademika V. K. Mamutova : Materialy Kruhloho Stolu 8 Liutoho 2019 r. In-t ekonomiko-prav. doslidzh. NAN Ukrainy, Donetskyi rehionalnyi naukovyi tsentr NAPrN Ukrainy, Kyiv, pp. 73–77.
- Plachynda, T.S, 2020. Sotsialno-humanitarni pidvalyny profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv prava [Social and humanitarian foundations of professional teaching of law specialists], in: Modernizatsiia Vitchyznianoj Pravovoi Systemy v Umovakh Svitovoi Intehratsii. Materialy Mizhnarodnoi Naukovo-praktychnoi Konferentsii (Kropyvnytskyi, 27–28 Travnia 2020 Roku), Kyiv, pp. 334–336.
- Popov, A, Bundak, O, 2019. Deiaki zauvazhennia shchodo standartiv natsionalnoi yurydychnoi osvity v Ukraini [Some remarks on the standards of national legal education in Ukraine], in: Aktualni problemy suchasnoi osvity ta nauky v konteksti yevrointehratsiinoho postupu : Materialy IV Mizhnarodnoi Naukovopraktychnoi Konferentsii (Lutsk, 23–24 Kvitnia 2019 Roku), Vezha-Druk, Lutsk, pp. 126–129.
- Pro advokaturu ta advokatsku diialnist [About advocacy and advocacy]. Law of Ukraine, 2012. Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy. URL <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17> (accessed 5.14.23).
- Pro prokuraturu [About the prosecutor's office]. Law of Ukraine, 2015. Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy. URL <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18> (accessed 5.14.23).
- Proiekt Kontseptsii rozvytku yurydychnoi osvity, 2020. [Concept project of the development of legal education]. Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan osvity, nauky ta

- innovatsii. URL https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html (accessed 5.14.23).
- Pysarevska, O, 2019. Metodolohichni aspekty formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv v universytetakh Frantsii [Methodological aspects of the formation of professional competence of future lawyers in French universities]. *Molod i rynek* 152–157.
- Pysarevska, O.V, 2019. Stratehichna kompetentnist u strukturi profesiinoi kompetentnosti yurystiv–mizhnarodnykiv (na prykladi dosvidu universytetiv Frantsii) [Strategic competence in the structure of professional competence of international lawyers (based on the experience of French universities)]. *Pedahohichniy almanakh* 122–129.
- Radutnyi, O.E, 2019. Yurydychna osvita ta sfera nadannia pravovykh posluh v konteksti shtuchnoho intelektu [Legal education and the field of legal services in the context of artificial intelligence]. *Informatsiia i pravo* 40–54.
- Saitz, O.M, 2020. Pidhotovka novoho pokolinnia pravnykiv yak lideriv suspilnoho zhyttia: mizhnarodnyi dosvid [Teaching of a new generation of lawyers as leaders of public life], in: *Innovatsiinyi Rozvytok Pravovoi Nauky v Umovakh Modernizatsii Suspilstva: [Materialy X Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii, m. Kyiv, 28 Liutoho 2020 r.]*, Vektor, Ternopil, pp. 36–39.
- Standart vyshchoi osvity Ukrainy [Standard of higher education of Ukraine].: riven vyshchoi osvity – pershyi (bakalavrskyi) riven, stupin vyshchoi osvity – Bakalavr, haluz znan – 29 «Mizhnarodni vidnosyny», spetsialnist 293 – Mizhnarodne pravo (proekt), 2017. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_VO/293-mizhnarodne-pravo-bakalavr-15.05.17.doc
- Stehura, I.I, 2020. Deiaki porivnialni aspekty profesiinoi pidhotovky maibutnikh yurystiv v umovakh mahistratury Nimechchyny ta Ukrainy [Some comparative aspects of the professional teaching of future lawyers under the conditions of a master's degree in Germany and Ukraine], in: *Osvita i Formuvannia Konkurentospromozhnosti Fakhivtsiv v Umovakh Yevrointehratsii: Zbirnyk Tez Dopovidei IV Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii, 22-23 Zhovtnia 2020 r*, Mukachevo, Vyd-vo MDU, Mukachevo, pp. 293–295.
- Sutiaha, O, Dovhan, A, 2022. Osoblyvosti sotsialno-pravovoi pidhotovky maibutnikh yurystiv: amerykanska ta brytanska modeli [Features of socio-legal teaching of future lawyers: American and British models]. *CPP* 12, 82–90. [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12\(2\)-9](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12(2)-9)
- V Ukraini likviduiut spetsialnist “mizhnarodne pravo” [In Ukraine, the specialty "international law" is being eliminated]., 2021. URL <https://ukranews.com/ua/news/751549-spetsialnist-mizhnarodne-pravo-v-ukrayini-likviduyut> (accessed 5.14.23).
- Voitiuk, I, 2012. Analiz dosvidu rehuliuвання ta stanu yurydychnoi osvity ta nauky v okremykh yevropeiskykh krainakh [Analysis of regulatory experience and the state of legal education and science in certain European countries], *Proekt «Spravedlyve pravosuddia»*. ed.
- Zaderii, I.Iu, 2019. Formuvannia hotovnosti maibutnikh yurystiv do zdiisnennia mizhnarodnoi profesiinoi diialnosti [Formation of readiness of future lawyers to carry out international professional activities], in: *Rozvytok profesiinoi maisternosti pedahoha v umovakh novoi sotsiokulturnoi realnosti: zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: u 2 ch.*, Taip, Ternopil, pp. 210–212.

Zatverdzeni standarty vyshchoi osvity [Approved standards of higher education]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2023. URL <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (accessed 5.14.23).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2023

Repetskyi V.
Hrabynskyi M.

DIRECTIONS OF LAWYERS AND INTERNATIONAL LAWYERS TEACHING MODERNIZATION ACCORDING TO THE POSITIVE FOREIGN EXPERIENCE

The article examines the problem of meeting the requirements for the teaching of lawyers and international lawyers in Ukraine with modern trends in the teaching of lawyers in the world. The authors emphasize that International Law graduates should have more skills than Law graduates. However, the approaches defined by the authorities of Ukraine do not correspond to the trends in the teaching of lawyers in the countries of Europe and the USA. Therefore, to ensure the high quality of teaching of future lawyers and international lawyers, it is necessary to take into account and integrate positive foreign experience.

This article proposes specific directions for the modernization of the teaching of lawyers and international lawyers, in particular: the expansion of educational programs in order to ensure greater practical orientation and focus on modern trends in law; introduction of innovative teaching methods, such as online courses, webinars, etc.; increase of practical classes and internships for students; integration of computer literacy and programming knowledge into the educational process.

The article analyzes the foreign experience of teaching lawyers and international lawyers and emphasizes the need to take this experience into account in the process of modernization of teaching in Ukraine. The main directions of modernization are described in detail, in particular: the introduction of innovative teaching methods, strengthening of the practical component of teaching, raising the level of teachers, development of research work, etc.

In general, the article suggests ways to improve the quality of teaching of lawyers and international lawyers in Ukraine by taking into account positive foreign experience and using modern methods and approaches in the educational process.

Keywords: *teaching of lawyers, teaching of international lawyers, higher education in Ukraine, modernization of Ukrainian law schools.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бондаренко Ольга Сергіївна – доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, *Сумський державний університет*

Вахонєва Тетяна Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Волік Вячеслав Вікторович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Грабинський Михайло Ігорович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права, *Львівський національний університет імені Івана Франка*

Григоренко Євген Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету, *Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Деревянко Богдан Володимирович – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; Державна установа «*Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України*»

Заїка Юрій Олександрович – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака, *Національна академія правових наук України*

Камардіна Юлія Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Князькова Любов Михайлівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Косиця Ольга Олексіївна – доктор юридичних наук, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ, «*ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом*»

Мельник Сергій Миколайович - доктор юридичних наук, доцент, начальник Інституту військової юстиції, *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Миронова Галина Анатоліївна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції, *Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Міщенко Ілона Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та митного права, *Національний університет «Одеська юридична академія»*

Передерій Олександр Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету, *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Репецький Василь Миколайович – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права, *Львівський національний університет імені Івана Франка*

Резнік Олег Миколайович – Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, *Сумський державний університет*

Сарибаєва Ганна Миколаївна – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, *Національний університет «Одеська юридична академія»*

Сіньова Людмила Миколаївна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Старинський Микола Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права, *Сумський державний університет*

Туркот Ольга Андріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, *Львівський національний університет природокористування*

Чинчін Крістіна Іванівна - студентка 3 курсу, спеціальності 081 Право, кафедри Права, Економіко-правового факультету, *Маріупольський державний університет*

Шульга Анатолій Матвійович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загально-правових дисциплін, *Харківський національний університет внутрішніх справ*

CONTRIBUTORS

Bondarenko Olha – Doctor of Law, Associate Professor Head of the Department of Criminal Law and Judiciary, *of Sumy State University*

Chinchin Kristina - Third-year student, specialty 081 Law, Department of Law, Faculty of Economics and Law, *Mariupol State University*

Derevyanko Bogdan – Doctor of Law, Professor, Chief Scientific Researcher at the Department of Private International Law and Legal Problems of European Integration, F.G. Burchak “Scientific Research Institute of Private Law and Business of Nationality Academy of Law Sciences of Ukraine”; *State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”*

Hrabynskiy Mykhailo – Ph.D. in International law, Assistant professor of the Department of International Law, *Ivan Franko National University of Lviv*

Hryhorenko Yevhen - Candidate of legal sciences, associate professor, associate professor of the department of state-legal disciplines, *Kharkiv National University V. N. Karazin*

Kamardina Yuliia – candidate of legal sciences, associate professor of the Department of Law, *Mariupol State University*

Kniazkova Liubov - PhD of Law Sciences, Associate Professor associate professor of the Department of law, *Mariupol State University*

Kosytsia Olha – Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Law Enforcement and Anti-corruption Activities, *of Interregional Academy of Personnel Management*

Melnyk Serhii Mykolayovych, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, head of the Institute of Military Justice of *Yaroslav the Wise National University of Law*

Mishchenko Iona – PhD in law, Associate professor of the of the Maritime and Customs Law Department, *National University “Odesa Law Academy”*

Myronova Galyna - Dr. Sci. (Law), Leading researcher of Department of Private International Law and legal issues of European Integration, *of Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Science of Ukraine*

Perederii Oleksandr - Candidate of legal sciences, associate professor, associate professor of the department of state-legal disciplines, *Kharkiv National University V. N. Karazin*

Repetskyi Vasyl – Cand. Sc. in Law, professor, Head of the Department of International Law, *Ivan Franko National University of Lviv*

Reznik Oleg - Honored lawyer of Ukraine, Doctor of Law, Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Judiciary, *of Sumy State University*

Sarybaieva Ganna - ScD in Law, Associate professor of the of the Administrative and Financial Law Department, *National University “Odesa Law Academy”*

Shulga Anatolii - Doctor of Law, Associate Professor, Professor, Chair of General Law Disciplines, *Kharkiv National University of Internal Affairs*

Sinova Liudmyla - PhD of Law Sciences, Associate Professor, associate professor of the Department of law, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

Starynskyi Mykola - Doctor of Law, Professor, professor of the department of administrative, economic law and financial and economic security of the Educational and Scientific Institute of Law, *of Sumy State University*

Turkot Olha – PhD in Law, Associate Professor, acting Associate Professor at the Department of Law, *Lviv National Environmental University*

Vakhonieva Tetiana – Dr. Sci. (Law), Prof., *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

Volik Viacheslav - Doctor of Science of Law, Professor, Professor of the Law Department, *Mariupol State University*

Zaika Yuri – Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Department of Private Law Problems Academician F.H. Burchak Scientific and Research Institute of Private Law and Entrepreneurship, *of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ПРАВО»

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом головного редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхилити статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а головному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну

колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається **до 20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений відповідно до Harvard Referencing style (British Standards Institution);
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 12 до 18 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

– перелік літературних джерел розташовується за алфавітом після тексту статті. Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити два списки посилань на використані в роботі джерела: **Бібліографічний список** та додатковий

список літератури в романському алфавіті *References*. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту. У Бібліографічному списку джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані на кирилиці, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в References може відрізнятися від їх розташування в Бібліографічному списку.

– У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

– щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

– згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

– стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

– статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому та друкованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

УДК 349. 3 (477)

Є.М. Черних

**МЕТОДОЛОГІЯ ФАКТИЧНОСТІ В ЗАГАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕЯКІ
НЕЗРУЧНІ ПИТАННЯ ДО НЕЇ**

У статті досліджено проблеми методології вітчизняної загальної теорії права, що обумовлені домінуванням емпіричних та натуралістичних наукових інструментів, пізнавальний ідеал яких полягає в науковій раціональності, які виводять знання із царини фактів, що сприймаються через досвід. Одним із прикладів такої методології у вітчизняному правознавстві є «потребовий підхід» відомого теоретика П. М. Рабіновича. Зазначається, що методологія.....

Ключові слова: методологія, методи, методологія фактичності, натуралістична методологія, емпірична методологія, ідеалістична методологія, потребовий підхід, потреби, інтереси, цінності, раціональність, ірраціональність, морально-етична філософія.

Текст статті.

Xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx (Рабінович, 2002, с. 5–6). xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
xxxxxxxxxxxxxxxx. xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
xx
xx

Xxx
xx

Бібліографічний список

- Булгаков, С., 2009. Основные проблемы теории прогресса. В: В. В. Слепцова (сост. и коммент.). *Манифесты русского идеализма*. Москва: Астрель, с. 22–60.
 - Пацурківський, П. та Гаврилюк, Р., 2017. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. *Право України*, 3, с. 112–125.
 - Рабінович, П., 2002. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. *Вісник Академії правових наук України*, 4, с. 3–14.
- Xxx
xxx

References

- Bulhakov, S., 2009. Osnovnye problemy teorii progressa [The main problems of the theory of progress]. In: V. V. Sleptsova (compiler and comment.). *Manifesty russkogo idealizma [Manifestos of Russian idealism]*. Moskva: Astrel, s. 22–60. (in Russian).
- Patsurkivskiy, P. and Havryliuk, R., 2017. Alhebra verkhovenstva prava, abo buttievyyi ustrii liudskoho svitu [Algebra of the rule of law, or the material structure of the human world]. *Pravo Ukrainy*, 3, s. 112–125. (in Ukrainian).
- Rabinovych, P., 2002. Problemy transformatsii metodolohii vitchyznianoho pravoznavstva: dosiahnennia, vtraty, perspektyvy [Problems of transformation of the methodology of domestic jurisprudence: achievements, losses, prospects]. *Visnyk Akademii pravovyykh nauk Ukrainy*, 4, s. 3–14. (in Ukrainian).

Xxx
xx

Стаття надійшла до редакції __.__.2022 р.

Ye. M. Chernykh

**METHODOLOGY OF FACTICITY IN GENERAL THEORY OF LAW
AND SOME INCONVENIENT QUESTIONS THERETO**

The article presents research of the problems arising under methodology of national general theory of law. The problems arise under dominance of empirical and naturalistic scientific tools whose cognitive ideal lies in scientific rationality, the tools bringing knowledge out of the scope of facts perceived via experience. An example of this methodology in national juridical studies is the “needs-based” approach presented by P. M. Rabinovych, a famous theoretician. It is emphasized that the methodology of facticity has some typical drawbacks whose highlight presents a part of the goal of the present work along with justification of underestimated possibilities of the idealistic methodology.

It is emphasized that the needs-based approach presented by P. M. Rabinovych is the outcome and a variation of more general methodological concepts and theories of empirical and naturalistic character. The article describes the drawbacks typical thereof, in particular interpretation of socio-political reality as facticity, rejection of a priori irrational fundamentals in the phenomena of state and law as well as inability.....

Key words: *methodology, methods, methodology of facticity, naturalistic methodology, empirical methodology, idealistic methodology, needs-based approach, needs, interests, values, rationality, irrationality, moral and ethical philosophy.*

(зразок)

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю _____

назва статті

у розділі «Історія» або «Політичні науки» (оберіть необхідне).

Відомості про Автора

(зразок заповнення, кожен автор заповнює окремо в електронному вигляді):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Черних Євген Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Маріупольського державного університету
Російською мовою	Черных Евгений Николаевич – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры права Мариупольского государственного университета
Англійською мовою	Chernykh Yevgeniy Nicolaevich - candidate of legal sciences, associate professor, associate professor of the Department of Law, Mariupol State University
ORCID (обов'язково!)	ORCID https://orcid.org/0000-0003-3381-795X
Scopus author ID (за наявності)	
Web of Science ResearcherID (за наявності)	
Джерела фінансування статті	Статтю підготовлено у межах виконання гранту ... Статтю підготовлено у межах виконання проєкту ... Статтю підготовлено у межах виконання держбюджетної теми ... Статтю підготовлено за власний рахунок
Чи є потреби в отриманні друкованого примірника Вісника	<u>Так</u> або <u>ні</u>
Контактні телефони автора, E-mail (обов'язково!), номер й адреса відділення Нової пошти	Вказати контактні телефони та адресу електронної пошти автора Вказати адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка (за потреби отримання друкованого примірника видання)

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони автора, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ / _____ /
дата підпис П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо залученим до оброблення цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
ВИПУСК 25

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. В.В. Волік
Відповідальний секретар – доцент Д.М. Шибаніц.

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17, e-mail: visnyk.mdu.pravo@mdu.in.ua
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.
Тираж 100 примірників.
Замовлення № 005/23

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей